

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ'TAN 2000'Lİ YILLARA BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ
VE AVRASYACILIK**

**THE NON-ALIGNED MOVEMENT AND EURASIANISM: FROM COLD
WAR TO THE 2000S**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Deniz YÜCE
(222028003)**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN**

GİRESUN-2023

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik öğrencisi Deniz YÜCE'nin "Soğuk Savaş'tan 2000'li Yıllara Bağlantısızlar Hareketi ve Avrasyacılık" başlıklı tezini incelemiş olup aday ... tarihinde, saat... da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN	
Üye	Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ	
Üye	Doç. Dr. Bülent ŞENER	
Üye		
Üye		

ONAY

.... / / 2023

Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik tezi olarak sunduğum “Soğuk Savaş’tan 2000’li Yıllara Bağlantısızlar Hareketi ve Avrasyacılık” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../...
Deniz YÜCE

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Türkiye'nin de yakın geçmişte gündeminde olan Avrasyacılık düşüncesi ile arasında ilişki kurulmaya çalışılan Bağlantısızlar Hareketi karşılaştırılmıştır. Bağlantısızlar Hareketi ve Avrasyacılık düşüncesi hem olgusal olarak hem de tarihsel gelişim süreçleri açısından ele alınmıştır.

Tez çalışmam boyunca yol gösterici olan ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN'e, tez konusunu belirlememde ve tez yazım süreci boyunca fikirlerini benimle paylaşan hocam Kırklareli Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ'e, gerek akademi alanındaki teşviki gerek de yönlendirmeleriyle yanımda olan dostum Dr. Doğan BAŞARAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte maddi ve manevi her zaman yanımda olan desteğini hiçbir koşulda esirgemeyen aileme minnettarım.

II

ÖZET

II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır. İdeolojik olarak komünizm ve kapitalizm biçiminde gerçekleşen bu bölünme, Rusya ve ABD öncülüğünde Doğu-Batı tanımlamasıyla ayrılmıştır. Ardından yaşanan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve sömürgeciliğin süreç içerisinde ortadan kalkması, birçok yeni devletin doğuşunu sağlamıştır. Siyasal bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler, tekrar sömürge durumuna düşmemek için, iki tarafa da mesafeli davranmış ve dengeli bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu ülkeler tek başlarına etki edemediklerini anladıklarında, birlikte hareket etmeye başlamış ve üçüncü bir grup oluşturup özellikle Birleşmiş Milletler içerisinde etkili olmuştur.

Üçüncü Dünya ülkeleri barış içinde birlikte yaşama düşüncesiyle hareket ederek silahlanmaya karşı çıkmış, sorunlarını müzakere yöntemiyle çözmeye çalışmıştır. Bununla birlikte bu ülkeler, gelişmemiş/azgelişmiş kategorisi içerisinde yer almıştır. Geçmişte sömürge durumuna düşürülmeleri birçok yer altı-yer üstü kaynaklarından mahrum kalmalarına yol açmıştır. Doğu Bloku ülkeleri, bu ülkelerin kalkınması konusunda olumlu bir çaba gösterirken; Batı Bloku bu ülkeleri sömürmenin yollarını aramaya devam etmiştir. Üçüncü Dünya ülkeleri ise; milliyetçi, bağımsızlık konusunda hassas, anti-emperyalist ve anti-kapitalist kalkınma yolları aramıştır. Bu gerekçelerle, bir kısmı da milliyetçiliği sosyalizmle eşdeğer görmüştür.

Bağılantısızlar Hareketi de Üçüncü Dünya ülkelerinin bir arada hareket etme ihtiyacı hissetmelerinden doğmuştur. Günümüzde Bağlantısızlar Hareketi varlığını sürdürmekle beraber, Soğuk Savaş sonrası dönemde önemini ve etkisini kaybetmiştir. Son konferans 14-15 Haziran 2019 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de toplanmıştır.

Avrasyacılık ise; Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında nüfuzunu korumak, bölgede oluşabilecek boşluğa ABD'nin sızmasını önlemek ve Rusya'yı tekrar eski gücüne kavuşturmak amacıyla Yeni Avrasyacılık olarak gündeme gelmiştir. Aleksandr Dugin'in bakış açısıyla Avrasyacılık; anti küreselleşmeci olup, içerisindeki bazı otoriter bölgelerin

III

birtakım özerklikleri olmasına rağmen, Rusya merkezli demokratik bir imparatorluk olarak tanımlanmıştır.

Avrasyacılık ile bağlantısızlık arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. En temel farklılık olarak şunu söyleyebiliriz: Bağlantısızlar Hareketi yatay olarak örgütlenmiş ve eşit egemen devletlerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuşken; Avrasyacılık, dikey bir örgütlenme sunmuş ve Rusya merkezli bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bağlantısız ülkeler içeride egemenliklerini, dışarıda bağımsızlıklarını korumuştur. Ancak Avrasyacı modelde önemli oranda egemenlik ve bağımsızlık merkezî devlete devredilmiştir. Dolayısıyla çok kutuplu bir sistem öngörmeleri gibi, bazı benzerlikleri olsa da farklılıkları daha fazladır. Bu sebeple aralarında öncelik-sonralık ya da devamlılık şeklinde bir ilişki öne sürmek doğru değildir.

Anahtar Sözcükler: Bağlantısızlar Hareketi, Üçüncü Dünya, Avrasyacılık, Soğuk Savaş, Ulusal Bağımsızlık Savaşları.

ABSTRACT

After World War II, a bipolar system emerged. This division, which occurred ideologically as communism and capitalism, was divided into East and West under the leadership of Russia and the USA. The subsequent National Liberation Movements and the disappearance of colonialism in the process led to the birth of many new states. These countries, which gained their political independence, kept a distance from both sides and tried to establish a balanced relationship in order not to fall into a colonial situation again. When these countries realized that they could not influence alone, they started to act together and formed a third group and became effective especially within the United Nations.

The Third World countries, acting with the idea of living together in peace, opposed armament and tried to solve their problems through negotiations. However, these countries were included in the under developed/less developed category. In the past, their colonial status caused them to be deprived of many underground and above-ground resources. While the Eastern Bloc countries were making a positive effort for the development of these countries; The Western Bloc countries continued to seek ways to exploit these countries. Third World Countries, on the other hand, sought nationalist, sensitive about independence, anti-imperialist and anti-capitalist development paths. For these reasons, some of them saw nationalism as equated with socialism.

The Non-Aligned Movement arose from the need of Third World countries to act together. Although the Non-Aligned Movement continues to exist today, it lost its importance and influence in the post-Cold War period. The last conference was held on 14-15 June 2019 in Baku, the capital of Azerbaijan.

Eurasianism is; with the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War, it came to the fore as New Eurasianism in order to protect Russia's influence in the former Soviet geography, to prevent the US from infiltrating the gap that may occur in the region, and to restore Russia to its former power. Eurasianism from the perspective of Alexander Dugin; it has been defined as an anti-globalist, non-secular,

authoritarian, democratic empire based in Russia, although the regions within it have some autonomy.

There are significant differences between Non-Alignment and Eurasianism. As the most fundamental difference, we can say that the Non-Aligned Movement was organized horizontally and was formed by the coming together of equal sovereign states; Eurasianism presented a vertical organization and created a Russia-centered structure. Non-aligned countries have maintained their sovereignty at home and their independence abroad. However, in the Eurasian model, a significant amount of sovereignty and independence was transferred to the central state. Therefore, although they have some similarities, such as predicting a multipolar system, their differences are more. For this reason, there was no relationship between them in the form of priority-afteror continuity.

Key Words: The Non-Aligned Movement, Third World, Eurasianism, the Cold War, National Wars of Independence.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIK KAVRAMININ DOĞUŞU.....	4
1.1.ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIK KAVRAMININ TARİHİ GELİŞİMİ	4
1.1.1. Sömürgecilik Dönemi.....	4
1.1.2. Emperyalizm Dönemi	9
1.2.“ÜÇÜNCÜ DÜNYA” KAVRAMI	14
1.3.ÜÇÜNCÜ DÜNYA’YI ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIĞI AÇIKLAMAKTA KULLANILAN ANA KAVRAMLAR.....	26
1.3.1.Anti-Emperyalizm.....	26
1.3.2. Milliyetçilik	26
1.3.3. Sosyalizm.....	29
1.3.4. Kalkınma.....	36
1.4. “ÜÇÜNCÜ DÜNYACI” YAKLAŞIMLAR.....	38
1.4.1. Afrika	38
1.4.2. Asya	45
1.4.3. Kıta Avrupası	49
1.4.4.Latin Amerika	52
1.4.5. Ortadoğu	55

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIĞIN YÜKSELİŞİ VE BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ.....	64
2.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER	64
2.1.1.Tahran Konferansı.....	65
2.1.2. Moskova Yüzdeler Antlaşması	67
2.1.3.Yalta Konferansı	68
2.1.4.Potsdam Konferansı.....	71
2.2.SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNE GEÇİŞ	73
2.2.1.Soğuk Savaş Dönemi ve Anlamı	74
2.3.İKİ KUTUPLU DÜNYA VE ÇOK KUTUPLULUĞA GEÇİŞ.....	76
2.3.1. Batı Bloku	77
2.3.1.1. Truman Doktrini.....	78
2.3.1.2.Marshall Yardımı.....	80
2.3.1.3 Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)	82
2.3.2.Doğu Bloku	83
2.3.2.1. Kominform (Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu) .	85
2.3.2.2. Comecon (Councilfor Mutual Economic Assistance)	87
2.3.2.3. Varşova Paktı	87
2.3.3.Bağlantısızlar Hareketi.....	88
2.3.3.1.Tarafsızlık, İzolasyonizm (Soyutlanma) ve Bağlantısızlık (Blocsuzluk)	88
2.3.3.2.Bandung Konferansı (18-24 Nisan 1955)	93
2.3.3.3. Bağlantısızlar Hareketi'nin Doğuşu ve Gelişimi	97
2.3.3.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem	108

VIII

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TEK KUTUPLU DÖNEMDE ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIK ÖRNEĞİ OLARAK AVRASYACILIK	111
3.1.KASİK AVRASYACILIK.....	112
3.2.NEO-AVRASYACILIK (YENİ AVRASYACILIK).....	121
3.2.1. İlmli Avrasyacılar	134
3.2.2. Aşırılıkçı Avrasyacılar	135
3.2.2.1. Modernleşmeci Aşırılıkçı Avrasyacılar	136
3.2.2.2. Yayılmacı Aşırılıkçı Avrasyacılar.....	137
3.2.2.3. Demokratik Devletçiler (Demokratik Statizm)	139
3.2.2.4. Slavofil Avrasyacılık	140
3.3. AVRASYACILIK FİKRİNİN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI.....	141
3.3.1. Attilâ İlhan'ın Avrasyacılık Düşüncesi	141
3.3.2. Doğu Perinçek'in Avrasyacılık Düşüncesi	142
3.3.3. Ulusalcıların Avrasyacılık Düşüncesi (Ulusal Dergisi)	145
3.3.4. Muhafazakârların Avrasyacılık Düşüncesi (Yarın Dergisi)	147
3.3.5. Milliyetçilerin Avrasyacılık Düşüncesi.....	148
SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA	158

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
COMECON	Karşılıklı Ekonomik yardımlaşma Konseyi
BM	Birleşmiş Milletler
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UPF	Uluslararası Para Fonu
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
UİKB	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
AB	Avrupa Birliği
FKF	Fransız Komünist Partisi
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
KOMİNFÖRM	Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
UNCTAD	Ticaret ve Kalkınma Konferansı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
SWAPO	Güneybatı Afrika Halk Örgütü
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
OPOD	Bütün Rusya Siyasal Toplumsal Hareketi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu bir dünya oluşmuştur. Bu süreç Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır. Aynı dönem içerisinde sömürge durumundaki ülkeler bağımsızlık mücadelelerini siyasal bağımsızlıkla taçlandırmıştır. Bunu siyasal bağımsızlık olarak vurgulamanın sebebi, aynı başarının ekonomik alanda sağlanamamasıdır. Bu durumun da çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle belirtilmesi gereken, bu ülkelerin uzunca bir süredir Batı tarafından sömürülmesidir. Bu ülkeler siyasal bağımsızlıkları konusunda Soğuk Savaş boyunca hassas davranmışlardır. Bununla birlikte tekrar aynı duruma düşmemek için, özellikle Batı karşıtı bir duruş sergilemişlerdir. Önemli bir kısmı ise, Sovyetler Birliği ile çeşitli alanlarda birlikte hareket etmiş, ekonomik yardım almıştır. Milliyetçi, sosyalist ve anti-kapitalist olarak kendilerini konumlandırmaya çalışmışlardır. Ancak iki tarafın da güdümü altına girmek istemeyen bu ülkeler, “Üçüncü Dünya Ülkeleri” olarak tanımlanmıştır.

“Üçüncü Dünya” olarak tanımlanan bu ülkelerin bazı ortak özellikleri mevcuttur. Başta sömürge geçmişleri, ekonomik yetersizlikleri, sanayileşmelerini gerçekleştirememiş ve uluslaşmalarını tamamlayamamış olmaları gelmektedir. Ayrıca farklı kıta ve bölgelerde yer alan bu ülkelerin yönetim anlayışları da coğrafi ve sosyal yapılarının etkisini taşımıştır. Demokratik altyapıları gelişmemiş ve tek başlarına dünya siyasetine etki edemeyecek durumda olan bu ülkeler, Birleşmiş Milletler içerisinde Bağlantısızlar Hareketi’ni oluşturarak, iki blokun da dışında kalmaya çalışmıştır. Birlikte hareket ederek zaman zaman bazı konuların BM içerisinde gündeme alınmasını, konuşulmasını ve çözüm üretilmesini sağlamışlardır. Bağlantısız ülkelerin en temel gündem konuları arasında silahsızlanma, anti-sömürgecilik ve barış içerisinde bir arada yaşama çabası bulunmaktadır.

1970’li yıllardaki normalleşme süreci ve ardından Soğuk Savaş’ın sonlanmasıyla Bağlantısızlar Hareketi ve bu ülkelerin birliktelik çabası önemini yitirmiştir. Bağlantısızlığın yavaş yavaş etkinliğini kaybetmesinin en önemli sebebi, amaç olarak ortaya konulan seviyeye erişilememesidir. Bir diğer önemli sebep ise ülke yönetimlerinin, tek adam ya da tek partiye bağımlı olarak sürdürülmesi ve liderlerin ömrü bittiğinde önceki idealizmin devam etmemesi ve hatta önceki kavgaların yeniden

gün yüzüne çıkmasıdır. Aynı zamanda popülist olarak nitelenen bu lider ve yönetimler, başta kaldıkları sürede ülkelerini yapısal olarak dönüştürmeyi başaramamışlardır. Sanayileşme girişimleri yeterli olmamıştır. Buna bağlı olarak uluslaşamayan özellikle Afrika ülkeleri yeniden kabile kavgalarına sahne olmuş, Yugoslavya gibi bazı ülkelere kanlı çatışmalarla bölünmüştür. Bağlantısızlar Hareketi'nin toplantıları günümüzde hâlâ görece sürdürülmektedir.

Soğuk Savaş'ın sonra ermesiyle ABD'nin dünya hegemonyasının kesinleştiği kabul edilmiştir. Fukuyama ve bazı yazarlar bu durumu “tarihin sonu” olarak adlandırmıştır. Ancak bu süreçte ABD'nin küresel gücüne karşı, alternatif yaklaşımlar da üretilmeye çalışılmıştır. Tezin bir kısmını oluşturan “Avrasyacılık” yaklaşımı bunlardan biridir. Avrasyacılık, SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'nın yeniden büyük güç konumuna getirilmesini amaçlamıştır. Bu anlamda medeniyet, kültür, ideoloji, yönetim gibi konularda kendine özgü tanımlamalar geliştirmiştir. Lenin ve arkadaşları bilinçli bir tercih olarak Avrasyacılık düşüncesine yönelmezken, günümüzde Avrasyacı düşünce önem kazanmıştır. Bu düşüncenin önem kazanmasıyla birlikte, zaman zaman Bağlantısızlar Hareketi ve Avrasyacılık düşüncesi arasında paralellik kurulmaya çalışılmıştır. Tezde bu iki yaklaşım arasındaki ilişki incelenmektedir.

Bu bağlamda 1. Bölümde; konu bütünlüğünü sağlama ve bazı kavramların açıklanması için, sömürgecilik ve emperyalizm dönemleri, tezde tarihî bir başlangıç noktası olarak belirlenmiştir. Üçüncü Dünyacılık kavramı, elbette bu tarihî sürecin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Üçüncü Dünyacılık yaklaşımının temsilcilerine bakıldığında, özellikle dört kavram üzerinden kendilerini konumlandıkları görülmüştür. Bu dört kavram, aynı zamanda ortak özellik olarak da vurgulanabilir. Bunlar anti-emperyalizm, sosyalizm, kalkınmacılık ve milliyetçiliktir. Sömürge geçmişlerinden dolayı da zaten Üçüncü Dünyacıların tamamı anti-emperyalisttirler. Batı kapitalizmi tarafından sömürüldükleri için, anti-kapitalist ve hatta sosyalist olarak kendilerini tanımlamışlardır. Ekonomik geri kalmışlıkları ve sanayi devrimini gerçekleştiremedikleri içinse kalkınmacıdırlar. Sanayileşememeye bağlı olarak da uluslaşamamış ve güçlü ulus-devlet kuramamışlardır, bu sebeple de etnik ve din temelli milliyetçidirler. Ancak bu noktada da çoğunlukla amaçlarına ulaşamamışlar,

beklentileri daha çok söylem düzeyinde kalmıştır. Bölgesel farklılıklar göz önünde tutularak Afrika, Asya, Latin Amerika, Kıta Avrupası ve Ortadoğu olarak beş farklı *Üçüncü Dünyacılık* yaklaşımı ortaya çıkmış ve mevcut durum da bu beş farklı bağlamda açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Bölümde; II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya düzeninin altyapısı Tahran Konferansı, Moskova Yüzdele Antlaşması, Yalta ve Potsdam Konferanslarıyla atılmıştır. Böylece dünya iki blokun nüfuz alanına ayrılmıştır. Böyle bir ortamda ulusal kurtuluş savaşları vererek bağımsızlıklarını kazanan sömürge ülkeleri, daha önce belirttiğimiz gibi iki tarafa mesafeli yaklaşmıştır. Üçüncü bir grubun oluşması bu noktada anlam kazanmıştır. Tez bu alanların irdelenmesi ile gelişmekte olup, Batı ve Doğu bloklarının idari, ekonomik ve askeri yapılarını da ele almaktadır. Tezde tarafsızlık, izolasyonizm ve bağlantısızlık kavramlarının açıklanıp Bandung Konferansı'yla birlikte Bağlantısızlar Hareketi'nin doğuşu ve gelişiminin analizi yapılmıştır. Bağlantısızlar Hareketi'nin gerçekleştirdiği toplantılar da bu bölümde belirtilmiştir.

3. Bölümde; Soğuk Savaş'ın sona erip SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya, kendisini yeniden zayıflamış hissetmiş ve bölgede ABD'nin etkinleşmesini ise, kendi yakın çevresinde bir tehdit olarak algılamasına sebep olmuştur. Rusya hem büyük bir güç olmak hem de ABD'yi bölgeden uzak tutmak için arayışlara girmiştir. Bu aşamada Avrasyacılık düşüncesi de medeniyet, ideoloji, yönetim şekli ve toplumsal yapı olarak Batı'ya alternatif olarak görülmüştür. Bu aynı zamanda Batı karşıtlığını beraberinde getirmiş, kendini tanımlarken bile özgün olma düşüncesini doğurmuştur. Tezin son bölümünde Klasik Avrasyacılık, Yeni Avrasyacılık ve Avrasyacılığın çeşitleri de ayrıca konu edilmiştir. Bölüm, Avrasyacılık düşüncesinin Türkiye'ye yansımalarının incelenmesiyle tamamlanmıştır.

Bağlantısızlar Hareketi ve Avrasyacılık arasındaki ilişki ise, sonuç bölümünde değerlendirilmiştir. Hem bağlantısızlık hem de Avrasyacılık düşüncesi teorik olarak açıklanmış aynı zamanda sergiledikleri pratikler gösterilmiştir. Gerek teorik gerek pratik olarak birbirlerinin devamı olmadıkları ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIK KAVRAMININ DOĞUŞU

1.1.ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIK KAVRAMININ TARİHİ GELİŞİMİ

1.1.1. Sömürgecilik Dönemi

Sömürgecilik tarihine bakışta ve onu ele alışta ciddi bir çeşitlilik bulunmaktadır. Bunun temel sebebi, sömürenle sömürülenin durumundaki ve dolayısıyla olaya bakışındaki farklılıktır. Her şeyden önce belli bir süre için, sömürülen ülkelerin önceki dönemleri, tarihî bağlamda yok sayılmıştır. Ancak artık o karanlık dönem, saydam olmayan bir dönem olarak görülmektedir. O dönemde bu ülkelerle iletişim kuranlar tanımlayamadıkları söz konusu süreci, “karanlık” olarak adlandırmıştır. Ama giderek dönemin anlaşılabilirliği ortaya çıkmıştır. Bu dönemden önce sömürgeler, birbirlerinden tarihsel ve kimliksel olarak farklılık gösteriyordu. Dolayısıyla dünyanın günümüzdeki “tek tipleştirilmesi”nin başlangıcı da sömürgecilik dönemine dayandırılmaktadır.¹

Sömürgecilik, bir dünya hareketi olarak değerlendirildiğinde, Avrupa-merkezli kabullere karşı farklı bir tarih yansıtmıştır. Sömürgecilik ve emperyalizm arasında hâkimiyet haline gelmiş olan ve olmayan şeklinde bir ayrım yapılmıştır. Tarihî sürece baktığımızda, XVI. Yüzyıldan XX. Yüzyıla kadar kesintisiz bir bağımlılık dönemi yaşanmıştır. Lakin sömürgeleşmemiş olan İran Kaçarlar Türk Hanedanı Devleti ve görece yarı-sömürgeleşen Osmanlı Devleti gibi bazı ülkelere emperyalizme karşı savaşmak durumunda kalmıştır. Sömürgecilik ve bağımsızlık dönemleri birbirinin ardılı olarak görüldüğünde, Avrupa-merkezci bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar Benin, Birmanya ve Vietnam’da olduğu gibi iç içe geçmiş bir yapı da

¹ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, İmge Kitabevi, Çev: Muna Cedden, Ankara, Kasım 2011, s. 13

olabilmiştir, yani sömürülen ülkeler, egemenlik kazanma düşüncesine hep sahip olmuşlardır.²

Sömürgecilik, coğrafi keşifler ve gemicilik alanındaki gelişmelerle başlamakla birlikte, Sanayi Devrimi'yle hız kazanmıştır. Sanayi Devrimi öncesi yapılan klasik sömürgecilik, ileride sanayileşmiş ülkelerin yapacağı sömürgecilikten daha zararlı olmuştur.³

Asıl olarak kapitalizmin gelişmeye başlamasıyla eş zamanlı olarak sömürgecilik ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin doğup geliştiği ülkeler merkez, sömürdükleri ülkeler de çevre olarak tanımlanmıştır. Rusya ve Osmanlı Devleti gibi bazı ülkeler de yarı çevre (yarı sömürge) olarak gruplandırılmıştır. Yarı sömürge olan bir ülkenin, sömürgeci farkı olarak, yani ekonomik olarak sömürülse de işgal edilmemiş olarak görülmüştür.⁴ Kapitalizm, doğası gereği yayılma ve genişleme eğilimi taşımıştır. Bu durum, ulusal kapitalizmin süreç içerisinde diğer ülkeleri sömürerek evrenselleşmesi biçiminde yaşanmıştır. Bunun en önemli göstergesi olarak, gelişmiş kapitalist ülkelerin uluslararası alanda güttükleri politikalar gösterilmiştir.⁵ Bu politikalar sayesinde gelişmemiş ülkelerin üzerinde siyasi ve ekonomik bir tahakküm kurulabilmiştir. Ancak etki altına alınan alan her zaman yetersiz gelmiş ve daha fazla alan kontrol altına alınmak istenmiştir.

Coğrafi keşiflerle birlikte başlayan süreç sömürgeciliğin ilk dönemini oluşturmuştur. “Gelişmiş ülke” olarak tanımlanan İngiltere, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler, çevredeki zayıf ülkeleri doğrudan veya dolaylı ele geçirmişlerdir. Kendilerine bağlı bir yönetim kurup üretim araçlarını kontrol altına almışlardır. Ele geçirdikleri ülkelerde kendilerine bağlı kişileri yönetime getirmişlerdir. Bu ülkelerin politikalarını güç ve baskıyla istedikleri şekilde yönlendirmişlerdir. Egemenliğini kaybeden ülkelere “sömürge”, bu ülkelerde kurulan sistemlere de “sömürge rejimi” adı verilmiştir ve diğer sömürgeci ülkeler buralardan uzak tutulmak istenmiştir.⁶ Sömürgeciler arasında

² M. Ferro, “Sömürgecilik...”, s. 14

³ Paul Bairoch, *Üçüncü Dünya Çıkmazda*, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayınları, Çev: Mehmet Dülger, Ankara, 18 Aralık 1973, s. 12

⁴ Hakan Tunç (2010), *Wallerstein'e Göre Modern Dünya-Sistemi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.13

⁵ Doğan Başaran (2017), *Uluslararası Güç İlişkileri Bağlamında İkinci Dünya Savaşı Sonrası Hegemonik Mücadelelerin İncelenmesi*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 19

⁶ D. Başaran, “Uluslararası Güç İlişkileri Bağlamında...”, s. 16

bazı bölgelerde ortaya çıkan anlaşmazlıklar, dünyayı saracak paylaşım savaşlarına yol açmıştır.

Sömürgeciliğin ilk dönemi 1763 Paris Antlaşması'yla tamamlanmıştır.⁷ Sömürgeciliğin ikinci dönemi 1763 Paris Antlaşması'ndan 1871 Paris Komününe kadar olan dönem olarak belirtilmiştir. Fransa, bu dönemin en önemli sömürgeci ülkesi olarak gösterilmiştir.⁸Fransa'nın uluslaşması, Fransız Devrimi'yle Fransa'nın önemli bir sömürücü güç olması arasındaki paralelliği sağlamıştır. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde, uluslaşma sömürge ülkelerinin bağımsızlık talepleriyle birleşip ulusal kurtuluş hareketlerinin doğmasına yaramıştır.⁹ Paris Komünü'nden I. Dünya Savaşı sonrası oluşan döneme (sömürgesizleşme dönemi) kadarki süreç ise, sömürgeciliğin üçüncü dönemi olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Savaş sonrasında ise Sömürgecilik dönemi sonlanmış, farklı yöntemlerin kullanılmaya başlandığı yeni bir döneme geçilmiştir.

1648Westfalya Antlaşması sonrası oluşan düzen Modern Dünya Sistemi olarak adlandırılmıştır. Kapitalist bir sistem haline gelmesi, Modern Dünya Sistemini öncekilerden ayıran özellik olarak gösterilmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan kurumsallaşma sermaye birikimini sağlamıştır.¹¹ Oluşan birikim her zaman yayılma ve büyüme eğilimini de beraberinde getirmiştir. Bu yüzden gelişmiş ülkeler bu eğilimlerin sonuçlarını meşru ve gerekli görmüştür.

Sömürgecilik dönemi, I. Dünya Savaşı ile birlikte sonlanmıştır. Dünyadaki Avrupa egemenliği 15. yüzyılda başlamıştır. 19. yüzyılın sonuna kadar devam eden bu süreçte, çok az bir toprak parçası bu egemenliğin dışında kalmıştır. 1905 yılında gerçekleşen Rus-Japon Savaşında Japonya'nın galip çıkması, Avrupa egemenliğinin sarsılmaya başlamasının ilk işareti olmuştur. Avrupa'nın, her yerde ve her koşulda kazanacağı inancı ortadan kalkmıştır. I. Dünya Savaşında Avrupalıların birbirleriyle savaşmaları, kendi aralarında birlik olduğu düşüncesini ortadan kaldırmıştır. Savaş, sömürge idarelerinin sonlandırılması noktasında, Vladimir Lenin'in çağrısını ve

⁷ Betül Karagöz (2008), *Mutlakiyetçi Devletten Hukuk Devletine, Hukuk Devletinden Dünya Sistemine: Sivil Uygarlığın Kurumsallaşması Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.610

⁸B. Karagöz, "Mutlakiyetçi Devletten Hukuk Devletine...", s.611

⁹ D. Başaran, "Uluslararası Güç İlişkileri Bağlamında...", s.23

¹⁰ B. Karagöz, "Mutlakiyetçi Devletten Hukuk Devletine...", s.611

¹¹ Emre Demir (2010), *Modern Dünya-Ekonomide ABD Hegemonyası Çağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.15

Bolşevik Devrimi'ni ön plana çıkarmıştır. İkinci bir çağrı ise, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını öne çıkaran Woodrow Wilson'dan gelmiştir. Wilson'un bu hamlesi, Bolşevizm'in çekim merkezi olmasını engellemeyi hedeflemiştir. Ancak Bolşevizm, özellikle de Asya ve Afrika'da sömürge karşıtlarının harekete geçmesini sağlamıştır. Stalin, ihtilal hareketlerinin ortaya çıktığı bu ülkeleri “Üçüncü Dünya Ülkeleri” olarak nitelendirmiştir.¹² Üçüncü Dünya ülkeleri arasında ortaya çıkan sömürgecilik karşıtı hareketler, Soğuk Savaş döneminde SSCB tarafından cesaretlendirilmiş ve desteklenmiştir. Sağlanan destek bu ülkelerin SSCB etkisi altına girmesi için bir araç olarak kullanılmıştır.

1823 Manroe Doktriniyle birlikte, Avrupa sömürgeciliğine karşı durulurken Amerika, “Amerika Amerikalılar içindir” sloganını kullanmış ve bunu yaşama geçirmiştir. Ancak bu özdeyiş, daha sonra, “Amerika, Amerika Birleşik Devletleri'nindir” şeklini almış ve böyle kurumsallaşmıştır. Avrupa sömürgeciliği, 1945 Chapultepec Deklarasyonu ve 1947 Yardımlaşma Antlaşmasıyla yerini ABD egemenliğine bırakmıştır. Bahsi geçen tarihten itibaren ABD, bazı ülkelere müdahalelerde bulunmuştur. ABD'nin banka ve tröstleri bölgenin tek otoritesi haline gelmiştir. Kendi taleplerini ekonomik model olarak uygulamış, gerekli gördüğünde hükümet bile devirmiştir.¹³

1876 yılında Avrupalıların idare ettikleri Afrika toprakları %10 seviyesine ulaşmıştır. Tarihler 1900'ü gösterdiğinde bu oran %90'ın üzerine çıkmıştır. Kıtanın en büyük sömürücüleri Britanya, Fransa ve Belçika olmuştur. İtalya ve Almanya, bahse konu olan sömürgecilik yarışından çok az pay almıştır. Bu dönemde Kore ve Tayvan, Japonya'nın sömürgesi haline gelmiş, Çinhindi Fransa'nın, Porto Rico ve Filipinler Birleşik Devletler'in sömürgesi olmuştur. Okyanuslardaki küçük adalar dahi paylaşılmıştır. Dünyada sömürge olmayan çok az yer kalmıştır. Neredeyse sadece Tayland, Etiyopya, Afganistan, Osmanlı Devleti'nin bir kısmı, Kuzey ve Güney Amerika dışarıda kalmıştır.¹⁴ Rusya'da toprak ele geçirme, sömürgecilikle aynı anlama gelmiştir. Ancak Batıda toprak kazanma ulusal bir konuyken, deniz aşırı

¹² John Lewis Gaddis, **Soğuk Savaş**, Yapı Kredi Yayınları, Çev: Dilek Cenkçiler, İstanbul, Mayıs 2015, s. 111

¹³ Vasili Vahruşev, **Yöntemleriyle ve Manevralarıyla Yeni Sömürgecilik**, Çev: Cemil Aslan, Konuk Yayınları, İstanbul, Mart 1978, s. 445-446

¹⁴ Chris Harman, **Halkların Dünya Tarihi**, Yordam Kitap, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Mayıs 2019, s. 383

hareketler sömürgecilik olarak tanımlanmıştır.¹⁵ Aynı şekilde Doğu'da, Batı yayılmacılığı haçlı seferleri ile birlikte düşünüldüğünde emperyalizm olarak adlandırılırken; Batı ise, bu durumu kutsal toprakların kurtarılması olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bu süreç de Avrupa sömürgecilik tarihi içerisindeki yerini almıştır.¹⁶ Batının bu bakış açısı farklı yorumların ortaya çıkmasını sağladığı gibi, kendilerini haklı göstermenin de bir aracı olmuştur. Aynı zamanda sömürü ve işgalin meşru bir dayanağı olarak görülmüştür.

Sömürgecilik ile endüstrileşme arasında önemli bir ilişki kurulmuştur. Gelişmiş ülkeler ürettikçe üretim fazlasını dışarı ihraç etme ihtiyacı hissetmiştir. Ancak Avrupalı birçok imalatçı ülke ortaya çıkıp benzer şeyler üretmeye başlayınca Kıta Avrupası dışına yayılmak ön plana çıkmıştır.¹⁷ Denizaşırı sömürgeciliği, emperyalist ülkelerin gelişmiş uygarlıklarını barışçıl ve iyi niyetle yayma girişimi şeklinde yorumlamak, bunun sömürülen ülkeler üzerinde yarattığı tahribatı görmezden gelme olarak ifade edilmiştir.¹⁸ Ekonomik ve sosyal, hatta etnik farklılıklar, zaman içinde derinleştirilmiş ve ayrıcalıklı azınlığın çıkarını koruyacak şekilde kullanılmıştır. Eğitimin yaygınlaştırılamaması ise, resmi dilin yayılmasını engellemiştir. Batı'da entegrasyon süreci başarılı olmuşken, azgelişmiş ülkelerde bu sorun aşılamamıştır. Yeni yapı içerisinde maddi ve manevi kaynaşma imkânı bulamayan gruplar, zaman içinde çatışma eğilimine yönelmiştir. Bu da sömürgeciler tarafından kullanılmıştır. Daha önce kurulmuş ortak muhalefet bu süreçte çatırdamaya başlamıştır.¹⁹ Ayrıca, emperyalizm, her türlü yıkıcı etkisine rağmen, bazı fikirlerin ve tekniklerin sömürülen bölgelere yayılmasına da sebep olmuştur.²⁰ Bu fikir ve tekniklerin bir kısmı Batı lehine yapılan propagandaların bir aracı olmuştur. Ancak milliyetçilik ve bağımsızlık gibi bazı fikirler de tam tersi bir etki yaratmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik etkisini yitirmeye başlarken; 1970'lerde bu süreç sonlanmıştır. Burada vurgulanan ise, biçimsel anlamda sömürge

¹⁵ M. Ferro, "Sömürgecilik...", s. 21

¹⁶ M. Ferro, "Sömürgecilik...", s. 24

¹⁷ M. Ferro, "Sömürgecilik...", s. 37

¹⁸ Rubert Emerson, *Sömürgelerin Uluslaşması*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Çev: Türkkaya Ataöv, Ankara, 1965, s. 7

¹⁹ Yves Lacoste, *Sınıf Açısından Azgelişmişlik*, Yön Yayınları, Çev: Sevil Avcıoğlu, İstanbul, 1966, s. 42

²⁰ R. Emerson, "Sömürgelerin...", s. 13

* Dekolonizasyon; bir devletin, bir başka ülke halkı ve kurumları üzerindeki kontrolünü sona erdirmesi. Diğer bir deyişle sömürgeciliğin sonlandırılmasıdır. Politik ve kültürel anlamda gerçekleştirilebilir.

ilişkisinin bitişidir. Bu süreç “decolonization” olarak da adlandırılmıştır. Sömürgeciliğin sonlanmasında üç ana sebep etkili olmuştur. Birincisi, anti-sömürgeci milli kurtuluş hareketlerinin öne çıkması, özellikle Türk Milli Kurtuluş Hareketi’nin başarı kazanması, ikincisi iktisadi anlamda serbest dolaşımın sağlanması, üçüncüsü ise küresel güç dengesinin değişmesi olarak ifade edilmektedir.²¹ SSCB’nin dağılmasıyla birlikte yeni bir düzen ortaya çıkmıştır. Farklı araç ve yöntemlerle sömürme düşüncesi ve eylemi varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

1.1.2. Emperyalizm Dönemi

Emperyalizm kavramı üzerine çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlar özellikle genişleme ve kontrol üzerinde çokça durmuştur. Ancak bu kontrol ve genişleme emperyalizme maruz kalan ulus veya devletin rızası dışında gerçekleşmiş, baskı ya da kuvvete dayandırılmıştır. Dolayısıyla sömürenin lehine bu süreç tek taraflı bağımlılık yaratmıştır. “Emperyalizm” sözcüğü Latince “imperium” kelimesinden türetilmiştir. İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli (1804-1881) sömürge imparatorluklarının yayılmacı politikaları için “emperyalizm” sözcüğünü kullanmıştır.²²

Sömürgecilik, egemenlik hakkının diğer ülkeler ve halkları kapsayacak şekilde yayılması anlamına gelmiştir. Emperyalizm ise, bu egemenliğin diğer kıtalara yayılması anlamını taşımıştır. Aynı zamanda güçlü devlet, politikasını siyasal rekabet ve ekonomik sürtüşmelerden faydalanarak yaymıştır. Dolayısıyla emperyalizm kavramı, endüstri devriminin bir sonucu olmakla beraber aynı zamanda anarşik uluslararası ilişkilerin de bir sonucu olmuştur. 15. yüzyıldan başlayan sömürgecilik, 1870 sonrasında yerini emperyalizm çağına bırakmıştır. Sömürgecilikten emperyalizme geçişte, Avrupa’nın karşılaştığı ekonomik ve toplumsal sorunlar yeni sömürü biçimiyle çözüme ulaşmıştır. Ayrıca neredeyse Avrupa’nın tamamı emperyalist sömürü sürecine dâhil olmuştur.²³

²¹ Oktar Türel, **Küresel Tarihçe 1945-79**, Yordam Kitap, İstanbul, Ekim 2011, s.121-122

²² Emre Bağçe, “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi”, **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**, N0:28, Mart 2003, s.64-65

²³ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitabevi, Cilt: I Ankara, Kasım 2012, s. 225

Hikmet Kıvılcımlı'ya göre emperyalizm, ölen kapitalizm çağıdır.²⁴ Vladimir Lenin “kapitalizmin en yüksek aşaması” olarak emperyalizmin beş temel özelliğini; tekeller, mali-oligarşi, sermaye ihracı, tekelci kapitalizm ve dünyanın paylaşılması olarak belirlemiştir.²⁵ David Harvey ise emperyalizmi “devlet ve imparatorluk siyaseti” ile birlikte “zaman ve uzamda sermaye birikiminin moleküler hareketleri”nin birleşimi olarak tanımlamıştır. “Kapitalist emperyalizm” tanımı ilki için kullanılmıştır. Bu tür emperyalizmi siyasi bir proje olarak tanımlamış ve siyasi, diplomatik ve askeri yöntemleri bunun aracı olarak göstermiştir. İkincisini siyasi-ekonomik olarak tanımlamış ve ekonomik gücün aktarımı üzerinde durmuştur.²⁶ Bu anlamda ilk tanım biçimsel özellik taşımaktadır. İkinci tanım ise; sermaye üzerinden kendini göstermektedir.

Sömürgecilik, sömüren halkın gittiği yerlerde kendini çoğaltma gücünü sağlarken; emperyalizm, gittiği yeri uygarlaştırmak, sömürgeleştirmek, kendi kültürünü egemen kılmak ve yaymak istemiştir.²⁷ Emperyalizm, Üçüncü Dünya ülkelerinde sahte bir sanayileşme yaratmıştır. Gelişmiş ülkeler ham maddeyi alacakları yerlere, bir anlamda ürettikleri malı satacakları bu yerlere işletmeler kurma yoluna gitmiştir. Bu ithal ikameci yöntem sayesinde politik sorunlar çıkmadan, işletme kendi kendisini döndürebilecek bir şekilde kurulmuştur.²⁸ Emperyalizm, merkez ve çevre arasındaki gelişim düzeylerini merkezin lehine olacak şekilde bozmuştur. Gelişim çevre açısından eşitsizdir. Bu da merkezin her gün biraz daha güçlenmesine, çevrenin de tam tersi oranda zayıflamasına, hatta süreç içerisinde yok olmasına sebep olmaktadır.²⁹

Emperyalizmi öne çıkaran ekonomik koşullar; endüstri devrimi sonrası oluşmuş sermaye fazlası için yatırım alanı aranması, üretim fazlası için pazar arayışı, nüfusun çoğalmasına bağlı olarak yeni yaşam alanları aranması ve ham madde ihtiyacı olarak sayılmıştır. Buna uygun coğrafya olarak da Asya ve Afrika gösterilmiştir.

²⁴ Hikmet Kıvılcımlı, **Emperyalizm Geberen Kapitalizm**, Tarih ve Devrim Yayınevi, İstanbul, Haziran 1947, s.16

²⁵ Vladimir Lenin, **Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Sol Yayınları, Çev: Cemal Süreya, Ankara, 2009, s.100

²⁶ David Harvey, **Yeni Emperyalizm**, Sel Yayıncılık, Çev: A. Nüvit Bingöl, İstanbul, Ekim 2019, s. 31

²⁷ M. Ferro, “Sömürgecilik...”, s. 36

²⁸ Pierre Jalée, **Üçüncü Dünyanın Yağması**, Sosyal Yayınları, Çev: Arslan Başer Kafaoğlu, İstanbul, Nisan 1975, s. 66

²⁹ Samir Amin, **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Kaynak Yayınları, Çev: Semih Lim, İstanbul, Mayıs 1992, s.151

Dolayısıyla burada öncelikle bir güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Eskiden doğrudan askeri işgal ile çözülen bu sorun, emperyalist dönemde ekonomik ve siyasal olarak yayılmayla aşılmaya çalışılmıştır. Emperyalist Batılılar, ilkel gördükleri yönetim biçimlerini, siyasi denetimle yatırım yapılabilecek seviyeye çekmek istemiştir. Ayrıca sömürdükleri bölgeye başka devletlerin ulaşmasını engellemek için de bölgede asker bulundurma gereği duymuşlardır. Borçlandırılan yerlilerden, vadesi dolan borçları gecikmeden alabilmek için, yine bölgeyi denetimlerinde tutmak istemişlerdir. Tüm bunlara ek olarak Avrupa’da gümrük duvarlarının yükselmesi, sömürülen ülkeleri önemli kılmıştır.³⁰ Aynı zamanda bunlar sömürülen ülkenin bağımsızlığını ve egemenlik haklarını aşındırmış ve hatta ortadan kaldırma eğilimi taşımıştır.

Bunun yanı sıra, nüfus fazlasının deniz aşırı sömürgelere taşınmasının örneği olarak da İtalyanların Trablusgarp’ı işgal etmesi gösterilebilir. Bir varsayım olarak Avrupa’nın savaş korkusu, emperyalizme yol açan faktörlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Sömürgelerini koruma endişesi taşıyan İngiltere, en çok güvenlik endişesi taşıyan ülke olmuştur. Bu çağda büyük ve güçlü bir devlet sıfatı ise, zaten ancak sömürge sahibi olan devletlere verilmiştir. Sanayileşmesini geç tamamlayan devletler, bu sıfatı kazanmak için yeni bir rekabet ortamı yaratmıştır.³¹ Bu rekabetin doğuşu ilerleyen süreçte iki büyük dünya savaşının altyapısını oluşturan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Emperyalist sömürünün üç şekilde gerçekleştiği görülmüştür: 1) Sömürdüğü ülkelerin ürettikleri ürünlere olması gerekenden düşük ücret vererek, 2) Kendi ürettiği ürünleri sömürdüğü ülkelere çok yüksek fiyatlara satarak, 3) Sömürdüğü ülkelere fabrikalar kurup yerlileri ucuz iş gücü olarak kullanarak.³² Bununla birlikte sömürülen bölgenin yeraltı ve yer üstü kaynakları da tüketilmiştir.

Batı’nın emperyalist yayılcılığı, aynı zamanda sömürdüğü ülkelere milliyetçilik fikirlerinin taşınmasına sebep olmuş, bu ülkelerin ulusal birlikler kurmalarına yol açmış ve ilerleyen süreçte de yeni fikirlerle oluşturulan yeni toplumlar, emperyalizme karşı bağımsızlık bayrağını açmıştır.³³ Uluslaşmanın

³⁰ O. Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan...*, s. 226

³¹ O. Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan...*, s. 228

³² Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi*, Yordam Kitap, Çev: Tuncel Öncel, İstanbul, Aralık 2016, s. 329

³³ R. Emerson, *“Sömürgelerin...”*, Uluslaşması, s. 185

etkisiyle birlikte çevre olarak görülen sömürülen ulusların güçlenmesi sömürgeciliği sonlandırmıştır. Sömürgeciliğin aksine emperyalizmde doğrudan diyebileceğimiz somut ilişkiler yerine, iletişim ve ulaşımaya bağlı yöntemler kullanılmıştır. Bu ilişkinin doğurduğu kurumlar bağımlılığı sağlamıştır. Ayrıca kimlikçilik üzerinden bu ülkelerin ulus yapısı hedef alınarak din, dil, ırk ve etnisite farklılıkları birer tehdit unsuru haline getirilmiştir.³⁴ Kimlikler post modernizm etkisiyle yeniden üretilerek, bugün bile önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Ancak bu sefer sadece gelişmemiş ülkeler değil, gelişmiş ülkeler de zaman zaman tehditten nasibini almaktadır.

Lenin, emperyalizmin birkaç farklı boyutu olduğunu ve tarihî süreç içerisinde farklı aşamalardan geçerek oluştuğunu belirtmiştir. Emperyalizmin, kapitalist sistemden önce de var olduğunu ifade etmiştir. Millî mücadeleler bile, emperyalizme karşı verilen mücadelenin birer parçası olarak yorumlanmıştır. Litvanya, Letonya, Estonya'nın Ruslara karşı verdiği mücadele neyse, İrlanda ve Hindistan'ın da İngiltere'ye karşı verdiği mücadele, aynı kategoride sayılmıştır. Ancak XIX. ile XX. yüzyıl emperyalizmi arasında önemli farklar olduğu öne sürülmüştür. Eskiden işgalle idareyi ele geçirme yöntemi kullanılmışken; sonrasında siyaseten uyum gösterebilme özelliği kazanılmıştır. Emperyalizmin, Çin, Rusya ve Osmanlı Devleti'ne girişi de sermaye üzerinden gerçekleşmiştir.³⁵ Bunun en önemli sebebi ise sömürgecilik döneminde dünyadaki zenginliğin sömürgecilerde toplanmasıdır. Ayrıca bu zenginlik emperyalist dönemde sömüren ülkelerde sermaye fazlasının oluşmasının temel sebeplerinden de biri olmuştur.

1871 Paris Komünü sonrasında uygulanan yayılmacı politikalar, aynı zamanda 1920'lere kadar uzanacak olan bu sürecin bir ön-emperyalizm dönemi olarak adlandırılmasını sağlamıştır.³⁶ 1980'e kadar olan süreç emperyalizmin ilk aşaması; 1980 sonrası gelişen süreç ise ikinci aşaması olarak değerlendirilmiştir. İlk aşamada siyasetin ikinci aşamada ise ekonominin kurumsallaşması sağlanmıştır. İlk aşamada ulus devletin kurumsallaşması tamamlanmışken, ikinci aşamada küreselleşmeyle birlikte ekonomi de kurumsallaşmıştır.³⁷ Emperyalizm sermaye ihraç etmiş, yatırım

³⁴Johan Gutang, "Emperyalizmin Yapısal Teorisi-Kısım 2", **Uluslararası İlişkiler**, Çev: Birgül Demirtaş Coşkun, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004, s.39

³⁵ M. Ferro, "Sömürgecilik...", s. 43

³⁶B. Karagöz, "Mutlakîyetçi Devletten Hukuk Devletine...", s.619

³⁷B. Karagöz, "Mutlakîyetçi Devletten Hukuk Devletine...", s.620

yapmış dolayısıyla ham madde kaynaklarını kontrol etmeye çalışmış ve tüm bunları merkez ülkedeki şirketlerle gerçekleştirip alacaklarını garantilemek istemiştir. Bu düzen tüm bunlara maruz kalan ülkeleri sömürge ya da yarı-sömürge durumuna düşürmüştür.³⁸ Dolayısıyla uluslaşmasını ve sanayileşmesini tamamlayamayan ülkeler bu sayede tek taraflı bağımlı hale gelmiştir.

Georg Fülberth emperyalist süreci savaş ve çatışmalarla paralel olarak şu şekilde açıklamıştır³⁹:

- 1) Britanya ve Almanya'nın Afrika'daki savaşları soykırım savaşları olarak tanımlanmıştır. Bölmek amaçlı politikaları gereği, bir etnik unsurun diğerleri üzerindeki hâkimiyeti sağlanmak istenmiştir.
- 2) Eski imparatorlukların parçalanmasına yönelik politikalar izlenmiştir. İspanya sömürgelerini kaybetmiş, Osmanlı İmparatorluğu Mısır'ı kaybetmiş ve Balkan savaşlarıyla bölgeyi Ruslara bırakmak zorunda kalmıştır.
- 3) Sömürgeler, emperyalistler açısından sürekli çatışma ve anlaşmazlık sebebi oluşturmıştır.
- 4) Eski imparatorlukların parçalanması Rusya gibi yeni emperyalist devletlerin ortaya çıkmasının zeminini hazırlamıştır. Ancak Rusya'nın yayılmacı istekleri de bir başka emperyalist güç, Japonya ile çakışmıştır.
- 5) Kısmen farklı bir örnek olsa da Fransız-Alman savaşı sonrası imzalanan 1871 Frankfurt Antlaşması, Fransa ve Almanya arasındaki Alsas-Loren (*Elsaß-Lothringen*) anlaşmazlığının temelini oluşturmıştır. İlerleyen süreçte ittifak ve itilaf grupları doğmuştur.
- 6) Almanya, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Rusya ve ABD, Çin'de patlak veren Boksör Ayaklanmasına karşı emperyalist çıkarları gereği ittifak oluşturmıştır.
- 7) Sadece ABD, Büyük Britanya ve Almanya gibi emperyalist ülkelerin ekonomik olarak gelişme göstermiş olmaları da çatışma sebebi olmuştur.

³⁸Georg Fülbert, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Yordam Kitap, Çev: Sadık Usta, İstanbul, Mayıs 2011, s.187

³⁹G. Fülbert, "**Kapitalizmin Kısa...**", s. 189-192

Lenin, sömürülen halkların durumunu her zaman yakından takip etmiş, Asya ve Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemiştir. Bu hareketlerin, insan haklarına sahip olmamış ve cahil bırakılmış insanlara siyasi bilinç aşıladığını ve harekete geçirdiğini ifade etmiştir. Sömürgecilerin gittikleri yerleri esir ettiğini ve milyonlarca insanın kanını akıttığını belirtmiştir. Aynı zamanda ulusal kurtuluş hareketlerinin kaçınılmaz olduğunu, ilerici ve devrimci bir karakter taşıdığını dile getirmiştir.⁴⁰ Sömürgeler sorunuyla ilgili olarak da ezilen milliyetlerin sömürgelerin verdiği ulusal kurtuluş mücadelelerinin, SSCB etrafında toplanmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Mücadele verenler birlik oluşturmak durumunda olduğu gibi, SSCB'yle ittifak kurulacak bir siyaset güdülmesi gerektiği, yine Lenin tarafından ifade edilmiştir.⁴¹ SSCB bu tavrıyla Üçüncü Dünya ülkelerini destekler görünmeye çalışmıştır. Ancak bu destek, yapılan ekonomik ve askeri yardımlar kendi hegemonyasını kurmanın araçlarıdır.

1.2.“ÜÇÜNCÜ DÜNYA” KAVRAMI

“Üçüncü Dünya” kavramı, 14 Ağustos 1952'de Alfred Sauvy tarafından literatüre kazandırılmıştır. *L'Observateur* dergisinde “Trois Mondes, une Planete” (Üç Dünya Bir Gezegen) adlı bir makale yayınlamıştır ve o makalesinde *tiers monde* (Üçüncü Dünya) kavramını kullanmıştır. Soğuk Savaş'ta iki blok dışında bir dünya daha olduğunu belirtmiştir. Bu Üçüncü Dünyanın özelliklerini “yok sayılan, küçümsenen, az gelişmiş, fakir, kalkınmakta olan, güney” olarak belirtmek mümkündür. *Az gelişmişlik* kavramı ise, ilk defa 1948 yılında Henry Truman tarafından kullanılmış ve az gelişmişliği “kalkınamama sorunu” olarak açıklamıştır.⁴²

Üçüncü Dünya kavramı, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan kavramlardandır. Soğuk Savaş'ta iki bloka da dâhil olmayan, gelişmemiş veya az gelişmiş ülkeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ülkelerin gelişmemiş ya da az gelişmiş olmalarının sebebi kolonyalizm, yani yeni sömürgeciliktir. Klasik

⁴⁰ Vladimir Lenin, *Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, Ant Yayınları, Çev: Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, Mayıs 1970, s. 14

⁴¹ V. Lenin, “*Doğu'da Ulusal...*”, s. 318

⁴² İzzet Çivgin, Remzi Yardımcı, *Çağdaş Dünya Tarihi*, Eğiten Kitap, Ankara, 2010, s. 281-282

sömürgecilikten farklı olarak emperyalizm, işgal anlamı taşımamakla birlikte, asıl olarak kendine bağımlı kılma anlamına gelmiştir.⁴³ Aynı zamanda büyük şirketlerin, uluslararası kuruluşların ve gelişmiş devletlerin dünya üzerindeki siyasetlerinin sonuçları ise “azgelişmişliğin gelişmesi” olarak tanımlanmıştır. Gerçekte bu tarihî kapitalizmin yarattığı yayılcı bir durumdur.⁴⁴

Doğu ve Batı, Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik farklı politikalar uygulamıştır. Batı, bu ülkelerin gelişip güçlenmesini engelleyip, onları sömürge olarak tutmanın yollarını aramıştır. Doğu ise, bu ülkelerin sömürüden kurtulmaları için, siyasi ve iktisadi gelişmişliklerini desteklemekle birlikte, bu ülkeleri kendi hegemonyası altına almayı da istemiştir.⁴⁵ İki blok da kendi bölgesel ve küresel menfaatine uygun olacak şekilde bu ülkelerle temas kurmuş ve buna göre desteğini artırmış ya da azaltmıştır.

Çift kutuplu sistemde ABD-SSCB karşıtlığı; kapitalist-kolektivist, liberal-sosyalist, Batı-Doğu gibi farklı şekillerde ifade edilmiştir. İki kutbun farkı da ekonomik, askeri ve siyasi farklılıklar olarak somutlaşmıştır. Batı askerî olarak NATO’yu kurmuşken, Doğu Varşova Paktı’nı kurmuştur. Ekonomik olarak Batı, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kurmuşken, Doğu Comecon’u kurmuştur. Birbirine paralel olan husus, her iki iktisadi örgütün de önemli bir kısmının, kendi bloklarının askeri örgütlerinin de üyesi olmalarıdır. Üçüncü Dünya ülkelerinin farkı bu yapılarla üye olmamalarından kaynaklanmıştır.⁴⁶ Üçüncü Dünya ülkeleri birlikte hareket ederek bağlantısızlık çatısı altında Birleşmiş Milletler içerisinde aktif ve etkin olmaya çalışmıştır. Silahlanmaya karşı oldukları için herhangi bir askeri örgüt oluşturma yoluna gitmemiştir. Bağlantısızlık daha çok dış politika odaklı olmuştur.

Batılılar kendi hareketlerini, Üçüncü Dünya ülkelerinin geri halklar olduğunu, kendilerini yönetemeyeceklerini, bu sebeple de daha güçlü bir ülkenin himayesi altında yönetme yeteneği kazanana kadar, idareyi kendilerine devretmeleri gerektiğini ve önceliğin geri olarak tanımlanan halkın siyasi, ekonomik ve toplumsal yönden

⁴³Odette Guitard, **Üçüncü Dünya Sömürgelerin Uyanışı**, Kitaplık Ticaret Ltd Şirketi Yayınları, Çev: Ahmet Angın, İstanbul, 1966, s. 5

⁴⁴Immanuel Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi**, Bgst Yayınları, Çev: Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, Haziran 2018, s. 33

⁴⁵ Aleksandr Shipirt, **Bilimsel Teknolojik Devrim ve Üçüncü Dünya**, Sorun Yayınları, Çev: Nahit Tören, İstanbul, Ekim 1976, s. 46

⁴⁶ Faruk Sönmezoğlu, “Bağılantısız Üçüncü Dünya”dan “Çevre Ülkeleri”ne, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 41, Ekim 2009, s.3

geliştirilmesi olduğunu, sömürenin çıkarının geri planda kalması şeklinde yorumlamıştır.⁴⁷ Ayrıca Üçüncü Dünya ülkelerine yapılan yardımlar, genellikle bazı şartlara bağlanmıştır. Yardımı yapan ülke, yardım yaptığı ülkenin belli oranda mal alımı yapması koşuluyla o yardımı yapmıştır. Bu sayede yapılan yardımın önemli bir miktarı, yardımı yapan ülkenin kasasına yeniden dönmüştür. Çoğunlukla da bunlar piyasa fiyatının üzerindeki satışlar olmuştur.⁴⁸ Örneğin Avrupa Ortak Pazarı için, Afrika'da olağanüstü bir rekabet gerçekleşmiştir. Ama amaç Afrika'nın ekonomik kalkınmasıyla ilgili olmamıştır. Gelişmiş ülkeler kendi sanayilerinin hammadde deposu/kaynağı olarak Afrika'yı görmüştür. Dolayısıyla işlenmemiş maddeleri alıp işledikten sonra bunları yine Afrika'ya satmıştır.⁴⁹

Sermaye küreselleştikçe, onun etkisi de küreselleşmiştir. Azgelişmiş ülkelerde işçilik, toprak vb. konusunda çok düşük maliyet sağlandığı için, bu bölgeler ele geçirilmek istenmiştir; çünkü bir yatırım alanı olarak görülmüştür. Bununla birlikte emperyalizm, askeri ve stratejik bakımdan da etkili olmuştur. Kapitalist bloka sürüklenmeye çalışılan ülkeler, bu tuzağa düştüklerinde bir sonraki adım bu blokun askerî ittifakına dâhil olmak olmuştur. Nihai aşamada ise bu ülkelerin topraklarına askerî üsler yerleştirilmiştir.⁵⁰ Ekonomik bağımsızlığın sağlanamayışı, kademe kademe siyasi bağımsızlığın da kaybedilmesine yol açmıştır. Bu da bağımlılık ve sömürüyü beraberinde getirmiştir.

Üçüncü Dünya ülkeleri, yabancı tekelleri millileştirme, ekonomik olarak kamu sektörünün öncülüğünü getirme, planlı ekonomiye geçme, sanayileşme atılımı yapma, tarım reformu düzenleme gibi hamleler yapmıştır. Bunlarla sömürgeciliği ülkeden kovmak amaçlanmıştır. Ancak kapitalist yoldan yapılmak istenen gelişme ne sömürgeciliği ne de gericiliği tasfiye edebilmiştir. Ayrıca çıkan sonuç burjuvazinin bunu gerçekleştirecek düzeyde olmadığı gerçeğini açık etmiştir. Milli sermaye zayıf olduğu için, kapitalist sermayede bir birikim oluşturmamıştır, yani Batı hem Üçüncü Dünya ülkelerini hem de kendi işçilerini sömürmeye devam etmiştir.⁵¹

⁴⁷Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 539

⁴⁸ Pierre Jalée, **“Üçüncü Dünyanın...”**, s. 103

⁴⁹Kwame Nkrumah, **Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik**, Çev: A. Sarıca, İstanbul, Mart 1966, s. 59

⁵⁰ Fethi Naci, **Azgelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Mayıs 1965, s. 12

⁵¹ F. Naci, **“Azgelişmiş Ülkeler...”**, s. 13

Sömürgeleştirmenin hızlanması konusunda Berlin Konferansı çarpıcı bir yer tutmaktadır. Bu konferansla birlikte, Afrika kıtası bölüşülmüş ve hızla işgal edilmeye başlanmıştır. Bahse konu konferans, askerî işgale meşruiyet kazandırmıştır. Dolayısıyla bu güçlü devletler, birer sömürge imparatorluğu olarak anılmaya başlanmıştır. Sömürülenler açısından en kötüsü, Batı'nın kendini üstün ırk olarak görüp, sömürdüğü ülkedeki ırkı aşağı görmesi olmuştur. İster siyasi denetim ister siyasi bağımlılık densin, ekonomik bağımlılık (sömürü) ve ırkçılık ile birlikte emperyalizmle ilişkili kavramlar da böylece öne çıkmıştır.⁵²

Çoğu zaman sömürgecilik ile emperyalizm iç içe geçmiştir. Benzer durum sömürgecilikten kurtuluş ve bağımsızlık noktasında da ortaya çıkmıştır. 1945-1965 yılları arasında birçok ülke bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak Fransa, Vietnam ve Cezayir'de, İngiltere ile Hollanda ise, Hindistan ve Endonezya'da idareyi kaybetmeler dahi sömürgecilik faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Ayrıca Haiti'de ABD ve Afrika'da Fransa bu tür "bayraksız sömürgecilik" yöntemini kullanmıştır. Dolayısıyla bağımsızlık malî alandan çok, idarenin el değiştirmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Ekonomik ilişkiler önemli oranda devam etmiştir. 1960 sonrasında da küreselleşme olgusuyla, bu ülkeler eski hallerinden daha bağımlı duruma düşürülmüşlerdir.⁵³ Siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla taçlandırılmadığı ülkelerde tam bağımsızlıktan söz etmek güçtür. Dolayısıyla süreç bir bağımlılıktan başka bir bağımlılığa geçişle sonuçlanmıştır.

Bunun yanında, Üçüncü Dünya ülkelerinin gelişmiş ülkelerle rekabette geride kalmasında, sömürgecilik dışında birtakım başka unsurların etkisi olmuştur. Öncelikli olarak ciddi bir kalkınmışlık seviyesi farkı oluşmuştur. Ayrıca coğrafi olarak gelişmiş ülkelerin ılıman iklimlerde bulunması, tesadüften öte insan sağlığı, beslenme, iklim konusunda avantaj sağlamıştır. Nüfus yoğunluğu ve kullanılan araçların gelişmişliği de bunda önemli bir etken olmuştur. İngiltere gibi bazı ülkelerde, çocuk işçilerin ve kadınların, erkek işçiler kadar çalışmasına rağmen, çok daha az ücrete çalıştırıldıkları da kayıtlıdır.⁵⁴ Tüm bu etkenler gelişmiş-gelişmemiş ülkeler arasında adeta bir uçurum oluşturmuştur. Aradaki fark kapanmak yerine giderek daha fazla açılmaktadır.

⁵²O. Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan...*, s. 232

⁵³M. Ferro, *"Sömürgecilik..."*, s. 49

⁵⁴P. Bairoch, *"Üçüncü Dünya..."*, s. 97-102

Az gelişmişliği etkileyen faktörler arasında açlık, nüfus artışı, eğitim yetersizliği, istihdam eksikliği, milli kaynaşmanın sağlanamamış olması, dışa bağımlılık, sermaye eksikliği, bilim ve teknolojiadaki yetersiz gelişme, sektörler arası bozukluk ve en önemlisi sömürenlerin ayrıcalıklı azınlık olarak gösterilmesi rol oynar. Tüm bunlar sömürgecilik kadar önemli etkenler olmuştur.⁵⁵ Ayrıca hiç sömürge olmamış İspanya, Türkiye, İran, Portekiz gibi ülkelerde de az gelişmişlik söz konusu olmuştur. Buna rağmen Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Birleşik Amerika gibi ülkeler de sömürge dönemi yaşamalarına rağmen, gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almıştır. Buradaki en önemli unsur, Güney Amerika'daki sömürgecilik sona erdiğinde, Güney Amerika göçmenleri üzerindeki sömürge sistemi uygulanmaya devam etmiştir. Ancak Kuzey Amerika göçmenleri bunu kabul etmeyip karşı çıkmıştır. Güneyde tam bağımsızlık kurumsallaşmamış ama Kuzeyde sağlanan tam bağımsızlık gelişmeye yol açmıştır.⁵⁶ Siyasi ve ekonomik bağımsızlığın birlikte sağlanıp kurumsallaşmasının gelişme ve kalkınmada ne kadar önemli bir etken olduğunu da bu örnek gözler önüne sermiştir.

Emperyalistler BM, UNESCO, UPF, OECD, Ortak Pazar, UİKB gibi bazı uluslararası ve bölgesel politik, ekonomik ve malî örgütleri, kendi menfaatleri için bir araç olarak kullanmak istemiştir. Daha önceki şiddet ve güç kullanımı yerine sermaye ihracı, ticaret yöntemleri, yardım-kalkınma programları, göstermelik olarak bazı sömürgelere bağımsızlık tanımak, askeri örgütlerin kurulması ve askerî üslerin yaygınlaştırılması gibi uygulamalarla hedefteki ülkelerin içişlerine müdahale edilmiştir.⁵⁷ Avrupa Ekonomik Topluluğu-Afrika ilişkisi ise, güçlünün güçsüzü egemenliği altına almasıyla sonuçlanmıştır. Bu ilişki sanayileşmeyi ve buna bağlı olarak refah ve genel gelişimi geciktirmiştir.⁵⁸ Eşitlik temelinde kurulamayan her siyasi ve ekonomik ilişki Üçüncü Dünya ülkelerinin aleyhine gelişmelere sebep olmuştur. Bu olumsuz sürecin artarak devam etmesini sağlamıştır.

Üçüncü dünya ülkeleri, siyaseten teokratik iktidarlara veya diktatörlüklerle yönetilmiştir, dolayısıyla demokrasi gelişmemiştir. Bütçelerinin önemli bir kısmı

⁵⁵ Y. Lacoste, "Sınıf Açısından...", s. 88

⁵⁶ Y. Lacoste, "Sınıf Açısından...", s. 52

⁵⁷ V. Vahruşev, "Yöntemleriyle ve Manevralarıyla...", s. 178-179

⁵⁸ V. Vahruşev, "Yöntemleriyle ve Manevralarıyla...", s. 392

askerî-güvenlik harcamalarına ayrılmıştır. Geleneksel sosyoekonomik sistemden, yani kapalı ekonomiden çıkarılıp, çevreye ve üretim-tüketim ilişkilerine göre şekillendirilmiş olan yeni denge, insanları daha güçsüz ve bağımlı hale getirmiştir. Ticaretin etkisiyle birlikte ekilecek ürünler buna göre belirlenmiştir. Düzenli vergi ödenmeye başlanmıştır, böylece eski sistem çökmüştür. Milli kaynaşma tam olarak sağlanamamıştır. Özellikle ekonomik ve sosyal yapılarda bu durum çok net şekilde belli olmuştur. Alt sınıflar proleterleşememiş, ancak geleneksel yapıdan kopmuş kapitalist sistemin etkisine açık bir alt-proleter grup oluşmuştur. Bunun yanında ayrıcalıklı bir azınlık sınıfı mevcut olmuş, orta sınıf ise önemsiz görülmüştür ve gelişmemiştir.⁵⁹ Dolayısıyla ne uluslaşma ne de herhangi bir alt örgütlenme bu ülkelerde gelişmemiştir. Bu da siyasi ve ekonomik gelişimin geri kalmasının göstergelerindendir. Örgütsüz yoksul çoğunluk varlıklı azınlığın etkisi altında kalmıştır.

Meşruiyet konusunda, Üçüncü Dünya liderlerinin başka yerlerdeki liderlerden daha zayıf olması muhtemeldir. Üçüncü Dünyadaki birçok rejim dar bir temele dayanmıştır, güç yoluyla iktidara gelmiş ve iktidarda kalmak için baskı yöntemini kullanmıştır. Meşruiyetten yoksun oldukları için de sürekli kendilerine karşı tehditlerle karşılaşmıştır. Üçüncü Dünya liderleri, toplumdaki diğer gruplardan çok daha fazla servet ve gücü kontrol ettikleri için karşılaştıkları tehditler sürekli artmıştır. Dolayısıyla devletin kontrolünü ele geçirme, hırslıların ihtiyaçlarını karşılayabilmenin tek yolu sayılmıştır. Bu nedenle, devlet özellikle savunmasız olarak yorumlanmıştır; çünkü birçok farklı grup ve birey onu kontrol etmeye çalışmıştır.⁶⁰ İktidardakiler yerlerine geçme girişimlerine bütün güçleriyle direnmiştir, çünkü servet ve nüfuz kazanmak, hatta yenilerini elde etmek için tek fırsatlarından vazgeçmek istememiştir. Son derece etkili olarak, Üçüncü Dünyadaki güç kaybının sonucu genellikle yaşam kaybı olduğundan, liderleri pozisyonlarını koruma çabalarında, dünyadaki diğer liderlerden daha saldırgan davranmıştır.⁶¹ Gerek toplum içerisinde örgütlenmeye

⁵⁹ Y. Lacoste, “Sınıf Açısından...”, s. 27

⁶⁰ Steven R. David, Explaining Third World Alignment, Cambridge University Press, Vol 43, No 2, January 1991, p 240

⁶¹ S. David, “Explaining Third World...”, p 240

çalışmak gerek talep ve isteklerde bulunmak bölücü ve yıkıcı bir faaliyet olarak görülmüştür. Bu sayede demokratik gelişmenin de önü tıkanmıştır.

Afrika, Ortadoğu ve Güney Amerika'da Üçüncü Dünyacılık, milliyetçilik ve Pan-ideolojiler olarak kurgulanmaya çalışılmıştır. Bu da sömürüden kurtulma veya sömürü sonrası kalkınma ve bölge ülkelerinin işbirliğini sağlaması için, önemli bir itici güç olmuştur. Ancak Güneydoğu Asya için böyle bir durum oluşmasına uygun ortam oluşmamıştır.⁶²

Üçüncü Dünya liderlerinin neredeyse tamamı, ülkelerinin köylü tabakaya dayanmasına rağmen, hep orta sınıftan gelmiştir. İhtilal fikrine sahip olan liderler de yine orta sınıf içinden çıkmıştır. Orta sınıfın genel ve en önemli ortak özellikleri arasında Avrupa'da eğitim almaları, yetişmeleri veya bir süre orada yaşamış olmaları yer almaktadır. Asya ve Afrika ülkelerinde ortaya çıkan liderler, genel olarak bu özelliklerle belirmiştir.⁶³

Samir Amin, Bandung Konferansıyla birlikte ortaya çıkan Üçüncü Dünya ülkelerindeki radikal burjuvazinin hiçbir zaman “sistemden çıkmayı” ya da “bağlantıyı kesmeyi” düşünmediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bir yandan Batı'nın tüm imkânlarıyla saldırması diğer yandan Doğunun çelişkileri, 1970'li yıllarla birlikte Üçüncü Dünya ülkelerini küreselleşen sermayeye direnemez hale getirmiştir. Açlık, dış borç, teknolojik yetersizlik, Batı tarzı tüketim alışkanlığı, kentleşmedeki bozukluk ve Batı'nın dayattığı yapay kültür bunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁴

Sömürgelikten kurtulmak isteyen ülkelerle ilgili 4 önemli nokta söz konusudur: Bunlardan ilki, ülkenin doğrudan sömürülmesi yerine o ülkede işbirlikçi bir sınıfın bulundurulması olmuştur. İkincisi, ekonomik anlamda kapitalist sistem içinde kalmayı, piyasada daralmayı ve sosyalist bloka kaymayı önlemek olarak gösterilmiştir. Üçüncü olarak, iki savaş arası dönemde kendi ekonomileriyle ilgilenen ABD ve SSCB'nin, 2. Dünya Savaşı sonrası küresel iddialarla ortaya çıkmasının tutarsız bir durum yaratması sayılmıştır. Dördüncü olarak ise, sömürgeciliğin sınıflı toplum yapısını Avrupa'da yeniden üretirken, sömürge ülkelerinde burjuvazinin

⁶² Eren İrfanoğlu, *Bölgeler Algılar Çerçevesinde Üçüncü Dünya Bölgeselciliği; Ortadoğu'nun Metamorfozu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı Ortadoğu Araştırmaları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 47

⁶³ R. Emerson, “Sömürgelerin...”, s. 192

⁶⁴ Samir Amin, *Avrupamerkezcilik*, Chiviyazıları, Çev: Mehmet Sert, İstanbul, 2007, s.269-270

sömürgeciliği ortadan kaldıran ve toplumsal dönüşümü sağlayan bir sınıf olması şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁵

Üçüncü Dünyacılık düşüncesi, “barış içinde bir arada yaşama” fikrini hayata geçirme amacı taşımıştır. Bunun yanında tavrını, anti-sömürgecilik ve ulusal kurtuluş hareketlerine destek vermek olarak belirlemiştir.⁶⁶ Ulusal kurtuluş hareketlerinin ortak noktasıysa, emperyalizm karşıtlığı olmuştur. Kültür, din, ideoloji, farklı sınıflar, toplumun farklı kısımları ve sahip olduğu siyasi yapılar gibi özellikleri nedeniyle bu hareketler ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Asya ve Afrika ülkelerinde emperyalizme karşı verilen ulusal kurtuluş savaşlarında milliyetçilikse, birleştirici ve ilerici bir rol oynamıştır.⁶⁷ Milliyetçilik bu anlamda toplumların en önemli motivasyon kaynağını oluşturmuştur. Sadece bağımsızlık savaşları sırasında değil sonrasındaki uluslaşma süreçlerinde de en önemli etken olmuştur.

Lenin, milliyetçiliği ortaçağa (feodalizm) ve emperyalistlere (kapitalizm) karşı kazanılan bir zafer olarak tanımlamıştır. Ancak bunun sosyalizm bilincinin önüne geçmemesi gerektiğine işaret etmiştir. Ulusal kurtuluş savaşları içinde sosyalizme yatkın olanlar ve fikirsel anlamda yakın olanlar bir çeşit ulusal sosyalizm olarak yorumlanmıştır. Ancak kapitalist sisteme entegre olmuş Afrika ülkelerinde milliyetçilik, sosyalist ideolojiyi bastırma yoluna gitmiştir. Marksist-Leninist görüşte, öncelik işçi sınıfının mücadelesi olmuştur. Ulusal sorun ondan sonra gelmiştir. Ancak emperyalizme karşı mücadelede amaç birliği söz konusu olmuştur.⁶⁸ Bu süreçte sosyalizm ve milliyetçilik kavramları Üçüncü Dünya ülkeleri tarafından zaman zaman birbirine denk anlamda da kullanılmıştır. Emperyalizme ve kapitalizme karşıtlığı ifade etmek noktasında ortak özellik sayılmıştır.

Sömürgecilikle ilgili konularda Marx pek fazla fikir üretmemiştir. Birinci ve İkinci Enternasyonal ise uzun süre bu konularla ilgilenmemiştir. 1901 Güney Afrika Savaşı’ndan sonra ilk kez Rosa Luxemburg, bu konunun kınanması gerektiğini savunmuştur. 1907’de de Kautsky, Engels’in “sömürge ülkelerinin kendi istekleriyle,

⁶⁵ O. Türel, “Küresel...”, s. 123

⁶⁶ O. Guitard, “Üçüncü Dünya Sömürgelerinin...”, s.15

⁶⁷ E. Jukov-A. İskenderov, *Çağımızda Ulusal Kurtuluş Savaşları*, Konuk Yayınları, Çev: Mete Türkben, İstanbul, Nisan 1975, s.19

⁶⁸ *Asya ve Afrika Ülkelerinde Ulusal Sorun*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Çev: Şiar Yalçın, Ankara, Ocak 1979, s. 14

fikirlerinin takipçisi olacaklarını” belirttiği 1882 tarihli mektubunu yayımlamıştır. Ardından 1908 tarihinde Lenin, “Avrupalı işçilerin artık Asyalı yoldaşları olduğunu” kaleme aldığı “Dünya Siyasetinde Patlayıcı Maddeler” başlıklı yazısını yazmıştır. Ancak Batı’nın devrimci mücadelesiyle, Doğunun ulusal kurtuluş mücadelelerinin ittifak kurabileceğini düşünmemiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) Doğu sorunuyla ilgili girişimi, sömürgeciliği ulusal meseleye evriltebilmiş olmasından kaynaklanmıştır. SSCB, kendi sınırları içerisindeki ulusların kaderlerini tayin hakkına saygı gösterirken; diğer ülkelerin de böyle yapması gerektiğini savunmuştur. Sömürge halinden kurtulmakla, ulusal bağımsızlık kazanmak benzer temeller üzerinden oluşturulmuştur. Asya ülkelerinin farklılıklarını vurgulama ihtiyacı oluşmamıştır. Hepsi kapitalizmin yıkıcı müdahalesini yaşamıştır. Dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkı ve milli demokratik devrim hareketleri hem ezilen uluslara hem de seçkinlere göz kırpmıştır.⁶⁹ Ama elbette bu anlayış da pratikte hiçbir biçimde uygulanamamıştır. Özellikle Stalin zamanında SSCB’deki özerk cumhuriyetlerin, sömürgelerden pek de bir farkı kalmayacak uygulamalar dayatılmıştır.

Milli kurtuluş hareketleri, anti-emperyalist ve anti-feodal bir özellik taşımıştır. Ortaya çıktığı ülkeye göre farklılık göstermektedir, örneğin bazılarında işçi sınıfı oluşmamıştır, bazılarında sanayi gelişmemiştir, bazılarında ise sosyal sınıflar bile oluşmamıştır. Bu mücadeleler, sosyalizme geçişte bir ara evre olarak kabul edilmiştir. Bazı ülkelerde aşağıdan yukarı gelişmişken bazılarında ise gelişme, yukarıdan aşağıya gerçekleşmiştir. Yine hareketin öncülüğünü yapan sınıflar da farklılaşmıştır. Mali ve Zanzibar’da aydınlar, Birmanya’da ordu, Cezayir ve Küba’da ise köylüler önemli rol oynamıştır.⁷⁰

Afrika’da milli kurtuluş hareketleri önemli başarılar kazanmıştır. Buna karşılık Batı, Ortak Pazar’ı kurmuş ve Roma Antlaşması’nı imzalamıştır. Kurucu 6 ülke, Afrika kıtasında egemenlik ve ayrıcalıklarını korumak amacıyla, sömürdükleri ülkeleri de bu sürece dâhil etmeye çalışmıştır. “Deniz Aşırı Ülkeler ve Bölgeler Kalkınma Fonu” kurulmuştur. Bunda ki amaç da Ortak Pazar’ın asıl planını gizlemek olmuştur. Bu hamleyle 6 ülke sermaye ihracı, ucuz hammadde çıkarma ve ithal etme noktasında

⁶⁹ Edward. H. Carr, **Bolşevik Devrimi 1917-1923**, Metis Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, Cilt:3, İstanbul, Aralık 2015, s. 217-219

⁷⁰F. Naci, “**Az gelişmiş Ülkeler...**”, s. 16

kendilerine fayda sağlamıştır.⁷¹ Siyasi alanda kazanılan başarılar bu tarz girişimlerin de etkisiyle ekonomik alana taşınamamıştır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma benzer yollarda engellenmeye çalışılmıştır.

Sömürgelerinden çekilmek isteyen ülkeler arasında da farklı süreçler yaşanmıştır. İngiltere, Hindistan'da başarılı bir çekilme sergilerken, Fransa ise Cezayirli ulusalcılarla mücadele etmiştir. İkinci bir farklılık şiddet kullanımından kaynaklanmıştır. Sömürdüğü ülkeyi terk etmekte isteksiz davranan bazı ülkeler diğerlerine göre daha fazla şiddete başvurmuştur. Ayrıca bu devletler, böl-yönet politikası sonucu, kendileri çekildikten sonra da o ülke insanlarını kendi aralarında etnik ve mezhepsel şiddetle baş başa bırakmıştır. Son olarak, sömüren ülkeler nükleer çalışmalar, askeri harcamalar, refah programları gibi konulara kaynakları ayırmak istemiştir. Bu yüzden klasik sömürgecilik yeterli fayda sağlamadığı için cazip olmaktan çıkmıştır.⁷²

Emperyalizmin geçmişine bakıldığında Asya, Afrika ve Güney Amerika'nın soyulma tarihi olduğu açıkça belirtilmiştir. Adeta var olan zenginliklerin yağma edildiği görülmüştür. Emperyalizm ister askerî işgalle ister yabancı sermayeyle isterse yardım şeklinde ülkeye girsin, Üçüncü Dünya ülkelerine uygarlık götüreceğini ve kalkındıracağını iddia etmiştir. Ancak sonuç her zaman tam tersi olmuştur.⁷³ 18. yüzyılda sömürgeci ülkelerden İspanya'nın Brezilya'dan çıkardığı altın, 16.-18. yüzyıl arası tüm sömürgelerinden çıkardığı altından fazla olmuştur.⁷⁴ Emperyalist çağda dünya, kapitalistler tarafından paylaşılmıştır. 1876-1914 arası İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, ABD ve Japonya 25 milyon kilometrekarelik alanda sömürgecilik yapmıştır. Kendi topraklarının 1,5 katından fazla bir alana sahip olmuştur. Bu ülkelerin işgal ettikleri topraklar Avrupa yüz ölçümünün %50'sini aşmıştır.⁷⁵ Bu oran sömürünün ne kadar büyük bir alana yayıldığına kanıttır. Sömürgecilerin iddialarının aksine geniş bir alana yayılmış olan sömürü Üçüncü Dünya ülkelerinin durumlarını daha da ağırlaştırmıştır.

⁷¹ V. Vahruşev, **Yöntem ve Manevralarıyla...**, s. 481-482

⁷² O. Türel, **"Küresel..."**, s. 124

⁷³ Fethi Naci, **Emperyalizm Nedir?**, Gerçek Yayınları, İstanbul, Ağustos 1965, s. 8

⁷⁴ Eduardo Galeano, **Latin Amerika'nın Kesik Damarları**, Sel Yayıncılık, Çev: Atilla Tokatlı, Roza Hakmen, İstanbul, Aralık 2017, s. 78

⁷⁵ F. Naci, **"Emperyalizm..."**, s. 66

Sömürgeciliğe karşı ortaya çıkan ulusal kurtuluş hareketleri, öncelikle bağımsızlık ve demokrasi görünümü taşımıştır. Bunların sonucunda bazıları iktidarı işçi ve köylüye ulaştırmışken; bazıları ise sadece milli safhasına ulaşmış henüz demokratik kısmını tamamlayamamıştır. Bunun sebepleri arasında öncü sınıf burjuvazinin çıkarları ve otoriter eğilim taşımaları olmuştur. Üçüncü Dünya ülkelerinin olumlu tarafsızlığa yönelmesi, emperyalizm ve yeni emperyalizme karşı refleks geliştirmiştir. Ancak ulusal bağımsızlığını sağlayan ülkelerin bazılarında otoriter eğilimler ortaya çıkmıştır. Güney Amerika’da tarihçiler, 1930-1965 arasında 40’tan fazla askeri darbe gerçekleştiğini tespit etmiştir. Bunlara etki eden iç ve dış etkenlerin de değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁷⁶ Bu darbelerin gerçekleşmesinin en önemli dış etmenlerinden biri ABD’dir. Daha önce gerektiğinde hükümet devirme yöntemine başvurabildiği belirtilmişti.

Siyasal bağımsızlığın Üçüncü Dünya ülkeleri için çok önemli bir adım olmasına rağmen; bu ülkelerde bir anlam kazanabilmesi için, ekonomik bağımsızlıkla tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu yüzden ulusal kurtuluş mücadelelerinin en önemli amacı ekonomik bağımsızlığı kazanmak olmuştur. Dolayısıyla bahsettiğimiz ülkelerin en önemli düşmanı emperyalizm ve günümüzdeki adıyla yeni emperyalizm olmuştur.⁷⁷ Yeni emperyalizm, emperyalizmin kaba kuvvet uygulamadan kullandığı bir yöntemdir. Tekellerin zenginleşerek devlet gücüyle birleşmesi, yani devlet kapitalizmi şeklini almasıyla birlikte, ulusal kurtuluş mücadeleleri ve işçi hareketlerinin bastırılması kolaylaşmıştır. Onların amaçları politik, ekonomik, askeri ve ideolojik olmuştur. Ekonomik bağımsızlıklarının önüne geçmek, gelişimlerini kısıtlamak, kapitalist düzene entegre etmek, siyasi bağımsızlığı ortadan kaldırmak ve kapitalist düzeni korumak hedeflenmiştir.⁷⁸

Borçlandırma, yeni sömürgeciliğin önemli bir aracı olmuştur. Verilen yardımlarla ulaştırma, liman, elektrik santrali, sulama gibi işlemler yapılmıştır. Bu şekilde aralarındaki ticaret de geliştirilmiştir. Gelişmiş ülkeler bu sayede sermaye ihracı gerçekleştirmiştir. Bu da dolaylı yoldan bir kontrol mekanizması oluşturmuştur.

⁷⁶ Fethi Naci, **Az gelişmiş Ülkelerde Askeri Darbeler ve Demokrasi**, Gerçek Yayınları, İstanbul, Ağustos 1966, s. 5

⁷⁷ F. Naci, **Az gelişmiş Ülkeler...**, s. 10

⁷⁸ F. Naci, **Az gelişmiş Ülkeler...**, s.64

Örneğin, bir çeşit kolektif sömürge örneği teşkil etmiştir. Bu anlamda dönemin Mısır Lideri Cemal Abdul Nasır, yabancı sermaye konusunda net bir tavır takınmıştır. Batılılara güvenmediğini açıkça ifade ettikten sonra, sermayenin bu şekilde ortak olmasının dışarıya kâr transferi sağlayacağını belirtmiş ve bu yüzden de uzun vadeli borçlanmayı uygun görmüştür.⁷⁹

Batı'nın dışında kalan SSCB, Üçüncü Dünya, ulusal, radikal ve devrimci hareketlerle kendi faydasına yönelik bir ilişki kurmuştur. Komünizmin etkinlik alanı olan bölgeyi genişletmek gibi bir niyeti olmamıştır. Küba ve Cezayir'de de buna yönelik bir girişim olmamıştır. Afrika'daki sömürge düzeninin yıkılması sonrasında iktidara gelen liderler sosyalist, anti-emperyalist ve SSCB dostu olarak anılmıştır. SSCB de bu ülkelere çeşitli yardımlar sağlamıştır. SSCB'nin komünist siyasete liderlik ettiği dönemde bazı Marksistler ve Çin buna muhalefet etmiştir. Üçüncü Dünyadaki komünistler ise ılımlılık yolunu tutmuştur. Bu ülkelerde geniş bir halk cephesi kurulmuştur. Ulusal ve küçük burjuvazi de bu cephe içerisinde olmuştur ve silahlı mücadele değil; ulusal bir hareket yöntem olarak seçilmiştir. Silahlı mücadeleyi tercih edenler ise Brezilya, Endonezya ve Şili olmuştur. Ancak sonrasında bu hareketlere karşı askeri darbeler yapılmış ve terör ortamı oluşmuştur.⁸⁰

Çin'de iç savaş sonrası 1949'da gerçekleşen sosyalist devrim, Çin'in Üçüncü Dünya ülkeleriyle olan ilişkisini de belirlemiştir. Emperyalizme karşı savaştıkları bu ülkeleri sosyalist bloka dâhil etmiştir. Bundan sonraki barışçıl ve uzlaşmacı dış politikasını 1954 yılında Cenevre ve 1955 Bandung Konferanslarına yansıtmıştır. Bunun temel sebebi Çin hakkında yapılan saldırganlık propagandası olmuştur. Çin bunun aksini kanıtlamak için önemli bir çaba sarf etmiştir. Bununla birlikte Bandung Konferansı'yla kurduğu iyi ilişkiler, 1960 yılı sonrasında Çin'in dış politikasına etki etmeye başlamıştır. O dönemki Çin-SSCB anlaşmazlığı, Çin'in Üçüncü Dünyaya yaklaşmasında önemli bir etken olmuştur.⁸¹ Bu anlaşmazlık önce rekabete dönüşmüş ardından da iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir.

⁷⁹ F. Naci, "Azgelişmiş Ülkeler...", s.66

⁸⁰ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Everest Yayınları, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Eylül 2018, s.587

⁸¹ Çağdaş Üngör, "Çin ve Üçüncü Dünya", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No 41, Ekim 2009, s.29

1.3.ÜÇÜNCÜ DÜNYA'YIVE ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIĞI AÇIKLAMAKTA KULLANILAN ANA KAVRAMLAR

1.3.1.Anti-Emperyalizm

Milli Kurtuluş Savaşlarıyla birlikte, Üçüncü Dünya ülkelerindeki sömürgeciler ya da onların yerli işbirlikçilerine karşı öfke ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu öfke kaynağını sömürgecilerin farklılıkları, yaşam şekilleri, kılık kıyafetleri, alışkanlıkları ve hatta yerlilere karşı olan davranışlarından almıştır. Ayrıca egemenlerin kabileciliği körüklemesi ve milliyetçilere karşı kullanması, milliyetçilerde “böl ve yönet” anlayışına karşıtlık yaratmıştır. Dolayısıyla hareketlerin anti-emperyalist yapısı bu şekilde oluşmuştur.⁸² Sömürgecilerin kullandığı bu yönteme karşı milliyetçilerin uzlaşması ve birlikte hareket etmesi kolaylaşmıştır.

Kapitalizmin bir sonucu olan emperyalizme karşı başlatılan hareketler öncelikli olarak bağımsızlık ve sömürgecilik karşıtlığı özelliklerine sahip olmuştur. Bununla birlikte sosyalist ve komünist ülkelerin bu hareketleri desteklemeleri ve bu ülkelerin kendilerini sosyalist olarak tanımlamaları anti-emperyalist tavrın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁸³ Kendilerini sosyalist olarak konumlandırımları SSCB ve Çin gibi bu ülkelere liderlik yapmak isteyenler tarafından yönlendirilmeye ve istismara açık hale gelmiştir.

1.3.2. Milliyetçilik

Milliyetçilik, her ülkede farklı koşullarda ortaya çıkmıştır. Ulusal dili olmayan milliyetçilikler olduğu gibi, ulus-devlet kurma talebi olmayan milliyetçilikler de ortaya çıkmıştır. Buna karşılık ulusal birliğini sağlamış milliyetçilikler de olmuştur.⁸⁴ Milliyetçilik, ortaya çıktığı ülkenin sosyoekonomik ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir.

⁸² Eric Hobsbawm, **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit, Gerçeklik”**, Ayrıntı, Çev: Osman Akınhay, İstanbul, Nisan 1995, s.164

⁸³ E. Hobsbawm, **“1780'den Günümüze Milletler...”**, s. 177

⁸⁴ Baskın Oran, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği**, Işık Yayıncılık, Ankara, Haziran 1980, s.10

Milliyetçilik, bir duygu anlamına gelebildiği gibi bir ideoloji veya toplumsal bir hareket anlamına da gelebilmiştir.⁸⁵ Üçüncü Dünya liderleri kendi ülkeleri için ulus teorileri oluşturmuştur. Sömürgecilik karşıtlığı ve adaleti sağlayacak bir strateji bunun için yeterli görülmüştür. Bu sebeple ırk ve kültüre dayalı bir milliyetçilik anlayışı gelişmiştir. Kültürel asimilasyon olarak da adlandırılmıştır. Sömürgecilikle mücadele eden uluslar dost görülmüştür. Bu yüzden ileri sürülen milliyetçilik düşüncesi uluslararası ulusalcılık olarak tanımlanmıştır.⁸⁶

Asya ve Afrika'nın milliyetçi liderleri, emperyalizmin olumsuz etkilerini ve nasıl her alanda sömürüldüklerini fark ettiklerinde Batı'nın modernleşme sürecini taklit etmeye çalışmıştır. Din, milliyetçilik ve sosyalizm gibi kavramlar kendi ülke ve toplumlarının özellikleriyle bir potada eritilerek yeniden yorumlanmıştır. Milliyetçi duyguları desteklemek için geleneksel bazı davranışları bile kutsadıkları olmuştur.⁸⁷ Yaratılan kültürel milliyetçilik otoriter ya da askeri rejimlerle birleşince din, ırk ve toplumsal hiyerarşiyle iç içe geçmiş modern veya Batılı gelenekten uzaklaşmış otantik kültürlerine dönmeleriyle sonuçlanmıştır.⁸⁸ Otantik kültüre geri dönülmesi sonucu istenilen düzeyde toplumsal kaynaşma ve dayanışma gerçekleştirilememiştir. Bu da uluslaşma sürecini etkilemiştir.

Milliyetçiliğin ülkelere göre yansımaları farklı olmuştur. Örneğin milliyetçilik, Avrupa'da din ile çatışmışken Türkiye'de din, milliyetçilik düşüncesinin gelişiminde etkili olmuştur. Avrupa'da feodalizm yıkılmış yerine burjuvazi geçmişken; Türkiye'de böyle bir durum yaşanmamıştır. Batı'da milliyetçilik, laik bir ortamda ortaya çıkmıştır. Atatürk milliyetçiliği laik bir kavrama işaret ederken, Türk milliyetçiliği bundan farklılaşmış ve az da olsa İslami öğe ve sloganlar barındırmıştır. Ayrıca Türkiye'de milliyetçilik kavramı, solun karşıtı olarak da kullanılmıştır.⁸⁹ Milliyetçilik düşüncesini sosyolojik gerçeklikler şekillendirmiştir. Ancak sol karşıtlığı olarak konumlandırılması kavramın içinin doldurulmuş ve yorumlanış şekliyle ilgilidir.

⁸⁵ B. Oran, "Az gelişmiş Ülke...", s.11-12

⁸⁶ Vijay Prashad, **Esmer Milletler**, Yordam Kitap, Çev: Çağdaş Sümer-Senem Erdoğan, İstanbul, Kasım 2019, s. 35

⁸⁷ Anthony Smith, **Seçilmiş Halklar**, Alfa, Çev: Ayhan Küçük, İstanbul, Mayıs 2018, s.32

⁸⁸ V. Prashad, "Esmer...", s. 228

⁸⁹ B. Oran, "Az gelişmiş Ülke...", s.15-18

Afrika’da Kwame Nkrumah, Seku Ture, Tom Mboyo, Julius Nyrere ve Mamadu Dea gibi liderler, sadece özgürlük ya da bağımsızlık için değil, aynı zamanda kabileciligi bitirmek için de uğraşmıştır. Bu şekilde “biz duygusu” oluşturup milli devlete ulaşmak istemiş, hatta milli nitelikteki federasyon fikrine de karşı çıkmamıştır.⁹⁰ Duygu olarak milliyetçiliğin içe ve dışa dönük iki yönü gelişmiştir. İlki, biz duygusu yaratmaya yönelik olmuştur. Bu düzey, daha sonra “ulusal bilinç” aşamasına ulaşmıştır. Din, dil, kültür, ülkü, toprak birliği yaratıp millet kavramının oluşmasını sağlamıştır. İçe dönük olumlu yönüne karşılık, dışa dönük olumlu yönü de söz konusudur. Bunu da ortak düşmana karşı “biz” bilinci oluşturarak gerçekleştirmiştir.⁹¹ Milliyetçilik düşüncesi bu yorumuyla ilerici bir özellik taşımıştır.

Ulus devlet içinde gördüğümüz ideolojik milliyetçilik ise, egemen sınıfın kendi çıkarlarını sağlamak amacıyla içinden çıktığı toplumu bu çıkarların etrafında örgütlemesiyle oluşmuştur. Milliyetçilik üçüncü bir anlam olarak “toplumsal hareket” demektir. Sömürgecilğe karşı gelişen bu tür milliyetçilik, duygusal milliyetçilik ile bir araya gelip kurtuluş hareketlerinin itici gücü olmuştur.⁹² Asya ve Afrika ülkelerinde, emperyalizme karşı verilen ulusal kurtuluş savaşlarında, milliyetçilik birleştirici ve ilerici bir rol oynamıştır.⁹³

1950 yılında Hindistan bağımsızlığını kazandığında Hintçeyi resmi dil olarak belirlemiş ve çıkarılan kanunda İngilizcenin resmi dil statüsünün 1965 yılında ortadan kalkacağı yer almıştır.⁹⁴ Dil meselesi hem milliyetçilik düşüncesinin önemli bir bileşenidir hem de ulus devletin olmazsa olmazıdır.

Milliyetçi bir hareket duygu ve ideolojik çerçevede şekillenmiştir. Temelinde millet kavramına dayanmıştır. Bağımsız ulusal devlet talebine yönelmiştir. Ancak sadece siyasal bağımsızlık yeterli görülmemiş, ekonomik bağımsızlık da gerekli görülmüştür. Azgelişmiş ülkelerde, hareketin idaresini aydınlar ellerinde tutmuştur. Çünkü bu tarz ülkelerde amaç mevcut düzeni korumak değil daha ilerici karakterli yeni bir düzen tesis etmek olmuştur.⁹⁵ Yenilikçi ve ilerici düşüncelere en erken uyum

⁹⁰ Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik: Bir Din**, İz Yayıncılık, Çev: Murat Çiftkaya, İstanbul, 1995, s.223

⁹¹ B. Oran, “**Azgelişmiş Ülke...**”, s.21-22

⁹² B. Oran, “**Azgelişmiş Ülke...**”, s.25-27

⁹³ E. Jukov-A. İskenderov, “**Çağımızda Ulusal...**”, s.273

⁹⁴ C. Hayes, “**Milliyetçilik...**”, s.221

⁹⁵ B. Oran, “**Azgelişmiş Ülke...**”, s.29

sağlayan ve ülkelerine taşıyan aydınlar olmuştur. Söylem ve eylemleriyle bu düşüncenin toplum nezdinde kabul görmesine öncülük etmişlerdir.

Soğuk Savaş dönemindeki ulusal kurtuluş hareketlerinin milliyetçiliği konusunda Batı tarafından Üçüncü Dünya ülkeleri Sovyetlerin maşası olarak tanımlanmıştır. Hâlbuki bu liderler sosyalist-komünist tanımlandıkları gibi, milliyetçi olarak da tanımlanmıştır. Yugoslavya üzerinden bakınca milliyetçilik Sovyet karşıtlığıdır. Ancak Asya'daki durum tam tersi olmuş komünizm ve milliyetçilik iç içe geçmiştir.⁹⁶ Dolayısıyla Sovyetlerle kurulan ilişki milliyetçilik düşüncesinin yönünün değişmesine etki etmiştir.

Tito'nun bağımsızlık savaşı sonrası kurduğu otoriter tek parti idaresi etnik meseleleri çözme konusunda SSCB'ye karşı Arnavutluk, Bulgaristan ve Yunanistan'la birlikte federasyon kurmayı bile düşünmüştür. Ancak Tito-Stalin ilişkisinin bozulması planı uygulanamaz kılmıştır. Yugoslavya dağıldıktan sonra ise etnik meselelerin alevleri bütün ülkeyi sarmıştır.⁹⁷

Ayrıca bazı teorisyenler Marksizm ve milliyetçilik düşüncesini bağdaştırmaya çalışsa da balkanlarda komünizm iki unsuru birleştirici bir çatı görevi görememiştir. Ulus-devletler birleşip federe bir yapı oluşturamazken; komünist yönetim sırasında azınlıkların asimilasyona uğraması engellenememiştir.⁹⁸ Bunun sebepleri içerisinde coğrafi ve sosyolojik özelliklerin etkisi göz ardı edilemez.

1.3.3. Sosyalizm

Sömürgelelikten kurtulan ülkelerde, düşünce olarak sosyalizme bir yatkınlık belirmiştir. Ancak bu üç farklı şekilde kendini göstermiştir. İlki, sosyalizme gidecek sosyal ve ekonomik reformların yapılması gerektiği şeklinde ortaya çıkmıştır. İkincisi, biçimsel olarak sosyalist bir görüntü çizilmesine rağmen, gerçek anlamdaki

⁹⁶Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek**, İletişim Yayınları, Çev: Devrim Çetinkasap, İstanbul, 2010, s. 278

⁹⁷ Mark Mazower, **Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar**, Alfa, Çev: Ayşe Ozil, İstanbul, Nisan 2017, s.168

⁹⁸ M. Mazower, "**Bizans'ın Çöküşünden...**", s. 183

sosyalizme uzak bir ihtimal olarak uygulanmıştır. Sonuncu olarak da tutucu güçlerin sosyalizme olan düşmanlıklarını gizlemek şeklinde yerleşmiştir.⁹⁹

Sosyalizm algısı ve bu bağlamda sosyalistlik tarzı, ülkeler arasında farklılık göstermiştir. Bazıları sadece kapitalist kimliğini gizlemek için sosyalizme sarılmıştır.¹⁰⁰ Üçüncü Dünya ülkelerinin kendilerine özgü sosyalist özellikleri daha çok anti-demokratik yönetimleri kamufle aracı olmuştur. Mali Devlet Başkanı, Madibo Keita'nın "kendimizi kelimelerin büyüüne bırakmayalım" sözü bu anlamda önemli sayılırken; sömürgecilerle işbirliği yapan Senegal Devlet Başkanı da dikkat edilmezse gerici ve kapitalist sistemlerin, sosyalizm kelimesinin arkasına saklanacağını belirtme gereği duymuştur.¹⁰¹ Kenya, söylem olarak Afrika sosyalizmini kabul ettiğini ifade etmiş olsa da bu konuda yapılan bir çalışma, Kenya'nın kapitalist yolu seçtiğini göstermiştir. Nijerya'da ise sosyalizm; insanlık, ahenk, diyalog, planlı kalkınma, bağımsızlık ve tarafsızlık olarak tanımlanmıştır. Bu şekilde aslında oldukça yüzeysel bir sosyalizm algısı oluşmuştur.¹⁰² Tanzanya'daysa, sosyalizm açlık ve yoksulluk olmayan, ırkçılık yapılmayan, kimsenin ötekileştirilmediği ve bireysel zenginliği bulunmayan bireylerin oluşturduğu toplum olarak tanımlanmıştır.¹⁰³ Bu tarz yorumlar Üçüncü Dünya ülkelerinin otoriter ve tek partili yapılarından kaynaklanmıştır. Yönetimin kendini meşrulaştırmasını sağlayan bir araç niteliği taşımıştır.

Herkesin kendi işini yaptığını ve ürettiğini, ihtiyacı olanla değişebilmesi gibi, küçük üreticilerin birlikteliği de sosyalizm açısından düşünülmüştür. Ancak bugünün koşullarına hitap etmeyen, geçmişte kalmış uygulamalar olmuştur. Dolayısıyla kabul görmesi pek mümkün olmamıştır.¹⁰⁴ Sosyalizm seçeneğini savunma gereksinimini, ABD karşıtlığının veya SSCB ittifakının bir sonucu olarak değerlendirmenin sakıncalı olduğu da ifade edilmiştir. Zira Mısır buna güzel bir örnek teşkil etmiştir. Böyle bir değerlendirme ise, Mısır'ın iç dinamiklerini yadsımak olarak görülmüştür. Hâlbuki Mısır, kendine özgü bir model oluşturmuş, SSCB kontrolüne girmeden onunla ittifak

⁹⁹ E. Jukov-A. İskenderov, "Çağımızda Ulusal...", s.255

¹⁰⁰ T. Ataöv, "Afrika Ulusal...", s.596

¹⁰¹ F. Naci, "Azgelişmiş Ülkelerde Askeri...", s.60

¹⁰² T. Ataöv, "Afrika Ulusal...", s.598

¹⁰³ T. Ataöv, "Afrika Ulusal...", s.599

¹⁰⁴ T. Ataöv, "Afrika Ulusal...", s.602

kurabilmiştir.¹⁰⁵ Sovyet beklentisi bazı ülkelerde bu yüzden gerçekleşmemiştir. Bu da zaman zaman ilişkilerin bozulmasına ortam hazırlamıştır.

Cezayir’de sosyalizmin gelişimi daha farklı olmuştur. Cezayir, Mısır gibi Arap Birliği’ni düşünmemiş, Mağrib Birliği’ni savunmuş, daha sonra da “Siyah Afrika” düşüncesine yönelmiştir. Cezayir, sosyalizmden bilimsel sosyalizme, bilimsel sosyalizmden de Arap-İslam sosyalizmine ulaşmıştır.¹⁰⁶ “Afrika sosyalizmi” veya “Arap sosyalizmi” gibi kavramların ortaya çıkmasında fikri ortaya atanların köylüler, aydınlar ve zanaatkârlar olması önemli rol oynamıştır. Batı düşüncesinin aksine bu kavramların ortaya çıkışı, Marksistler tarafından olmamıştır.¹⁰⁷ Kavramların bu şekilde ifade edilmesi daha milliyetçi bir karakter taşımasına yol açmıştır.

Arap sosyalizmi kavramı üç farklı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Bunlar; Müslüman olmak, ulusçu olmak ve sosyalist olmak şeklinde belirtilmiştir. Gelenekçi İslamcılar bu kavramı reddetmiştir, çünkü sosyalizm geçici, İslamiyet ise mutlak geçerli bir olgu olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda İslamiyet’in zaten evrensel ve eşitlikçi olduğu, bu sebeple sosyalizm gibi bir düşünceye ihtiyaç duyulmadığı belirtilmiştir. Marksistlerin ifade ettiği düşünce ise bunun tam zıddıdır. İslam da tüm dinler gibi kapitalizme elverdiğince yakın ve uyumlu olmuştur. Ancak asıl ulaştığı nokta farklılık göstermiştir. Arap sosyalizmi laikleşmemiştir, Araplık ve İslâmlık eşdeğer tutulduğu için ortaya çıkan Arap (İslam) sosyalizmi, daha ulusçu bir nitelik taşımıştır. Arap sosyalizmine göre, milliyetçiler ile sosyalistler arasında bir uyumsuzluk, çelişki veya çatışma görülmemiştir. Arap milliyetçileri aynı zamanda sosyalist sayılmıştır. Bununla birlikte komünizmin de bir aldatmaca olduğu, çünkü Arap kaderini başka bir devletin, yani Rusya’nın kaderine bağlamaya çalıştığı belirtilmiştir. Sınıf çatışmasıyla ilgili Marksist görüş, Arap kapitalistleri, feodalistleri ve Arap ulusunun bölünmesini destekleyen, hatta emperyalizmle işbirliği yapan politikacıları barındırma ihtimaline karşı reddedilmiştir. Bu mücadelenin, sadece işçi ve sermaye arasındaki ilişkiyle sınırlı olduğu değerlendirilmemiştir.¹⁰⁸ Oluşturulmaya

¹⁰⁵ D.L. Raby, **Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm**, Yordam Kitap, Çev: Ertan Günçiner, İstanbul, Ekim 2017, s.141

¹⁰⁶ T. Ataöv, “**Afrika Ulusal...**”, s.151

¹⁰⁷ E. Jukov-A. İskenderov, “**Çağımızda Ulusal...**”, s.265

¹⁰⁸ Gordon H. Torrey, John F. Devlin, Arab Socialism, **Journal of International Affairs**, Vol. 19, No. 1, The Arab World: Pathsto Modernization, 1965, s. 52.

çalışılan bileşim sağlıklı temeller üzerine oturtulamamıştır. Dolayısıyla pek sosyalist nitelik taşımamıştır.

Ayrıca Arap sosyalizminin birleşik bir Arap devletinde gerçekleşebileceği inancı doğmuştur. Bağımsızlık ve birlik, Arapların inşa etmesi gerektiğine inanılan sosyalist toplum için ön koşul sayılmıştır. Bu tema, daha çok Michel Eflak*'ın kendi yazılarında, parti gazetesinin sütunlarında, partinin liderlerinden akan ifadelerde ve bildirilerde görülmüştür.¹⁰⁹ Ancak birleşik bir Arap devleti girişiminin de başarısızlıkla sonuçlandığını belirtmemiz gerekir.

1950'li yılların başında Baas, yeraltı organizasyon yöntemlerini kullanmıştır. Parti, hücre sistemi üzerinden taraftarlar edinmeye devam etmiştir. Baasçı felsefeye ilgi duyanlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Toplumu modernleştirmeye hevesli olan silahlı güçler, öğrenciler, entelektüeller, elitler ve kentsel meslek sahipleri bu grupta yer almıştır. Baasçılık, eğitimli seçkinlerin Arap Birliği için isteklerini kapsamlı bir programa dönüştürme yeteneğine dayandırılmıştır.¹¹⁰

Öte yandan, Baas ideolojisi laik bir doktrin olarak tanımlanmıştır. Kendisi Hristiyan olan Michel Eflak, Arap milliyetçiliğinin İslam'a olan borcunu kabul etmekle birlikte, İslam'ın ahlâkî ve manevi olan iddialarına dikkat çekmiştir. İslam'ın siyasal ve anayasal sonuçlarını göz ardı etmiş ve Arap milliyetçiliğine tam olarak tabi olması konusunda önemli ölçüde ısrar etmiştir. Din ve laiklik arasındaki bu dikotomi, Suriye'de ortaya çıkmış ve yeni önerilen anayasanın laik karakterine karşı, Humus ve Hama'dan başkent Şam'a kadar yayılan şiddetli bir ayaklanma gerçekleşmiştir. İsyancılar, İslam'ın devletin resmi dini olmasına ilişkin bir hükmün dâhil edilmesini talep etmiştir. Sonuç olarak anayasa, cumhurbaşkanının İslami inanca bağlı olması gerektiği yönünde bir hükmü içerecek şekilde değiştirilmiştir. Anayasa daha sonra seçmenlerin yüzde 99,9'u tarafından onaylanmış olmasına rağmen, yine de Hz. Muhammed'in doğum yıldönümünde Humus'ta büyük bir isyanın ortaya çıktığı bilinmektedir.¹¹¹

*Michel Eflak, Suriyeli düşünür, sosyolog, Arap milliyetçisi politikacı. Düşünceleri Baasçılık fikrinin ortaya çıkmasında ve bu fikir etrafında gelişen siyasal hareketin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu siyasi düşünceye gönül verenlerin bazıları tarafından, Baasçılığın fikir babası olarak anılmaktadır.

¹⁰⁹ G. Torrey, J. Devlin, "Arab...", p 53

¹¹⁰ A. I. Dawisha, The Transnational Party In Regional Politics: The Arab Ba'th Party, *Asian Affairs*, 5:1, p 24

¹¹¹ A. Dawisha, "The Transnational Party...", p 30

Afrika’da sosyalizmin, ulusal kurtuluş hareketlerine etki eden bir düşünce olmasına rağmen, coğrafi alanda yaygınlaşmamıştır. Bunun sebebi olarak ulaşılmak istenen amaç ve o amaca ulaşmadaki yeterlilik uyumsuzluk göstermiştir. Afrika sosyalizmi kavramı tartışılan bir kavramdır. Kwame Nkrumah, tek bir sosyalizm olduğunu, bunun her ülkeye göre çeşitlenemeyeceğini savunmuştur. Julius Nyrere ise, tam tersi olarak Afrika’ya özgü bir sosyalizmden bahsetmiştir. Nkrumah SSCB’den etkilenmişken, Nyrere Çin ekolünden etkilenmiştir.¹¹² Sosyalizmin tekliğinin ya da çeşitlilik göstermesinin tartışması sadece Afrika’ya özgü değildir. Bu tartışma hemen hemen dünyanın her yerinde yapılmıştır.

Devrim, çoğunlukla proleterlerin burjuvaziye karşı mücadelesi olarak ortaya çıkmıştır. Lenin sosyalizmi ve ulusal kurtuluşçuluğu Bakü Kongresi’nde birleştirmek istemiştir. Sovyetlerin destek görmesinin başlıca sebeplerinden biri de bu olmuştur. Daha sonra görüleceği üzere Çin ve Vietnam’da ulusal kurtuluşçuluk ve sosyalizm iç içe geçmiştir. Ancak bu durum, süreç iyi ilerlese de sıkıntılara yol açmış, kötü ilerlediğinde ise gerçeklikten uzaklaşmıştır.¹¹³

Samir Amin, Üçüncü Dünyacılık fikrini Batı’ya dayandırmıştır. Üçüncü Dünya ülkelerinde işçi sınıfı yerine, o ülke halklarının konulduğunu ve sosyalizmi kurma işlevinin bunlara verildiğini ifade etmiştir. Amin’in vardığı sonuç ise, sosyalizmin bu şekilde kurulamayacağı olmuştur.¹¹⁴ Amin, bir başka ifadesinde bağımsızlık ve devrim sürecinde sosyalizm adı altında dönüşüm yaratmaya çalışan ülkelerin gerçekleştirdikleri değişimleri “ulusal yapılanma” olarak değerlendirmiştir. Komünistler kadar radikal olmadıklarını ifade etmiş ve kurulan bu yeni sistemi “ulusal-halkçı” sistem olarak nitelemiştir.¹¹⁵

Gana’da kurulan Konvansiyon Halk Partisi ulusal bağımsızlıkçı, halkçı, anti-emperyalist, ırk ve sermaye baskına karşı bir parti olarak kurulmuştur.¹¹⁶ Nkrumah, 1949-1959 yılları arasında sosyalist bir tanım yapmamıştır. Bu süreçteki anlayış genel

¹¹²Atagenc, Ömer, Tamçelik Soyalp, “Afrika Ulusal Kurtuluş Hareketlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm”, Gazi Kitabevi, Ed: Soyalp Tamçelik, Ankara, Kasım 2014, s.23

¹¹³Giovanni Arrighi v.d., **Sistem Karşıtı Hareketler**, Metis Yayınları, Çev: C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, İstanbul, Ekim 2015, s.58

¹¹⁴ Samir Amin, **Üçüncü Dünya Demokrasi ve Sosyalizm**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları:12, Haz: Oktay Etiman, Fikret Başkaya, Çev: Yiğit Bener, Fikret Başkaya, Ankara, Haziran 1992, s.111

¹¹⁵ Samir Amin, **Kapitalizmden Uygarlığa Sosyalist Perspektifi Yeniden İnşa Etmek**, Özgür Üniversite, Çev: Yağmur Dönmez, Naim Atabağsoy, Ankara, Şubat 2010, s. 51

¹¹⁶ T. Ataöv, “**Afrika Ulusal...**”, s.312

olarak refah devleti yaratmak olmuştur. Ancak Nkrumah, gençliğinden beri Marksizm etkisinde kalmıştır. Sosyalizm, 1959'da partinin kuruluşunun 10. yılında “ihtiyaç ve amaç” olarak tanımlanmıştır. Nkrumah, “Afrika Birleşmelidir” kitabında, ülkesinin sosyalizme hazır bir temeli olmadığını ifade etmiştir. Ancak sosyalizme eğilim gittikçe artmıştır. 1962 yılında parti “bilimsel sosyalizm” tercihini açıkça belirtmiştir. Gana devrimi açıkça “halkçı ve sosyalist” olarak da tanımlanmış, anti-emperyalist ve anti-kapitalist vurgusu yapılmıştır.¹¹⁷ Gana lideri Nkrumah, Afrika kıtasında bir ortak Pazar oluşturma fikrini de savunmuştur.¹¹⁸

Farklı koşullara özgü sosyalizm olsa bile, bazı özelliklerin her örnek sosyalizm modelinde ortak olduğu gözlenmiştir. Üretim araçları, halkın refahı, kent-kır eşitsizliğini gidermek, gelişmiş sanayi, bilimsel yöntemler ve teknolojik aygıtların kullanımı, halktan yana partiler ve siyasal iktidarların denetlenebiliyor olması gibi özellikler bunlar arasında sayılmıştır.¹¹⁹ Sosyalizmin ülkelere göre farklılık gösteren özellikleri genellikle ülkenin sosyal ve toplumsal yapısından kaynaklanmıştır. Ayrıca yetersiz ekonomik gelişmeyle de birleştiğinde farklı uygulama pratikleri oluşmuştur.

Kapitalizm, Afrika ülkelerine sömürgecilik dönemini çağrıştırdığı için Afrika ülkeleri, emperyalizme ve feodalizme olduğu kadar kapitalizme de karşı olmuştur. Doğal olarak bunun karşıtı görünen sosyalizm ise bağımsızlık anlamına gelmiştir. Ancak Afrika'daki sosyalizm mücadelesi normalden farklıdır. Bu tarz bir sosyalizm algısı, kapitalizm karşıtlığı üzerine kurulmuştur. Ancak kapitalizm karşıtı olan bir hareket ille de sosyalist olmak durumunda olmamıştır. Neticede Afrika'da ne güçlü bir işçi sınıfı ne de işçilerin bir partisi olmuştur.¹²⁰ Kapitalist olmayan yol sosyalizme geçişte bir evre gibi gösterilse de yanlış uygulanması sonucunda kapitalizm kadar tehlikeli bir noktaya ulaşması mümkün olmuştur. Eğer geçiş dönemi olarak kabul edilmezse, aslında sosyalizme engel teşkil etmiştir.¹²¹

Nyrere, Tanzanya'nın ekonomik bağımlılık, gerilik ve cehaletle ilgili sorunlara karşı kullanacağı yöntemi sosyalizm olarak belirlemiştir. Sosyalizmin bu topraklara

¹¹⁷ T. Ataöv, “Afrika Ulusal...”, s.318-319

¹¹⁸ Mahmut Dikerdem, *Üçüncü Dünyadan*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1977, s.51

¹¹⁹ T. Ataöv, “Afrika Ulusal...”, s.604

¹²⁰ T. Ataöv, “Afrika Ulusal...”, s.594

¹²¹ Kwame Nkrumah, *Afrika'da Sınıf Mücadelesi*, Yücel Yayınları, Çev: Zühal Acaroğlu, İstanbul, Haziran 1976, s.41

uzak kavram olmadığını savunmuştur. Afrika bütünleşmesini desteklemiş ve diğer ülkelerle işbirliğinden kaçınmamıştır. Barış ve güvenlikten yana tavır almış, Afrika'nın kurtuluşu amaçlanmıştır. Egemen olan feodalizmi ve kapitalizmi ülkeden kazımaya çalışmışlardır. Dış politikada bağlantısızlıktan yana taraf olunmuştur.¹²²

Ulusal kurtuluş hareketlerinin öncelikli hedefi öncelikle bağımsızlık olmuştur. Dolayısıyla aynı zamanda bir ulusal kurtuluş hareketi olan Afrika sosyalizmi de ciddi bir sosyalist deneyim olamamıştır. Ayrıca burjuva partileri, işçi ve köylüyle anti-emperyalist ulusal kurtuluş mücadelesi verirken; iktidarı ele geçirdiğindeyse klasik tutucu kimliğine bürünmüştür.¹²³ Burjuvanın tutucu rolü sadece Afrika'ya özgü olmamıştır. Maalesef geri kalmış ülkelerin çoğunda burjuvazi ilerici bir tutum sergilememiştir.

Afrika'daki sosyalist eğilimler, Gana'daki darbe sonrasında azalmaya başlamıştır. Afrika'daki darbelerin amacı önce sadece hükümetleri devirmekken; bir süre sonra bu amaç iktidarı ele geçirmek olarak değişmiştir. Gana'daki darbenin bir özelliği de bu hareket içinde polisin, ordu birlikleriyle hareket etmiş olmasıdır. Afrika'daki sosyalist blok Mali-Gine-Gana üçlüsünden oluşmuştur. Kwame Nkrumah ve Modibo Keita devrildikten sonra sadece Gine lideri, Ahmed Sékou Touré kalmıştır.¹²⁴

Latin Amerika'da ise Küba, SSCB'yle iyi ilişkiler kurmasına rağmen Bağlantısızlar Hareketi içerisinde önemli bir görev üstlenmiş ve SSCB'yle ittifak kurarken kendisine özgü sosyalist bir model geliştirmiştir. Bu da SSCB'nin "barış içinde bir arada yaşama" ilkesini kabul ediş olarak yorumlanmıştır.¹²⁵ Küba'daki ulusal bağımsızlık savaşı, milli ve demokratik bir devrime değil; bir bakıma beklenen bir netice olarak sosyalizme ulaşmıştır.¹²⁶

Fidel Castro, kendilerinin küçük burjuva olduklarını ve düşmanlarının da küçük burjuva ideolojisini savunmalarını istediğini, ancak burjuva sınıf ideolojilerinden kurtulup, emekçilerin ideolojisini benimsediklerini belirtmiştir.¹²⁷

¹²²T. Ataöv, "Afrika Ulusal...", s.404-406

¹²³T. Ataöv, "Afrika Ulusal...", s.595

¹²⁴M. Dikerdem, "Üçüncü...", s.76-78

¹²⁵D. Raby, "Günümüzde Latin Amerika...", s.150

¹²⁶F. Naci, "Azgelişmiş Ülkelerde Askeri...", s.27

¹²⁷F. Naci, "Azgelişmiş Ülkelerde Askeri...", s.65

1959 yılında “komünist değilim” açıklaması yapmış, duruma göre hareket edeceğini vurgulamıştır. Hedeflerini gerçekleştirmek için bir denge politikası oluşturmaya çalışmıştır. Sağlanan birliğin bu şekilde korunabileceğini düşünmüştür. Ama anti-komünistlik iddiasını da kabul etmemiştir. Bu durumu açıklarken, kendilerine komünist sıfatının yakıştırılmasını, devrimci yasalara bir şey diyemeyenlerin kullandıklarını ifade etmiştir.¹²⁸ Ayrıca, Üçüncü Dünya ülkelerini sosyalizme ulaştıracak en önemli araç olarak emperyalizme ve gericiliğe karşı koyan, bilinçli bir şekilde sosyalizme götürecek bir parti olduğu söylenmiştir. Bu partilerin sınıf mücadeleleri sonucunda ortaya çıkacağı belirtilmiştir.¹²⁹

Hindistan’da ise, Üçüncü Dünya ülkeleri açısından kapitalist yöntemin gerekli olanaklarının sağlanamadığı ifade edilmiştir. Bu anlamda da amaçlarının sosyalizm olduğu ve bundan başka bir yol olmadığı açıkça savunulmuştur.¹³⁰ Görüldüğü üzere farklı toplumlarda farklı tanımlamalar ve pratikler oluşmuştur. Liderlerin duruşları da bununla paralellik göstermiştir. Liderler bu süreçte ülkelerinin menfaatlerini de göz önünde tutarak hareket etmiştir.

1.3.4. Kalkınma

Üçüncü Dünya ülkelerinde “kalkınma” ve “sanayileşme” aynı anlamda kullanılmıştır. Bu yüzden kalkınmanın sanayileşmeyle gerçekleşeceği kanısı kuvvetlenmiştir. İktisadi alt yapısı yetersiz, geleneksel sosyal yapının kırılmadığı ve demografik yapıdan kaynaklı olarak azgelişmiş ülkelerdeki sanayileşme çabası ağır sanayiden ziyade hafif sanayiye yatkındır.¹³¹ Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin kapitalist sistemin bir sonucu olarak kalkınmasıyla Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınması arasında önemli farklar görülmüştür. Üçüncü Dünya ülkelerinde sermaye birikmemiştir. Bu ülkelerin sömürgeci ya da emperyalist bir geçmişi olmamıştır.

¹²⁸ D. Raby, “Günümüzde Latin Amerika...”, s.142-143

¹²⁹ F. Naci, “Azgelişmiş Ülkelerde Askeri...”, s.71

¹³⁰ F. Naci, “Azgelişmiş Ülkeler...”, s.92

¹³¹ Cavit Orhan Tütengil, *Azgelişmenin Sosyolojisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Temmuz 2013, s.86

Tam tersine bu koşulların bir sonucu olarak kalkınmalarını gerçekleştirememişlerdir. Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınma hamleleri, milli kurtuluş savaşları sonrasında bağımsızlıklarını elde etmeleriyle başlamıştır. Kapitalist sisteme bir dayatma şeklinde ortaya çıkmıştır.¹³²

Tarihsel süreç içerisinde dikkat çeken sömürge olmamış azgelişmiş ülkeler de mevcuttur. Dolayısıyla her azgelişmiş ülkenin sömürgecilik dönemi yaşamış olması söz konusu değildir. Ancak içine düştükleri bağımlılığı açıklamada en önemli etkenin, geleneksel bir ekonomi modeline sahip olan bu ülkelere, kapitalist sistemin iktisadi kurumlarını götürme zorluğu olduğu söylenebilir. Bu noktada ciddi bir teknolojik farklılık bulunduğu açıktır.¹³³

Walt Rostow, bu tarz ülkelere kalkınma modeli olarak kapitalist bir yöntem sunmuştur. Yöntemde izlenecek yol gelişmiş ülkelerin izlediği klasik modernizm yoludur. Her ne kadar Üçüncü Dünya ülkeleri egemen olarak görülse de iktisadi anlamda aynı şeyi söylemek mümkün olmamıştır. Bu ülkeler kendi ülkelerindeki ham maddeyi satın işlenmiş mal şeklinde geri almıştır çünkü kendileri ham madde işleyecek kadar sanayileşememiştir. Aradaki ilişki “bağımlılık teorisi” (*Dependencia-Theorie*) olarak adlandırılmıştır.¹³⁴ Bağımlılıktan kurtulmak bu ülkelerin de sanayileşmesi gerekmektedir. Ancak oluşturulan bu kısır döngü azgelişmiş ülkelerin gelişmesine olanak vermemektedir.

1940’lı yıllarda Hint milliyetçileri, sömürgeciliğin ülkeyi geri bıraktırdığını ve ilerlemesine izin vermediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Hindistan’ın kalkınması açısından sömürgeciliğin sonlandırılmasının gerektiği belirtilmiştir. Sömürgeciliğe karşı mücadelenin alt yapısı bu şekilde iktisadi bir eleştiriyle oluşturulmuş ve bağımsız bir devlet kurmanın temeli zihinlerde atılmıştır.¹³⁵ Devletin tanımının oluşmasında ise, milliyetçi tez önemli yer tutmuştur. Kalkınma odaklı bu tez hem alt yapı (iktisadî) hem de üst yapıyla (hukukî-siyasi) birleşmiştir. Şöyle ki, devletin egemenliği temsili hükümetle halkın egemenliğini; kalkınma programı da halkın refahını hedeflemiştir.¹³⁶

¹³² Samir Amin, *Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünya’nın Amerikanlaştırılması*, Özgür Üniversite, Ed: Fikret Başkaya, Ankara, Ekim 2004, s. 258

¹³³ C. Tütengil, “Azgelişmenin...”, s.91

¹³⁴ G. Fülbert, “Kapitalizmin Kısa...”, s. 252

¹³⁵ Partha Chatterjee, *Ulus ve Parçaları Kolonyal ve Post-Kolonyal Tarihler*, İletişim Yayınları, Çev: İsmail Çekem, İstanbul, 2002, s.334

¹³⁶ P. Chatterjee, “Ulus ve...”, s.334-335

1951 yılında BM'nin Üçüncü Dünya ülkelerine yapılan yardımlar aracılığıyla kalkınma programları hazırlanması ve sürdürülmesi konusunda danışmanlık yapması, ileride bu ülkelerin kendi planlama kuruluşları ve bakanlıklar oluşturmalarının zemini hazırlamıştır.¹³⁷

Üçüncü dünya ülkeleri kalkınmalarını gerçekleştirememiş ve sanayileşememiş ülkelerden oluşmuştur. Çevre ülkeleri olarak adlandırılan bu ülkeler, ulusal üretken sistemler kurabilen ülkeler; sanayileşmek isteyen, ancak ulusal üretken sistemleri kuramayan ülkeler ve sanayileşme atılımı gerçekleştiremeyen ülkeler olarak üç grupta toplanmıştır. İlk grupta; Çin, Kore, Tayvan, Hindistan, Brezilya ve Meksika gibi eski sosyalist ülkeler yer almıştır. İkinci Grup; Türkiye, İran, Güney Afrika Arap ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerinden oluşmuştur. Bu ülkeler içerisinde rekabetçi sanayileşme hamleleri yapılmak istense de ülkelerin mevcut sistemleri rekabetçi görülmemiştir. Üçüncü grup ise Afrika, Karayip ve Pasifik ülkelerinden oluşmuştur. Bu ülkeler sanayi anlamında değil ama maden, petrol ve tropikal tarım ürünleri gibi, doğal kaynaklar açısından da rekabetçi sayılmıştır.¹³⁸

1.4. “ÜÇÜNCÜ DÜNYACI” YAKLAŞIMLAR

1.4.1. Afrika

Afrika, sömürgecilik döneminden kalma ezberlerle genelde gelişmemiş, hatta ilkel bir şekilde anlatılmıştır. Hâlbuki batıda kabile dönemi yaşanırken Afrika'da kabilelerle birlikte bazı uluslar da oluşmuştur. Ancak Batı bunu her zaman görmezden gelmiş; elinden geldiğince de bu sürecin öne çıkmasını engellemeye çalışmıştır. Dolayısıyla tüm Afrika'yı bacak arasında incir yaprağı ile her şeyden habersiz olarak tanımlamak çok yanıltıcı olmuştur. Bu konuda Amerikan yerlileri de aynı yanıltıcı bakış açısına maruz kalmıştır. Dilleri farklı olan Apaçi, Çayen, Çiroki, Komançi, Mobile, Krik, Siyu, Timukuave Lokotalarulus olarak örgütlenmiştir. İrikualar ise

¹³⁷ Mark Mazower, *Dünyayı Yönetmek Bir Fikrin Tarihi*, Alfa, Çev: Mehmet Moralı, İstanbul, Ocak 2015, s. 327

¹³⁸ Samir Amin, *Liberal Virüs Sürekli Savaş...*, s.124

konfederasyon olarak örgütlenmiştir. Kristof Kolomp Avrupa'dan Bahama Adaları'na geldiğinde Kuzey Amerika'da, 18 milyon olan yerli sayısı 1900'lerde 237 bine kadar düşmüştür. Altın ve köle için binlerce insan öldürülmüştür. Topyekûn olarak gerçekleştirilen bu yok etmeden sonra, ulus ve kabile ayrımı gözetilmeden hepsine birlikte "kabile" denilerek sıradanlaştırılmaya çalışılmıştır.¹³⁹

19. Yüzyılda bile Afrika kıtasının sadece kıyı kesimleri bilinen bölgelerdir. Bu kıyılara Altın Sahili, Fildişi Sahili, Köle Sahili denmesinin sebebi, tamamen iç kısımdan gelen değerli maddelerle ticaret yapılmasından kaynaklanmıştır. Yazılı dilleri ya da siyasi yapıları olamamakla birlikte, Afrika'nın sanat eserleri batının dikkatini çekmiş, müzelerinde bunları sergilemişlerdir. İlk tanışma bu şekilde gerçekleşmiştir. Bölge, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlıyordu. Afrika'ya ilk gelenler misyonerler de kâşifler ve serüvenciler olmuştur. Bu gelenler daha sonra kıtaya gelecek olanlar gibi, henüz sömürü amacıyla gelmemiştir. Mevcut koşulların değişimi ve bölgeye gelenlerin Afrika'nın zenginliklerinden faydalanmak istemeleri, farklı sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Belçika Kralı II. Leopold, "Uluslararası Kongo Birliği'nin kuruluşunu sağlamıştır. Bu şekildeki girişimler buraların sahip olduğu ve ilk gelenin hak sahibi haline geldiği anlayışı getirmiştir. 1882 yılında ise, Afrikalı liderlere doğru dürüst ne olduğunu bile anlamadıkları birtakım anlaşmalar imzalatılmıştır. Bu sayede söz konusu birliğin ne kadar toprak kazandığı halen tam olarak tespit edilememiştir. Ama bu anlaşmalar sonucunda, Afrikalılar ellerine tutuşturulan Fransa ve Portekiz gibi ülkelerin bayraklarını dalgalandırmaya başlamıştır. Ardından bu kuruluş, 1885 yılında Kongo Özgür Devleti adını almıştır. Dolayısıyla II. Leopold da idareyi üzerine almıştır. Anlaşmalarla borçlandırılmış olan bu Kongo devleti borçlarını ödeyemediği için, yine bu anlaşmalara dayanılarak işgal edilip Belçika Kongosu olarak adlandırılmıştır. Belçika, Kongo'daki insanların yaşadığı yerlere vergi koyarak, onları zorla çalıştırmanın önü açmak istemiştir. Bunun sonucunda birçok kişi bölgeden uzaklaşmış, ailevi ilişkilerine zarar verilmiştir. Geleneksel yapı ortadan kalkmış; fakat yerine yeni bir şey konamamıştır. Dahası köle ticaretinin de olumsuz etkileriyle uluslaşma süreci baltalanmıştır. Endüstri devrimi, Batı'da ulus devleti pekiştirici bir rol oynarken, Afrika'da tam tersi sonuçlar

¹³⁹Türkkaya Ataöv, **Emperyalizmin Afrika Sömürüsü**, İleri Yayınları, İstanbul, Mart 2018, s.46

doğurmuştur. Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları 1900'lü yılların ortasını bulmuştur.¹⁴⁰

“Scrabble for Afrika” yani Afrika’nın bölüşülmesi, Berlin’de gerçekleşmiştir. Bunun neticesinde Afrika ülkelerinin sınırları değişmiş, ulusları bölünmüş ve kaynakları paylaşılmıştır. Bu durum, “karpuzun ikiye bölünmesi” şeklinde yorumlanmıştır; yani hiçbir özellik gözetilmeden bir yağma gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden de Afrika’daki ülkelerin sınırlarının çoğu cetvelle çizilmiş gibi dümdüz olmuştur.¹⁴¹ Böyle bir bölünme ciddi sıkıntılara yol açmıştır. Milliyetçilik bazı bölgelerde birliktelik duygusu yerine çatışma yaratmıştır. Bu sebeple bazı liderler kıta Afrikası milliyetçiliği savunmuştur.

Afrika’nın sömürgeleştirilmesi esnasında insanlık dışı yöntemler uygulanmıştır. Belçika, Kongo’da kauçuk tekeli oluşturmuştur. Kauçukları teslim etmeyenler ya da başkalarına satanlar cezalandırılmıştır. Sömürgeciler kauçuk vergisini alamadıkları Kongoluları, yamyamlardan oluşan birliklerin yemelerini teşvik etmiştir.¹⁴² Yerlilerin maruz kaldıkları olumsuz durumlar, kendilerini yeniden kabileciliğe yöneltmiştir. Böylece bahsi geçen halkların devletleri yıkılmış ve elinden alınmış, sınırları değişmiş, toplumsal kimliği zarar görmüştür. Söz konusu durumun bugüne yansımaları ise iç savaş, soykırım ve kabileler arası çatışmalar olmuştur. Ulus-devlet; din, dil ve ırk sorunlarının çözümünde bir üst yapı iken ya da bu sorunları çözebilecek bir seçenekken; emperyalizm buna izin vermemiş ve Afrika’nın daha da bölünmesine sebep olmuştur.¹⁴³ Sömürgecilik, ayrılıkçı ve bölgecidir, ancak sömürgecilerin şiddete başvurmaları halkı bir araya getirmeye yaramış ve ulusallaşmaya katkı sunmuştur. Bu da kabileciliğin tasfiyesine yol açmıştır.¹⁴⁴

Afrika’da milliyetçiliği sağlayacak koşullar ne de kuvvetli bir biz algısı oluşmuştur. Buna karşın oluşmuş çok kuvvetli bir “onlar” algısı yerleşmiştir.¹⁴⁵ Kuzey Afrika’yla ilgili tetikleyici unsur aidiyet duygusu ya da vatanseverlik olmuştur. Sokarno, Endonezya’da milliyetçilik, İslamiyet ve Marksizm üçlüsünü bir araya

¹⁴⁰ O. Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan...*, s.282-286

¹⁴¹ T. Ataöv, “*Emperyalizmin Afrika...*”, s.53

¹⁴² N. V. Yeliseyeva, *Yakın Çağlar Tarihi*, Yordam Kitap, Çev: Özdemir İnce, İstanbul, Kasım 2014, s.320

¹⁴³ T. Ataöv, “*Emperyalizmin Afrika...*”, s.60

¹⁴⁴ Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, Versus Kitap, Çev: Şen Süer, İstanbul, Temmuz 2020, s.97

¹⁴⁵ B. Oran, “*Az gelişmiş Ülke...*”, s.60

getirip itici güç yapmak istemiştir. Ama İslamiyet, diğerlerini kapsar şekilde ön plana çıkmıştır.¹⁴⁶ Vietnam’da ise bu üçlü; yani milliyetçilik, demokrasi ve sosyalizm olarak şekillenmiştir.¹⁴⁷

Emperyalizmin Afrika’da boy göstermesi, milliyetçilik kavramının ortaya çıkıp gelişmesini tetiklemiştir. Geleneksel düzenin tasfiye edilmesi, yeni düzene geçişte Afrika’da uluslaşma sürecini başlatmıştır. Beyazların siyahlara karşı ırkçı tutumlar sergilemeleri buna sebep olmuştur. Afrika’da milliyetçilik, kuzeyde sosyalizmi benimsemiş Nasırcılık gelişirken, Sahra altında ise ülkelere göre çeşitlilik göstermiştir. Kuzeydeki hareket devletler üstü bir nitelik taşımıştır. Fakat benzer durum Afrika’nın diğer bölgelerinde görülmemiştir. Afrika milliyetçiliğinin temel amacı bağımsızlık ve eşitlik olmuştur. Bununla birlikte kalkınma düşüncesi de bu milliyetçilik anlayışının şekillenmesinde rol oynamıştır.¹⁴⁸ Afrika milliyetçiliğinin üç anlam taşıdığı kabul edilmiştir. Bunlardan ilki, sömürgecilere karşı gösterilen tüm tepkiler ve dayanak noktası kabileler olan milliyetçiliktir. İkincisi ise, tüm Afrika’yı tek bir milliyetçi düşünce çatısı altında (Pan) birleştirme düşüncesi olmuştur. Üçüncüsü de beyazların çizdiği yapay sınırları kabul edip ulus devlete yönelen milliyetçiliktir.¹⁴⁹

Avrupa’da milliyetçilik konusunda bir ortaklık sağlanmışken, Afrika’da bu durum gerçekleşmemiştir. Avrupa’da burjuva sınıfı ve aydınların çıkarı benzer olabildiği halde, Afrika’da burjuvazinin zayıf ve dışa bağımlı olması, aydınların ülkeyi en çabuk yoldan kalkındırma politikasıyla çelişebilmiştir.¹⁵⁰ Afrika’nın geri bıraktırılması siyasi anlamda birlik sağlamayı zorlaştırmıştır. Aynı şekilde ham maddeyi işleyecek tesis, teknoloji ve yetişmiş insan gücü olmaması geleneksel ekonominin devamını sağlamıştır. Sermayenin ve güçlü bir burjuvazinin olmayışı da bunlara eklendiğinde çok daha zorlu bir süreç yaşanmıştır.

Öte taraftan Afrika’da milliyetçiliğin uyanışında, misyoner faaliyetler de etkili olmuştur. Misyonerler, Hristiyan kültürünü yerleştirmeye çalışırken kabile sisteminin çözülmesine ve milli bir yapının oluşmasına ön ayak olmuştur. Afrika’daki bu

¹⁴⁶ M. Ferro, “Sömürgecilik...”, s.403

¹⁴⁷ M. Ferro, “Sömürgecilik...”, s.433

¹⁴⁸ Ed: S. Tamçelik, “Küresel Politikada Yükselen...”, s.7

¹⁴⁹ B. Oran, “Azgelişmiş Ülke...”, s.104

¹⁵⁰ B. Oran, “Azgelişmiş Ülke...”, s.61

değişimi en iyi Afrikalıların yapabileceği görüşü kabul görünce, Afrikalı insanların beyazlarla denkliliği söz konusu olmuştur. Kilise Afrikalılaştığında, benzer talep siyasi ve idari olanda da kendini göstermiştir. Batılıların kendi okullarında eğittikleri yerliler, Batı'ya gidip geldikten sonra Afrika'da milliyetçiliğin bayraktarlığını yapmaya başlamıştır.¹⁵¹

Afrika'nın yeni süreçlere dâhil olması, geleneksel kurumların etkisinin azalmasına sebep olmuştur. Buralardan gidip Avrupa'da yaşayanlar teknolojik ve fikirsel gelişim sağladıktan sonra, Afrika'ya geldiklerinde mevcut yaşamdan memnuniyetsiz kalmıştır. Dolayısıyla mevcudu, yani eskiyi değiştirmeye yönelmiştir. Yeni çevreler, yeni işler, yeni insanlar farklı kültür, farklı gelenek ve görenekler, kabile yaşamı ve mevcut toplumsal yapıyla çatışmaya başlamıştır. Ayrıca bu gelişme bağımsızlık isteyen yeni bir grup ortaya çıkarmıştır. Sömürgeciler de kendilerinin yükünü azaltmak adına çareler düşünürken, bu yeni grup bulundukları yerlerde yönetimleri ele geçirmeye başlamıştır.¹⁵²

Kabile şeflerinin toplumsal statülerini kaybetmeleri ve sömürgecilerle birlikte hareket ediyor olmaları, bağımsızlığı ve modern toplum olmayı isteyerek sömürgecileri kovma amacı güden milliyetçi hareket yanlılarınca dışlanmaları sonucunu doğurmuştur. Afrika'daki milliyetçi hareketi aydınlar yönetmiştir, ama tuhaftır ki, toplumu bu bilince ulaştıran emperyalizm olmuştur. Belli bir noktadan sonra kitlelerin harekete geçmesiyle Afrika'daki milliyetçi hareket devrimci hamlelerle sonuçlanmıştır.¹⁵³ Birçok başka bölge ve ülke tarihinde de eski rejimin kalıntıları veya eski rejimi savunanlar menfaatleri uğruna emperyalizmle işbirliği içerisinde olmuştur. Değişen ve gelişen dünyada devrim kaçınılmazdır.

Bazı yazarlar Afrika milliyetçiliğinin tepkisel olarak ortaya çıktığını, gerçek anlamda bir milliyetçilik olmadığını iddia etmiştir. Kıtadaki ülkelerin milletleşme süreçlerinin kurgusal olduğu ve ırk temeline dayandığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Afrikalılar, uluslaşmış olduğunu düşündükleri ülkelerin yaptıklarını yapmaya

¹⁵¹B. Oran, "Azgelişmiş Ülke...", s.71-72

¹⁵² William McNeill, **Dünya Tarihi**, İmge Kitabevi, Çev: Alâeddin Şenel, Ankara, 2015, s.686

¹⁵³ B. Oran, "Azgelişmiş Ülke...", s.89-91

çalışmıştır.¹⁵⁴ Kendi özgün koşullarına göre milletleşme süreçlerini yönetemeyen yada kurumsallaştıramayan ülkeler kayda değer bir başarı gösterememiştir.

“Afrika Afrikalılarındır” sloganıyla yola çıkan Etiyopyanizm, Afrika’daki ilk bağımsızlık belirtisi olmuştur. Bu hareket Hristiyanlığı kendi imgeleriyle doldurmuş ve Afrikalıların “zenci mehdi”sinin de olduğunu savunmuştur.¹⁵⁵

Afrikalıların tek parti yönetimini tercih etmeleri, Afrika’nın sınıfsız bir toplum olmasından, sınıfsal bölünme yerine yerli halk ve sömürgeci kapitalistler şeklinde yer almasından ve çok partili sistemde partilerin ulus birliğini bozabilecek kabile partilerine dönüşme ihtimalinden kaynaklanmıştır. Zira söz konusu durum emperyalizmin bu partiler üzerinden sisteme etki etme ihtimalini sağlamıştır.¹⁵⁶ Bu sebeple tıpkı birçok başka Üçüncü Dünya ülkesinde olduğu gibi Afrika’da da tek partili otoriter rejimler yönetimde kalmıştır.

Afrikalılar yaşadıkları sömürgecilik dönemi neticesinde, kapitalizm ve emperyalizm ile milliyetçilik ve sosyalizmi birbirine eş değer görmüştür. Kalkınma yolu olarak, kapitalist sistemin seçilmemesi tamamen bununla alakalı olduğu düşünülmüştür. Bunda zayıf burjuvazi veya kapitalist yönelimle emperyalizmin yeniden etkin olabileceği korkusu etkili olmuştur.¹⁵⁷

Afrika ülkelerinin egemenliklerini kazanmalarına rağmen, tam olarak sömürgecilerle bağımlılık ilişkilerini kesememiş olması önemli bir dezavantaj sayılmıştır. Diğer Üçüncü Dünya bölgelerine göre, Afrika çok daha uzun süre sömürülmüştür. Ekonomik olarak da dünyadaki en bağımlı olan bölge/kıta olmuştur. Kültürel bozulmayla birlikte düşünüldüğünde, bu ülkelerin çoğunda Fransızca ya da İngilizcenin hâlâ resmi dil olması durumun vahametini ortaya koymaktadır.¹⁵⁸ Siyasi ve ekonomik sömürü aynı zamanda kültürel sömürü halini de almıştır.

Afrika ülkelerinin çok büyük bir kısmının halen bile fakir ve güçsüz olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla ekonomik sömürüden tek tek kurtulmaları pek olağan gelmemiştir. Bu yüzden de ortaya bir Afrika Birliği fikri çıkmıştır. Afrika Birliği, bir

¹⁵⁴Michael Mann, John A. Hall, **Yirmibirinci Yüzyılda İktidar**, Açılım Kitap, Çev: Emre Gerçek, İstanbul, Mayıs 2014, s.56

¹⁵⁵ B. Oran, “Azgelişmiş Ülke...”, S. 108

¹⁵⁶ B. Oran, “Azgelişmiş Ülke...”, S. 159

¹⁵⁷ B. Oran, “Azgelişmiş Ülke...”, S.173

¹⁵⁸ Languages of Africa http://www.nationsonline.org/oneworld/african_languages.htm(22.01.2020)

çeşit “Kıta Afrikası Milliyetçiliği” şeklini almıştır. Ancak milliyetçilik, dışa karşı birleştirici ve ilerici bir nitelik taşıırken; içe karşı tutucu ve gerici bir rol oynamıştır. Dolayısıyla milliyetçilik hem bu birliğin temeli hem de bu birlikle çatışan bir fikir kaynağı olmuştur.¹⁵⁹

Oluşan bu Pan-Afrikanizm düşüncesine, ABD’den Marcus Mosiah Garvey ve W. E. B. Du Bois öncülük etmiştir.¹⁶⁰ Bu sebeple de Pan-Afrikanizm dışarıdan ihraç edilen bir düşünce olmuştur. Aynı zamanda ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı bir fikir halini almıştır. Afrika’nın sömürgeleikten kurtulmasında, aslında bu düşünce çok önemli bir rol oynamıştır.¹⁶¹ Pan-Afrikanizm fikrinin kıtaya yayılması birçok ülkenin bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreçte Afrika’da iki blok doğmuştur. Frankofon Afrika ülkeleri Brazzaville grubunu, milliyetçi sosyalistlerse Casablanca grubunu oluşturmuştur. Gana, Mali, Cezayir, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Fas ikinci grupta yer almıştır.¹⁶²

Afrikalıların bağımsızlık düşüncesine odaklanmaları 1945 Manchester’daki kongreye dayanmıştır. Nasır ve Nkrumah bu fikrin bayraktarlığını yaparken; bu fikre karşı çıkanlar ise 1946 yılında Bamako’da toplanmışlar ve bağımsızlık için mücadelenin hainlik olduğunu, Afrika Birliği’nin kurulup sömürgecilere bağlanmasını savunmuştur.¹⁶³ Bağımsızlık fikrinin bile bu kadar farklı şekilde yorumlanması Afrika’daki durumun vahametini göstermesi açısından çok önemlidir. Bu durum bir dönem Türkiye’deki manda ve himaye tartışmalarını hatırlatmaktadır.

Afrika, 1945-1960 yılları arasında ulusal kurtuluş mücadelelerine sahne olmuştur. Bunun sonucunda 16 ülke bağımsızlığını kazanmıştır. Daha sonra bu sayı artmıştır. Afrika ülkeleri köle ticareti, emperyalizm ve ırkçılıktan kurtulmak istemiştir. Batı’nın köle ticaretinden vazgeçmesi ise, farklı bir sebepten kaynaklanmıştır. Ağır şartlarda çalıştırdığı ve daha çok verim aldığı ücretli işçiler kölelerin yerini almıştır. Ancak ırkçılık ve sömürgecilik anlayışını sonuna kadar sürdürmeye çalışmıştır.¹⁶⁴

¹⁵⁹ T. Ataöv, “Afrika Ulusal Kurtuluş...”, s.605-606

¹⁶⁰ Ed: S. Tamçelik, “Küresel Politikada Yükselen...”, s.12

¹⁶¹ T. Ataöv, “Afrika Ulusal Kurtuluş...”, s.610

¹⁶² <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/idep/unpan003885.pdf> (15.03.2018)

¹⁶³ African Democratic Rally (1946-) <http://www.blackpast.org/gah/african-democratic-rally-1946> (22.01.2020)

¹⁶⁴ T. Ataöv, “Emperyalizmin Afrika...”, s.71

Afrika Birliği Örgütü, 1963 yılında kurulmuştur. Bu örgütün kurulması, 1963 yılında Addis Ababa Konferansı'nda konuşulmuştur. Konuşulan konular arasında; Afrika ülkeleri arasındaki işbirliği, ırkçılığa ve sömürgecilığe karşı mücadele, silahsızlanma, ülkeler arası sorunların çatışmaya dönüşmeden barışçıl yöntemlerle çözülmesini sağlama ve Birleşmiş Milletlerle ilgili konular yer almıştır. Ayrıca yapılan anlaşma gereği Afrika'nın refahını artırma, toprak bütünlüklerine saygı, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemesi, egemenlik haklarını zedelememeleri, eşitlik, bağımsızlık, dış politikada bağlantısızlık kabul edilmiştir.¹⁶⁵

Afrika'da farklı eğilimler de ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan yeni fikirler Üçüncü Dünyacı anlayışa pek uymamıştır. Bu fikirlerin etkisiyle kurulan Afrika Tek Pazarı ve Afrika Ekonomik Birliği buna örnektir. Bu örgütler Batı kapitalist sisteminin yansıması olarak görülmüştür. Üçüncü Dünyacılık mantığı, bağımlılık yaratacak ilişkilere girmemekken; bu yapılar karşılıklı bağımlılık ilkesine dayanmıştır.¹⁶⁶

Afrika kıtasında sömürgecilerin çizdiği yapay sınırlar, ülkeler arasında sınır çatışmaları yaratmıştır. Ayrıca etnisitelere bağlı olmayarak sınırlar çizildiği için, azınlık sorunları ortaya çıkmıştır. Bu da birliğe zarar vermiştir. Benzer çatışmalar, ulusal diller açısından da yaşanmıştır.¹⁶⁷ Bu durum kıtadaki istikrarsızlığın sürmesinde en önemli etkenlerden biridir. Bugüne kadarki süreç göz önüne getirildiğinde bu tarz çatışmaların sürdüğü gözlemlenmektedir.

Afrikalılar “olumlu tarafsızlık” sayılabilecek bağlantısız bir dış politika uygulamaya çalışmıştır. Bununla ulaşmak istedikleri amaç ülke rejimlerini ve bağımsızlıklarını korumak ve büyük devletlerle tek başlarına mücadele edemeyecekleri için bu şekilde bir eşitlik sağlamak olmuştur.¹⁶⁸

1.4.2. Asya

¹⁶⁵ T. Ataöv, “Afrika Ulusal Kurtuluş...”, s.613-615

¹⁶⁶ United Nations Conference On Trade And Development http://unctad.org/en/docs/ditctnecd2011d2_en.pdf (22.01.2020)

¹⁶⁷ T. Ataöv, “Afrika Ulusal Kurtuluş...”, s.608

¹⁶⁸ B. Oran, “Azgelişmiş Ülke...”, s.196

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin kazandığı haberi, Hindistan'da büyük yankı uyandırmıştır. İngiltere idaresine karşı ciddi bir kalkışma yaşanmıştır; lakin İngilizler, getirdikleri takviye güçle, bu isyanı bastırmıştır. Kitlenin siyasi bir amacının olmayışı, örgütsüz ve dağınık oluşları başarısızlığı da peşinden getirmiştir. Ayaklanma adeta bir saman alevi gibi parlayıp sönmüştür. Ulusal bilincin gelişmemiş olması, Hint halkıyla gerekli birlikteliği kuramayışlarına sebep olmuştur. Ancak 1885 yılında Hint Ulusal Kongresi'nin kurulması durumu değiştirmiş, ulusal bilinci yeşertmiştir. Halk ve ulusal liderler büyük toprak sahipleriyle mücadele ederken, İngiltere'den de kurtulmak istemişlerdir. Kongre, bazı talepler hazırlayıp gerçekleşmediğini görünce mücadeleyi siyasi alana taşımıştır. 1906 yılındaki özerklik talebi bunun sonucunda ortaya çıkmıştır. Müslüman kesimin kongreye mesafeli duruşu, İngilizlerin dikkatini çekmiş ve İngilizler bölünmüş Hindistan toplumunu karşı karşıya getirmeye çalışmış, bunda da zaman zaman başarılı olmuştur.¹⁶⁹ Sömürgeciler açısından sömürdükleri ülkelerin çelişkileri özellikle de etnik ve mezhepsel olanları kullanışlı olmuştur.

1900'lü yılların ortasında Britanya sömürgesi olan Hindistan'ın Bengal bölgesi Hint ve Müslüman olarak ayrıştırılınca boykot, grev ve gösteriler başlamıştır. İsyan birçok farklı kesimi bir araya getirmiştir. Hindistan Ulusal Kongresi, orta sınıf ve yukarı kast olan Hindular, hatta terörist yöntemleri benimseyen Bal Gangadhar Tilak gibi önderleri de etkilemiştir. Ancak toplumsal anlamda ayrıcalıklı gruplar, Britanya safında yer almıştır.¹⁷⁰

Hint milliyetçiliği, Hint Ulusal Kongresi'nde tek devleti, toprak reformunu, işçi haklarını savunan Müslüman-Sih birliği olarak kendini tanımlamıştır. Ancak kongreye hâkim olanlar sınıf mücadelesine karşı olanlar da çıkmıştır. Sağda yer alan Mahatma Gandhi isyanı desteklemezken, solda kalan Cevahirlal Nehru isyanı belirli bir noktada tutmaya çalışmıştır. Kongrenin burjuva-milliyetçi bir tavır alması, Hindu şovenlerin ve Müslüman ayrılıkçıların, hatta Britanyalıların beklentisini karşılamıştır. Sınıf mücadelesi ezilenleri birlikte hareket etmeye yönlendirirken, bunun aksi bölünmüş toplumu birbirine düşürmeye yaramıştır. Britanya, Müslümanların birliğini

¹⁶⁹ O. Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan...*, s.278

¹⁷⁰ C. Harman, *"Halkların Dünya..."*, s.434

savunan Muhammed Ali Cinnah'ı desteklemiştir. Doğal olarak Hindular ve Müslümanlar karşı karşıya gelmiştir. Ulusal kongre ve Müslüman Birliği'nin anlaşması, sınır bölgelerinde etnik temizliğe yol açmıştır.¹⁷¹ Daha sonraki Çin-Hint çatışması, Hindistan'ın bağlantısız dış politikasından uzaklaşıp ABD'ye yaklaşması sonucunu doğurmuştur; bizzat Nehru, Çin'in bu tavrının Hindistan'ı düşten gerçeğe yönelttiğini belirtmiştir. Dolayısıyla sadece Hindistan açısından değil, tüm Asya açısından bunun önemli değişikliklere sebep olacağını söylemiştir.¹⁷²

Ho Şi Minh, Vietnam'da devrimci ve sosyalist bir partinin nasıl kurulabileceği üzerine kafa yormuştur. Sömürgecilik karşıtlığı dolayısıyla Fransız Komünist Partisi'nin (FKF) de desteğini alarak "Sömürge Halkları Birliği"ni kurmuştur. Ayrıca *La Paria* gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. FKF'nin 5. Kongresi'ne de katılmıştır. Bir Vietnamlının Hindiçini genel valisini öldürmek istemesi sonrasında, bir kişinin fiziken ortadan kaldırılmasının ne rejimi değiştireceğini ne de bu şekilde bir devrim yapılabileceğini öne sürmüştür. Halkı örgütlemek ve iktidarı ele geçirmek için, güçlü bir siyasal partinin gerekliliğini vurgulamıştır. Çin'de Tam Tam Ta Xa örgütünü ayrıca Vietnam Devrimci Gençlik Birliği ve Ezilen Asyalılar Birliği'ni kurmuştur.¹⁷³

1929 yılında Vietnam'ın kuzeyinde Hindiçini Komünist Partisi, güneyde Annam Komünist Partisi, orta Vietnam'da ise Tan Viet Devrimci Partisi kurulmuştur. Tan Viet Devrimci Partisi, daha sonra Tan Viet Komünist Birliği adı altında örgütlenmiştir. 1930 yılında bu üç parti Vietnam Komünist Partisi başlığında birleşmiştir. Ardından Hindiçini Komünist Partisi adını almıştır.¹⁷⁴ Bu tarz birleşerek büyüyen ve birlikte mücadele eden yapılar daha başarılı sonuçlar elde etmiştir.

1945'te Japonların Fransızları mağlup etmeleri, Hindiçini devrimci hareketine önemli etkide bulunmuş, silahlı-silahsız protestolar gerçekleşmiştir. Ardından silahlı gerilla birlikleri kurulmuştur. O sıralarda Propaganda Birliği ve Kurtuluş Birliği kurulmuş ve Vietnam Kurtuluş Ordusu adı altında bir araya gelmiştir. Aynı yıl içinde işgalden kurtarılan altı eyalet kurtarılmış bölge olarak belirlenmiştir. Bu bölgelerde Devrimci Halk Komiteleri, kurtarılmaya çalışılan bölgelerde ise Kurtuluş Komiteleri

¹⁷¹ N. Faulkner, "Marksist Dünya...", s.338

¹⁷² Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, Mayıs 2015, Cilt 2, s.514

¹⁷³ Ho Şi Minh, *Milli Kurtuluş Savaşımız*, Toplum Yayınevi, Çev: Murat Devrim, Ankara, 1968, s.8

¹⁷⁴ H. Minh, "Milli Kurtuluş...", s.10

oluşturulmuştur. Tuyenquang'ın Tantroa köyünde, Parti Ulusal Konferansı ve Halk Kongresi toplanmıştır. Kongrede gerilla savaşının yayılması, ülke çapında genel bir ayaklanma organize edilmesi ve geçici hükümet kurulması kararlaştırılmıştır. Sovyet Ordusu'nun Japonları Mançurya'da yenmesi sonrasında, Ho Şi Minh, geçici hükümetin (Ulusal Kurtuluş Komitesi) başkanı seçilmiştir. Başkent Hanoi'nin kurtarılmasından sonra, Badinh Meydanı'nda Bağımsızlık Bildirisi okunmuştur. 1946 yılında Millet Meclisi seçimleri gerçekleştirilmiştir. Yine aynı yıl kurulan Anayasa Tasarısı Komitesi'nin hazırladığı tasarı, 2 Mart 1946'da kabul edilmiştir. Bu anayasa Vietnam'ın ilk anayasası olma özelliğini taşımıştır. Böylece Demokratik Vietnam Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁷⁵

Daha sonra ABD'nin Vietnam'ı işgal etmek istemesi ve Vietnam'ın direniş göstermesi sonucunda, savaşta kullanılan Napalm bombası, insan vücudundaki etleri eritmiş, organlarda hareket sıkıntısı yaratmış ve kangrene sebep olmuştur. Kangren olan kişinin el, ayak ve parmakları kesilirken, kesilemeyecek tek organ olarak neredeyse tek kafa kalmıştır. ABD Vietnam, Laos ve Kamboçya'da 8 ton patlayıcı kullanmıştır. Bu miktar, II. Dünya Savaşı boyunca kullanılmış olan patlayıcı miktarının 3 katıdır. Vietnam'da 5 milyon kişi öldürülmüştür. Bunların sadece 58 bini ABD askeridir. ABD bölgede Vietnam halkına karşı topyekûn bir mücadele yürütmüştür. Bir diktatörü yönetimde tutabilmek için milyonlarca insanı öldürmeyi göze almıştır. Her şeye rağmen Vietnam 1954'te bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak ülkenin ikiye bölünmesini kabul etmek hatalı bir karar sayılmıştır. Nasıl ki, Almanya, Kore ve Filistin bu şekilde kurban edilmiş ve bu bölünmeler bir temelsizliğin sonucu olmuşsa, benzer yöntem Vietnam'da da uygulanmıştır. Bu bölünmüşlük ancak 1976 yılında son bulabilmiştir. 1967 yılında başlayan Vietkong gerillalarının saldırıları, ABD'nin üslerine yoğunlaşmıştır. Görüntüler televizyonda yayınlandığında savaşa karşı bir kamuoyu oluşmasına sebep olmuştur. ABD bölgeye destek güç göndermek istemesine rağmen, Johnson'un başkan adaylığından vazgeçmesi, bölgedeki ABD asker sayısının azaltılmasıyla sonuçlanmıştır. Sonuçta ABD, 1973 yılında bölgeden

¹⁷⁵ H. Minh, "Milli Kurtuluş...", s.14

çekilmiş, 1975 senesinde Saygon diktatörlüğü ortadan kaldırılmış ve komünist yönetim 1976'da ülkeyi yeniden tek çatı altında toplamıştır.¹⁷⁶

Vietnam Savaşı sırasında ABD, Güney Vietnamlı askerleri hem eğitmiş hem de donatmıştır. Ancak buna rağmen savaşma becerisi yetersiz kalmıştır. Aynı zamanda Vietnamlıların direnişi ve ABD'ye karşı olmaları Vietnam'ın yazgısını belirlemiştir. Savaş karşıtlığının yayılması üzerine ABD, bölgeden çekilip Vietnam'ı kendi haline bırakınca, komünistler tüm Vietnam'ı işgal edip birleştirmiştir.¹⁷⁷

1.4.3. Kıta Avrupası

Yugoslavya'nın Doğu Blokundan uzaklaşması, Stalin'in 1948 yılında Bükreş'te yapılan toplantıda, Yugoslavya'nın Komünist Enformbüro'dan ihraç edilmesini istemesiyle olmuştur.¹⁷⁸ İlişkilerin yeniden normalleşmesi ise, Kruşçev zamanında gerçekleşmiştir. Bunda Kruşçev'in anti-Stalinist bir politika izlemesi de önemli bir etkidir.¹⁷⁹

1956 yılında SSCB ve Yugoslavya arasında Belgrad Beyannamesi imzalanmıştır. Bandung ve Birleşmiş Milletlere paralel kararlar alınmıştır. Barışın sağlanması, uluslararası arenada devletlerin eşitliği, egemenlik haklarına saygı gösterilmesi, toprak bütünlüğünün kabul edilmesi, barışın sağlanabilmesi açısından her alanda işbirliği yapılması, devletlerin her ne sebepten olursa olsun birbirlerinin içişlerine karışmaması, BM çatısı altında geri kalmış bölgelere yardım yapılması, dış tehdit ve saldırılarla birlikte içte yaşanan başkaldırma hareketlerinin kabul edilemezliği gibi kararlar alınmıştır. Ayrıca mevcut çift kutuplu dünyanın güvenliği bozucu etkisi belirtilmiştir. Daha sonra imzalanan Moskova Beyannamesi'nde, tek ülkede sosyalizm düşüncesi yerine her ülkenin kendine özgü sosyalist gelişme sağlaması düşüncesi kabul edilmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ N. Faulkner, "Marksist Dünya...", s.352-354

¹⁷⁷ W. McNeill, "Dünya...", s.736

¹⁷⁸ Vilko Vinterhalter, **Josip Broz Tito**, Su Yayınları, Çev: Akkan Suver, İstanbul, 31.10.1974, s.201

¹⁷⁹ V. Vinterhalter, "Josip Broz...", s.211

¹⁸⁰ V. Vinterhalter, "Josip Broz...", s.214

SSCB ve Yugoslavya anlaşmazlığının temel sebepleri arasında Yugoslavya'nın kendine özgü bir dış politika izlemek istemesi, barış içinde birlikte yaşama ve sosyalizmin barışçıl yollardan kurulabileceğini savunmuş olması yer almıştır. Dünyada çatışmaların sonlanmasının ancak barış içinde birlikte yaşamayla gerçekleşeceği inancıyla Nehru ve Nasır'la birlikte, özellikle de Afrika ve Asya'da bunun mücadelesini vermiştir.¹⁸¹ Bu üç lider ileride oluşturulacak olan Bağlantısızlar Hareketi'nin de öncüsü olmuş, bu politikaların yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Bağlantısızlık bir arada barış içinde yaşama noktasında aktif bir dış politika olmuştur. Çatışma ve şiddete başvurmadan devletlerarası politikaların uygulanabileceğini savunmuştur. Klasik sömürgeciliğin çökmesiyle ortaya çıkmıştır. Tito, her iki blokla da ilişki kurmuş, denge siyaseti izlemiş ve tek taraflı bağımlılık doğuracak hamlelerden kaçınmıştır.¹⁸² Tarafsız ülkelerin sömürge ülkelerine bağımsızlık verilmesi yönündeki tutumu, Doğu-Batı ikilemi dâhilinde tüm BM nezdinde kabul görmüştür. Tarafsız ülkeler, iktisadi ve siyasi sorunlarla karşılaşmıştır. Bunlarla topyekûn bir mücadele gerçekleştirilmezse, tekrar sömürge durumuna düşmeleri söz konusu olmuştur.¹⁸³

1956 yılında oluşmaya başlayan ve 1961 yılında kurumsallaştırılan Bağlantısızlar Hareketi, Yugoslavya'nın kendine özgü sosyalizm ve özyönetim uygulaması açısından olumlu katkı sağlamıştır. 1964 sonrası batıyla kurulan ilişkiler, ülke içerisinde farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle gelişmiş sanayiye sahip Slovenya ve Hırvatistan, Yugoslavya'nın bağlantısızlık politikası yerine AET'yle iyi ilişkiler kurup yabancı sermaye sağlaması gerektiğini savunmuştur.¹⁸⁴ Farklı düşüncelerin ortaya çıkması yine ülke içerisindeki bölgelerin kendi özgün koşullarından kaynaklanmıştır.

Çin ile ilgili noktada Tito, Çin'in çatışmayı artırabilecek tutumunu doğru bulmamış, bununla birlikte Çin'in bundan sağ çıkamayacağını ve aynı zamanda diğer halklara da zarar vereceğini ifade etmiştir. Bu durumda, Çin ve Yugoslavya yöntemleri

¹⁸¹V. Vinterhalter, "Josip Broz...", s.238-240

¹⁸²V. Vinterhalter, "Josip Broz...", s.241-242

¹⁸³V. Vinterhalter, "Josip Broz...", s.249-252

¹⁸⁴ Alpaslan Işıklı, **Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi**, Alan Yayıncılık, İstanbul, Nisan 1983, s.106-107

çatışmıştır. Çin, Doğu Bloku ülkelerini kendi safına çekmek istemiştir. SSCB ile en önemli uyumsuzluğu bu tavrı sebebiyle ortaya çıkmıştır. Sosyalizmin savaş ile değil, herkesin barışçıl mücadelesiyle kurulabileceğini belirtmiştir. Çin, Doğu Blokunu Pekin'den idare etmek istemiştir. Ancak bu politikasında da başarısız olmuştur.¹⁸⁵

Çin ile SSCB arasındaki asıl çatışma noktası, hangi ülkenin liderlik yapacağı değil, Çin'in dünya çapında hegemonya yaratma çabası olmuştur. Çin, bu yüzden silahlanma karşıtı bir pozisyon almış ve bu konuda çaba gösterenleri sosyalizm düşmanlığıyla suçlamıştır. Birlikte barış içinde yaşama ilkesi Çin tarafından Batı Blokuna teslimiyet anlamı taşımıştır. Tito da Çin'i dogmatiklikle suçlamıştır.¹⁸⁶

Çin'in tavrına belli oranda benzerlik taşıyan Enver Hoca'nın söylemleri de önemli görülmüştür. Enver Hoca, Üçüncü Dünyacılık fikrini revizyonizm olarak yorumlamıştır. Sınıflar ve sınıf mücadelesini reddettiğini, dolayısıyla sermaye ve gericiğe karşı durmadığını ifade etmiştir. Enver Hoca, etkili bir uzlaşi kültürü oluşturarak kapitalist sistemin devam ettirildiğini belirtmiş, bu yaklaşımın da Marksizm ve Leninizm'i inkâr ettiğini savunmuştur.¹⁸⁷ Üçüncü Dünyacılık ve bağlantısızlık yaklaşımının, bir teorisinin olmadığını, yapay bir üçüncü bölünme oluşturduğunu ve bu yüzden de bu yaklaşımların ABD'ye hizmet ettiğini söylemiştir.¹⁸⁸

Tito'nun görüşüne paralel olarak Enver Hoca da Çin'i, Üçüncü Dünyacılık ya da bağlantısızlık adı altında, bu kategoriye giren az gelişmiş ülkeleri kendi etrafında toplayıp kendi hegemonyasını kurmak istemekle itham etmiştir. Dolayısıyla Tito ve Enver Hoca'ya göre, Çin'in güttüğü sosyalizm sadece söylem bazında kalmış ve asıl amacını gizlemiştir.¹⁸⁹ Farklı bölgelerde daha önce de karşılaştığımız gibi sosyalizm kavramı hegemonya kurmak isteyen ülkelerin kamufle aracı olmuştur.

Çin, Bağlantısızlar Hareketi'ni çok önemli bir mücadele aracı olarak yorumlamıştır. Sömürgeciliğe, anti-emperyalizme ve hegemonyaya karşı mücadele veren bir yapı olarak lanse etmiştir. Ancak Çin, bu hareketi yönlendirebilecek bir

¹⁸⁵ V. Vinterhalter, "Josip Broz...", s.222

¹⁸⁶ V. Vinterhalter, "Josip Broz...", s.228

¹⁸⁷ Enver Hoca, **Emperyalizm ve Devrim**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1990, Çev: M. Murat, s.181

¹⁸⁸ E. Hoca, "Emperyalizm ve...", s.230

¹⁸⁹ E. Hoca, "Emperyalizm ve...", s.25

etkiye sahip olma ve hegemonyasını kurma amacını gerçekleştirememiştir.¹⁹⁰ Ne Çin ne de SSCB Bağlantısızlar Hareketi'ni tam olarak etkisi altına alamamıştır.

Enver Hoca'yı farklı bir noktaya taşıyan radikal görüşleri olmuştur. Bunlar Titoculuk, Üçüncü Dünyacılık, Maoculuk, SSCB'nin sosyal emperyalizmi ve ABD emperyalizmi gibi söylemler, kapitalist sistemi destekleyen görüşler olarak sayılmıştır. Enver Hoca, Marksizm-Leninizm'den sapan her düşünceyi gerici ve ABD emperyalizmine hizmet eden görüşler şeklinde yorumlamıştır.¹⁹¹

Ayrıca Enver Hoca verilen borçlar, yardımlar ve krediler gibi maddi desteklerin, ekonomik olduğu kadar siyasal bir anlam da ifade ettiğini vurgulamıştır. Ekonomik ve siyasal bağımsızlığı tehdit eden taleplerle karşılaşıldığını belirtmiş, bunun da genellikle belli bir siyasi iktidarın desteklenmesi şeklinde olduğunu söylemiştir.¹⁹² Bu anlamda Üçüncü Dünya ülkeleri arasında farklı bir bakışa ve konuma sahip olmuştur.

1.4.4.Latin Amerika

Amerika adının ABD'yi ifade etmek için kullanılmasına rağmen, aslında kıtanın adıdır. Ancak kuzey-güney olarak bölünmüş bu kıtanın güneyi "Latin Amerika" olarak da adlandırılmaktadır. Bunun sebeplerinden biri, Orta Amerika ülkelerinin ABD hegemonyası altında bulunmasıdır. İspanya sömürgesi olmuş ülkeler (Arjantin, Uruguay, Peru, Bolivya, Şili, Ekvador, Kolombiya, Venezuela, Küba, Meksika, Panama, Nikaragua, Kosta Rika ve Karayip'te bulunan adalar) "İspanya Amerikası" anlamında "Hispano America" ve Portekiz'in sömürdüğü Brezilya da dâhil edildiğinde "İberya / İber Amerikası" denilmektedir.¹⁹³

Amerika'nın İspanya tarafından fethedilmesi, İspanya'nın gelişmişliğiyle ifade edilmişse de gerçek bunun tam tersi şeklinde olmuştur. O dönemki İspanya'da ulusal birlik kurulmamış, ulusal pazar oluşturulamamıştır. Krallarsa, hiçbir zaman

¹⁹⁰ E. Hoca, "Emperyalizm ve...", s.33

¹⁹¹ E. Hoca, "Emperyalizm ve...", s.14

¹⁹² E. Hoca, "Emperyalizm ve...", s.70

¹⁹³ Özgür Uyanık, *Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 2017, s.17

İspanyollardan tahta geçmemiştir. İspanyol Devrimi, Marx tarafından “kötü yönetilen cumhuriyet” olarak ifade edilmiştir.¹⁹⁴

ABD emperyalizmi, bu kıtadaki ilk müdahalesini Venezuela’ya yapmıştır. Ardından çeşitli gerekçelerle Honduras, Nikaragua, Haiti ve Dominik Cumhuriyeti’ne müdahale edilmiştir. Fransa da Panama Kanalı projesini hazırlamıştır. Ancak Kolombiya bunu kabul etmemiştir. Daha sonra Kolombiya bölünerek Panama, Kolombiya’dan ayrılmıştır. Kıtadaki ülkeler borçlandırılmış, bunun ardından ekonomik ve siyasî müdahalelere maruz bırakılmıştır.¹⁹⁵

Amerika’nın fethi ve sömürülmesinin sebepleri arasında altın, toprak altı ve üstü zenginliklerden faydalanılmak istenilmesiyle birlikte, herkesin “Hristiyanlaştırılması” da yer almıştır.¹⁹⁶ Sömürgeciler, kıtadaki var olan düzenin sosyal, siyasal, ekonomik yapılarını da bozmuştur. Adeta kıtadakilerin her şeyini almış ve bölge insanını köle olarak kullanmıştır. Afrika’dan ABD’ye 10 milyon insan (köle) taşınmıştır. Bir bu kadar insan da yolculuk sırasında ölmüştür. Ağır çalışma şartları ve hastalıklar bölge insanının yaşamı için en büyük tehdit haline gelmiştir. İşgalcilerin getirdiği hastalıklar kitlesel ölümlere yol açmıştır. Bölge insanı bu hastalıklara karşı bağışıklık kazanmamış olduğu için çok ağır sonuçlar doğurmuştur. Özellikle kadın hastalıklarının tamamı Avrupa’dan kıtaya taşınmıştır.¹⁹⁷

1789 Fransız Devrimi, İspanyol İmparatorluğu da dâhil olmak üzere, tüm dünyayı kasıp kavurmuştur. Yayıdığı fikirler Güney Amerika’daki liderleri de etkilemiştir, hatta Karakashlı Miranda gibi bazıları gidip Fransız devrim ordularında savaşmıştır. 1808’de Napolyon’un İspanya’ya girmesinden sonra ayaklanan Orta ve Güney Amerika ülkeleri, 1824 yılına ulaşıldığında bağımsızlıklarını kazanmış hale gelmiştir. Bağımsızlıkların gerçekleşmesi noktasında, İngiltere ve Amerika’nın kısmen desteği olmuşsa da aslında sömürenlerin baskıcı tutumu karşısında milliyetçi önderlerin çabası bunda önemli yer tutmuştur. 1823’teki Manroe Doktrini’yle birlikte, kıtadan Avrupalıların çekilmesini sağlayan ABD, sonraki süreçte ise bütün kıtayı kendi egemenliği altına almıştır. 1860’ta Meksika’da Maximillian’ın imparator

¹⁹⁴Ö. Uyanık, “Latin Amerika’nın...”, s.24

¹⁹⁵Ö. Uyanık, “Latin Amerika’nın...”, s.32

¹⁹⁶Ö. Uyanık, “Latin Amerika’nın...”, s. 39

¹⁹⁷Ö. Uyanık, “Latin Amerika’nın...”, s.43

olmasıyla kısa süreli olarak Güney Amerika gündemde yer almıştır. Onun dışında 1898 yılındaki ABD-İspanya savaşına kadar, Avrupa kıtadan uzak kalmıştır.¹⁹⁸

Orta Amerika'daki ülkeler arasında Küba ayrıca önem arz etmiştir. Küba, istikrarlı bir İspanya sömürgesi olmasına rağmen, bir liman ve istasyon işlevi görmesi, tarım ve hayvancılıkta sağladığı ekonomik gelişmeler, doğal kaynakların bolluğu gibi nedenlerle daha güçlü hale gelmiş ve bir dizi hoşnutsuzlukların ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1868 yılıyla birlikte, ABD'de sürgünde bulunan toprak sahipleri Küba'da bağımsızlık için ayaklanmalar çıkarmaya başlamıştır. Bu süreç, aslında sömürgeleikten kurtulmaya çalışan Küba'nın, ABD emperyalizminin pençesine düşmesi sonucunu doğurmuştur. Küba'nın verdiği bağımsızlık savaşı, Jose Marti tarafından "öncekinin devamı" şeklinde belirtilmiştir. Bu devamlılık, Fidel Castro'yla bile devam etmiştir. İlk bağımsızlık savaşında liderini ve yüzbinlerce insanını kaybeden Küba, bağımsızlık fikrinden vazgeçmemiştir.¹⁹⁹

ABD'nin devreye girip Küba'yı kendi mandası altına alması, bağımsızlık fikrinin gelişmesinin önüne geçememiştir. Amerikan şirketleri ekonomiyi tamamen ele geçirmiştir. Banka, enerji, demiryolu ve telefon sistemi, Kübalılara ait olmaktan çıkmıştır. İhracat ise, ABD'ye bağlı hale gelmiştir. Bu bağlamda Küba burjuvası ABD'ye bağlanmıştır. Üniversiteler baskı altına alınmış, öğrenci liderleri sürgüne gönderilmiştir. Ardından tepkiler kitlesel bir direnişe dönüşmüştür. 1930 krizi ve ardından gelen grevin, 1933'te tekrarlanması Çavuşlar Devrimi ile diktatörün devrilmesi biçiminde sonuçlanmış ve manda anlaşması da feshedilmiştir. Ancak ABD emperyalizmini uyguladığı kotalarla sürdürmüştür. 1937 yılıyla birlikte, demokrasinin önü açılmaya başlanmıştır. Siyasî tutuklular bırakılmış, üniversite reformu gerçekleştirilmiş ve 1940'ta yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Bu gelişmelere rağmen Batista, 1952 yılında gerçekleştirdiği bir darbeyle idareyi ele almıştır.²⁰⁰

Fidel Castro'nun ortaya çıkışı ise, üniversiteli bir grubun Moncada Kışlası'nı basmasıyla gerçekleşmiştir. Bu olaydan sonra iki yıl cezaevinde yatan Castro, Meksika'ya sürgün edilmiştir. Fidel Castro, Meksika ve Guatemala devrimlerinin de tecrübesini edinmiştir. Jose Marti ve Maximo Gomez'in fikirleri üzerinden bir hareket

¹⁹⁸ O. Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan...*, s.286-288

¹⁹⁹ Ö. Uyanık, "*Latin Amerika'nın...*", s.10

²⁰⁰ Ö. Uyanık, "*Latin Amerika'nın...*", s.161

noktası belirlemiştir. Bu sırada Castro'nun hedefi güçlenmek ve silahlı bir ayaklanma ile diktatörlüğü devirmek olmuştur. 1956 yılında Meksika'dan, Küba'ya bu amaçla geçmeye çalışan 82 kişiden sadece 20'si hayatta kalmıştır. Bundan yılmayan Castro, köylülerle iyi bir ilişki kurabilmiştir, hatta bu sayede köylülerden gönüllü olarak gerilla olmak isteyenler çıkmıştır. 26 Temmuz Hareketi ile ilk defa bir hareketlilik başlamıştır. Batista suikast atlatmış, ama bir direniş de başlamıştır. Batista, siyasi ilişkiler ve rüşvet üzerine bir düzen kurmuştur. Kumarhane, fuhuş, uyuşturucu gibi şeyler çok yaygınlaşmıştır. Ülkede kara para aklama merkezi gibi çalışılmıştır. Otoriter ve aynı derecede keyfi yönetimden, bu dönemde ABD de hoşnutsuzluk duymaya başlamıştır. Kendini kurtarmaya çalışan Batista, bir yöntem olarak seçime başvurmuştur. Ancak bu yönelime karşı gelişen tepki boykot şeklinde olmuştur. Aslında Batista'ya karşı başlayan hareket, Küba'nın bağımsızlığına doğru yol almaya başlamıştır. 1959 yılında gerillaların kesin zaferi kazanması sonucu, geçici bir hükümet kurulmuştur. Che Guevara, Sovyet modeline diplomatik ve iktisadi açıdan karşı çıkmış ve Michel Foucault'nun teorisini uygulamaya çalışmıştır. Ama bu teori de başarısız olunmuştur. Bu yöntemin başarılı olması için sınıfsal güç dengesi ve kitlelerin bilinç seviyesi gibi birtakım koşullar gerekmiştir. Ayrıca devrimci örgütün toplum, sınıf ve kitle hareketleriyle de yakın olması önemli görülmüş, bu şekilde olursa başarılı olma şansı tanınmıştır. Küba ise, bu koşullara sahip olamamıştır. Yolsuzluk ve sömürü en üst düzeyde kalmıştır.²⁰¹

1.4.5. Ortadoğu

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa Ortadoğu'da yeni kurulan Arap devletlerini, adeta Birleşmiş Milletler'in verdiği yetkiyle yönetmeye başlamıştır. Cemiyet, yönetilmesini istediği ülkeleri aşağılarcasına “modern dünyaya ayak uyduramayacaklar” olarak nitelemiştir. Bu gerekçeyle gelişmiş devletlerin himayesine vermiştir. Bu sayede mandater ülke, “sömürü” açısından avantaj kazanmıştır. Kendi kaderini tayin hakkını kullanabilmesi için, geçici bir süre olarak görülen manda

²⁰¹ N. Faulkner, “Marksist Dünya...”, s.349

sisteminin ucu açık tutulmuştur.²⁰² Bu süre mümkün olduğunca uzatılmaya çalışılmıştır. Hatta manda yönetiminin bitmemesi için çabalanmıştır.

Araplarda bağımsızlık isteği, II. Dünya Savaşı'ndan önce gelişmeye başlamıştır. Bunun temel sebeplerinden biri, lider olarak öne çıkan kişilerin toprak ve meslek sahibi olmaları olmuştur. Ancak çoğu zaman da Batı'yı kızdırmadan bu duyarlılık yayılmaya çalışılmıştır. Arap liderleri, makamlarını kaybetme korkusu sarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra yerine birçok devlet kurulmuştur. Tek sisteme bağlı düzen, ekonomik ve ideolojik olarak ayrışmaya başlamıştır. Buna en büyük itirazı Arap Birliği ya da İslam Birliği düşüncesine sahip olanlar yapmıştır. Ayrıca bu sistemin bozulmasıyla, ortaya bir de “Filistin” sorunu çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'yla Osmanlı Devleti, II. Dünya Savaşı'yla da İngiliz-Fransız etkisi Ortadoğu'dan silinmiştir. Bağımsızlık süreci bu şekilde başlamıştır.²⁰³

Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu bir dünya oluşmuştur. İngiltere ve Fransa gerilerken, ABD ön plana çıkmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulması ise SSCB etrafındaki kuşatmayı kırmıştır. Bunun yanında sömürgelikten kurtulmaya başlayan Üçüncü Dünya ülkeleri, SSCB ve ÇHC gibi planlamacı siyasete yakın durmuş ve bu koşullarla uluslararası arenaya katılmıştır. Bu devletler, sosyalizm ve milliyetçilik üzerine kurulmuş ulusal kalkınmayı hedef alan devletler oluşturmaya çalışmıştır. Bu amaçları doğrultusunda Bağlantısızlar Hareketi'ne dâhil olmuş ve bu şekilde dünya siyasetine bir blok olarak etki etmeyi amaçlamıştır.²⁰⁴ Mısır bölge ülkeleri arasında en etkili olanıdır. Nasır da hareketin en önemli üç liderinden birisi olmuştur. Hareketin politikalarına ve yayılmasına katkı koymuştur.

Mısır özelinde bakıldığında Arap milliyetçiliği fikri, Arap sosyalizmi düşüncesinden önce doğmuştur. 1936 yılından sonra, Mısır'a dışarıdan etki etmeye başlayan Arap milliyetçiliği fikri dikkat çekmeye başlamıştır. Daha öncesinde Arap milliyetçiliği fikriyle ilgilenilmemiştir.²⁰⁵ Bununla birlikte, Arap ve İslam

²⁰² William Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Agora Kitaplığı, Çev: Mehmet Harmanlı, İstanbul, Haziran 2008, s.194

²⁰³ W. Cleveland, “**Modern Ortadoğu...**”, s.195

²⁰⁴ Zeynep Güler, **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, Yazılama Yayınevi, İstanbul, Nisan 2011, s.103

²⁰⁵ N. Berkes, “**İslamlık, Ulusçuluk...**”, s.72

lkelerindeki sosyalizm çorbaya benzetilmiştir. Bu ise, söz konusu ülkelerde din, milliyetçilik ve sosyalizm sorunlarının i içe geçmiş olmasıyla açıklanmıştır.²⁰⁶

Araplarda birincil baē olarak gösterilen aile ve mezhep baēları çok kuvvetli olduēu için Arap milliyetiliēini tanımlamak güçleşmiştir. Ayrıca din baēının da evrensel boyutta olması durumu çok daha karmaşık hale getirmiştir. Dolayısıyla aralarında kesin bir ayırım yapmak mümkün olmamıştır.²⁰⁷

Mısır'da kayda deēer bir Arap mirası söz konusu olmuştur. Ama bazı yazarlar, Mısır'a, Antik Yunan ve Firavun vurgusu yaparak Batılı bir görünüm kazandırmaya çalışmıştır. Bu çok paralılıktan sonra Nasır, Arap Birliēi düşüncesini savunmuştur. Mısır Anayasası'na göre, mevzubahis lke, Arap lkesi ve Arap milletin bir parçası olarak tanımlanmıştır. 1923'teki anayasadaki tanım böyle yapılmamıştır. Bu rzgarı arkasına alması, Nasır'a büyük bir popülerlik kazandırmıştır. Nasır, Mısır'ı Arap Birliēi'nin merkezi yapmak istemiştir. Aynı zamanda Arap lkeleri üzerinde bir hegemonya kurmayı da istemiştir.²⁰⁸ Bu tarz birlik ya da örgütlenmelerde yapı içerisinde bulunan daha güçlü ülkeler diēerlerini etkileme ve yönlendirme gücüne de sahip olmak istemiştir.

Arap Milliyetiliēini  olay tetiklemiştir. Birincisi, Süveyş krizinden Mısır'ın galip çıkması, ikincisi Suriye ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması ve ncs de bölgede Batı destekli Baēdat Paktı'nın kurulması olmuştur.²⁰⁹ Bunda hem Mısır'ın başarılı olması hem birleşik cumhuriyete öncülük etmesi hem de karşısında güçlü bir "teki" inşa etmesi önemli rol oynamıştır.

Nasır'ın Arap Birliēi'ne yönelmesinde milliyetçilik tarafının aēır basması kadar, Arap devletlerinin sınırları içerisinde kalan doēal kaynak, petrol ve insan potansiyeli de etkili olmuştur. Bu yüzden tüm Arap lkelerinde benzer ideolojinin egemen olabileceēi düşüncesiyle hareket etmiştir.²¹⁰ Gerektiēinde iktidarı ele geçirmek için kuvvete başvurabilme seeneēine sahip olması, Nasır'ın saē ideolojiyle karşı karşıya gelmesinin en önemli sebebi sayılmış, bu konuda dinin ancak dolaylı bir etken

²⁰⁶N. Berkes, "İslamlık, Ulusçuluk...", s.34

²⁰⁷O. Sander, "Siyasi Tarih 1918...", s.80

²⁰⁸W. Cleveland, "Modern Ortadoēu...", s. 348

²⁰⁹Adid Davışa, **Arap Milliyetiliēi**, Literatür Yayıncılık, ev: Ltfi Yalçın, İstanbul, Aralık 2004, s.143

²¹⁰ Ahmet Abu El-Feth, **Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır**, Rek-tur Kitap, ev: Nusret Kuruoēlu, İstanbul, 1965, s.273

olması ihtimali görülmüştür. Ancak iktidarı ele geçirmek için, kuvvete başvurmayacak bir görüşe karşı herhangi bir çatışma söz konusu olmamıştır. Sosyalist ve Marksist ideolojiyle de bir sorun yaşamamıştır.²¹¹ Nasır'ın SSCB ile ilişkileri genellikle iyi olmasına rağmen, Kruşçev Arap milliyetçiliğinin komünizme giden yolda bir basamak olduğunu söylemiştir. Ancak Nasır, bunun geçici olmadığını ifade etmiştir.²¹² Daha önce de belirtildiği gibi Üçüncü Dünya ülkeleri açısından milliyetçilik ve din önemli işleve sahiptir. Kolaylıkla vazgeçilebilecek unsurlar değildir. Böyle bir çaba toplumsal bir muhalefetle de karşılaşabilir. İlerici ve kalkınmacı hamleleri boşa düşürebilir.

Bağılantısız ülkelerin en önemlilerinden biri Mısır olmuştur. 1950'li yıllarda Mısır'ın önünde çözülmeyi bekleyen birçok sorun birikmiştir. Batı'yla ilişkileri bozulmuş ve SSCB'yle yakınlaşmıştır. Sudan sorunu ve Suriye ile birleşme durumu söz konusu olmuştur. Bununla birlikte Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi ve aktif tarafsızlık siyaseti de gündeme gelmiştir. Bandung Konferansı, Bağlantısızlar Hareketi ve Asya-Afrika Hareketleri içinde, Mısır'ın konumunun belirlenmesi yanında, diğer önemli konular da görüşülmesi gereken konular arasında yer almıştır. Bahsi geçen dönemde Ortadoğu için iki çözüm önerilmiştir. Bunlardan biri Batı'nın komünizm karşıtı olan Ortadoğu siyasetine dayalı yaklaşım, öteki ise Mısır'ın başını çektiği ve diğer Arap ülkelerinin de dâhil olacağı nereden gelirse gelsin maruz kalınacak tehdide karşı bir ittifak kurma fikri olmuştur. Bu kapsamda Batı, NATO ve SEATO benzeri bir yapı oluşturmayı amaçlamıştır. Bahsi geçen süreçte Britanya, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında Bağdat Paktı imzalanmıştır. Mısır ise SSCB'yi Batı kadar tehlikeli görmemiştir. Özellikle ekonomik kalkınma anlamında SSCB'den faydalanma yolunu seçmiştir. SSCB'nin Ortadoğu'daki amacı da Batı etkinliğini azaltmak şeklinde belirlenmiştir. SSCB ise, bu bölgede etkin olamamıştır, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını ortadan kaldırmaya yönelik bir çabası veya amacı da olmamıştır, hatta hiçbir ülkeden üs istememiştir. Daha ötesi bu ülkelere maddi ve teknolojik yardımlarda bulunmuştur. Bunu da bölge ülkelerinin davetiyle gerçekleştirmiştir.

²¹¹N. Berkes, "İslamlık, Ulusçuluk...", s.58

²¹² Peter Mansfield, **Mısır İhtilali ve Nasır**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, Çev: Ergün Tuncalı, İstanbul, 1967, s.69

Ayrıca Batı'nın, İsrail-Filistin sorununu tetikleyerek, Arap ve İslam dünyasında hayal kırıklığı oluşturduğu da görülmüştür.²¹³

SSCB, Mısır'a verdiği desteği İsrail'in Süveyş Kanalı'nı kullanması noktasında, BM Güvenlik Konseyi'nde veto ederek göstermiştir. Ayrıca SSCB, Bağdat Paketi'nin oluşturulmasını kınamıştır. Kendisinin bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını ve kalkınmalarını desteklediğini, ama bu paktın bölge barışını tehdit ettiğini öne sürmüştür. Mısır'ın pakta katılmaması Batı'nın ekonomik yardımının kesilmesine ve ticari ambargo konmasına yol açmıştır. Buna karşılık Mısır da Süveyş Kanalı'nı millileştirmiş ve Doğu Blokuna yanaşarak ekonomik destek sağlamıştır, ayrıca sanayi alanındaki gelişmesini sağlayacak yardımları da Doğu Bloktan almaya başlamıştır.²¹⁴ SSCB'nin buradaki asıl amacı ise, aslında devrim ihraç etmektir.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nı İsrail'in kazanması, SSCB'nin yardımlarının ne kadar önemli ve gerekli olduğunu kanıtlamıştır.²¹⁵ Mısır'ın kaynaklarını Yemen İç Savaşı'nda tüketmesi, 1967 İsrail Savaşı'nda kaybetmesine zemin hazırlamıştır.²¹⁶ Yemen Savaşı'nda, Batı'nın Mısır karşısında Yemen'e maddi ve askeri yardımda bulunmasının sebebi Mısır'ın, Suudi Arabistan ve Yemen'e doğru topraklarını genişletmesini engellemek istemesinden kaynaklanmıştır.²¹⁷ Buna karşılık ABD'nin 1946-67 yılları arasında yaptığı dış yardımın en önemli bölümü de bu bölgeye, yani Türkiye, İsrail, İran, Ürdün ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne verilmiştir. Araplar da 1950'li yıllarda kısmen ikili davranmıştır. Kolektif güvenlik ve silahsızlanma konusunda Batı'yla, bazı ülkelerin BM'ye katılmaları konusunda ise SSCB ile birlikte hareket etmiştir. Ne zaman İsrail kurulup, Filistin savaşının etkisiyle yüz yüze kalınmış ise, o zaman Araplar bağlantısızlığa yönelmiştir.²¹⁸ Dış politikada birlikte hareket etmek sadece belirli bir ortak amaç için düşünülmemelidir. Bununla birlikte her ülkenin kendi ulusal politikası da etkilidir.

²¹³E. Güler, "Arap Milliyetçiliği: Mısır...", s.104-106

²¹⁴E. Güler, "Arap Milliyetçiliği: Mısır...", s.109-110

²¹⁵E. Güler, "Arap Milliyetçiliği: Mısır...", s.113

²¹⁶E. Güler, "Arap Milliyetçiliği: Mısır...", s.135

²¹⁷A. Davışa, "Arap...", s.280

²¹⁸E. Güler, "Arap Milliyetçiliği: Mısır...", s.117

Mısır, Afrika'daki bağımsızlık hareketlerini desteklerken, aynı zamanda İsrail'e karşı da destek arayışına girmiştir. Kahire radyosunda Arap olmayan Afrikalıların anti-emperyalist yayınlarına yer verilmiş, bu hareketlerin bir kısmının Kahire'de şubeleri kurulmuş ve yazılı yayınlar yapılmıştır. Nasır, Ulusal Bildirge'de Arap Birliği'ne inandıklarını aynı zamanda hem Pan-Afrika hem de Afrika-Asya ortaklığına taraftar olduklarını ifade etmiştir. Bandung Konferansı sonrasında, BM içinde bağlantısız 27 ülkeden oluşan grubun 11'ini Arap ülkeleri oluşturmuştur. Bağlantısızlar Hareketi, siyasi ve askeri güç rekabeti yaşayan iki blok karşısında, yeni bir siyasî blok görünümü almıştır. Ulusal bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkı, bu hareketin temel hassasiyetini oluşturmuştur.²¹⁹

Nasır'ın Arap milliyetçiliği politikası, Bandung Konferansı'nın gerçekleşmesiyle doğruluğunu ispatlamıştır. Nitekim bu siyaset, Batı'dan bağımsız olarak tüm Arapların güçlü bir refleks geliştirmelerinin başlangıcı olmuştur. Araplara göre, Arapların çıkarları ve Batı'nın çıkarları birbirlerinden çok farklıdır. Bu yüzden de Araplar, tüm ideolojilerden bağımsız olmaları gerektiğine inanmıştır.²²⁰

1956 yılında Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, Mısır üzerine bir saldırı başlatılmasına sebep olmuştur. Süreç, askeri olarak önemli olmasına rağmen, siyasi bakımdan özellikle İngiltere açısından başarısız olmuştur. Ekonomik sıkıntılar yaşayan İngiltere'nin yerini bölgede ABD almıştır. İngiltere'ye bir darbe de Irak'ta monarşinin devrilmesiyle vurulmuştur.²²¹

1957-58 Kahire Konferansı'na hiçbir Batı ülkesi çağrılmamışken, SSCB ve ulusal kurtuluş hareketlerinin liderleri davet edilmiştir. Katılım sağlayan Afrikalı ülkeler, kendilerine özgü bir birlik oluşturmuş ve bu bilinç Afrika'ya da taşınmıştır. Konferansın gündemi, Filistin ve Cezayir sorunu, silahsızlanma, Asya-Afrika ilişkilerinin geliştirilmesi, ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi, ekonomik işbirliği gibi konular olmuştur. 1968 Ekonomi Konferansı'nda ise, Asya-Afrika ortak pazarı kurulması söz konusu edilmiş ve Afrika'da ortaya çıkan birlik havasının devamlılığının sağlanması amaç edinilmiştir.²²²

²¹⁹E. Güler, "Arap Milliyetçiliği: Mısır...", s.120-122

²²⁰A. Davışa, "Arap...", s.149

²²¹C. Harman, "Halkların Dünya...", s.533

²²²E. Güler, "Arap Milliyetçiliği: Mısır...", s.123

Nasır, ulusal bağımsızlık, demokrasi, iktisadi gelişmişlik gibi hedeflerin sosyalist bir yöntemle gerçekleştirilebileceğine işaret etmiştir. Ulaşım ve elektrik santrallerinin kamu kontrolünde olması gerektiğini belirtmiştir. Yine ağır sanayinin kamuya ait olmasını, hafif endüstrilerin ise serbest olmasını savunmuştur. İthalatı kamu sektörünün yönetmesi, yine banka ve sigorta şirketleri ile de kamu sektörünün ilgilenmesi gerektiğini ifade etmiştir.²²³ 1960'lı yıllarla birlikte, Nasır kamulaştırma konusunda önemli adımlar atmıştır. İlk olarak Bank Misr ve Mısır Ulusal Bankası millileştirilmiştir. Ardından basın ve Kahire Otobüs İşletmeleri belediye devredilmiştir. Tüm banka, sigorta şirketleri, 300 civarında sanayi ve ticari işletmeye el konulmuştur. Maden arama ve madencilik yapma izinlerini ortadan kaldırmıştır. 1964 yılında Shell ve BP de devletleştirilmiştir.²²⁴

Bağılantısızlık fikri, Arap Birliği düşüncesiyle uyumlu bulunmuştur. Araplar sömürgelemeden kurtulduktan sonra, tekrar sömürgeci büyük devletlerle ilişki kurmak istememiştir. Mısır'ın o dönem vurguladığı noktalar, emperyalizme karşı mücadele ve ulusal bağımsızlık olmuştur. Mısır, her iki bloka da yakınlık gerektiren pakt ve askeri anlaşmalara girmeyi reddetmiştir.²²⁵ Nasır, Nehru'nun *İslam Birliği'nin kurulmasının Pakistan'a destek anlamına geleceği* düşüncesiyle ilgilenmemiştir. Onun hedefi Arap Birliği olmuştur. Arapların coğrafya, tarih ve din konusunda çok fazla ortak yanlarının bulunduğunu düşünmüştür. Bu yüzden sadece din birliğini de yeterli görmemiştir.²²⁶

Mısır'da oluşturulan Milli Eylem Belgesi'yle özgürlük, sosyalizm ve birlik amaçlamıştır. Bu belge ideolojik bir belge niteliği taşımıştır. Belgede kadın-erkek eşitliği söz konusu edilmiştir. Kadınların seçme ve seçilme hakları vurgulanmıştır. Birçok sektörde kadınlar iş hayatına katılmıştır. Bunun neticesi olarak çarşaf ve peçeyi bırakıp, modern kılık-kıyafeti tercih etmiştir. Ancak yeni haklara rağmen kadınlar çok eşlilik ve boşanma konularında inisiyatifi üzerine almıştır. Şeriat mahkemeleri kaldırılmış, ulema ve El-Ezher Üniversitesi rektörünün etkisi kırılmıştır. Amaç İslam karşıtlığı yapmak değil, bu grubun siyasal güç oluşturmalarını engellemek olmuştur.²²⁷

²²³P. Mansfield, "Mısır İhtilali...", s.86

²²⁴P. Mansfield, "Mısır İhtilali...", s.90

²²⁵E. Güler, "Arap Milliyetçiliği: Mısır...", s.178

²²⁶M. Hasaneyn Heykel, *Kahire Dosyası*, Bilgi Yayınevi, Çev: Berin Büktaş, Ankara, Şubat 1974, s.297

²²⁷W. Cleveland, "Modern Ortadoğu...", s.355

Her şeye karşın Arap milliyetçiliğinin toparlanamaması, demokratikleşme yolunda yapıcı ve kalıcı adımlar atılamamasından kaynaklanmıştır. Anayasal ve demokratik bir sistemde lider değişse de sistem düzenli olarak işlemeye devam etmiştir. Özellikle otoriter rejimlerde ise, lider öldüğünde sistem de çökmüştür.²²⁸ Demokrasi, Araplarda Batıcı bir yapı olarak görülmüştür. Nasır'ın *Batıcı veya Batı'nın emir kulu, emperyalizmin uşağı* olduğu tarzında eleştiriler yapılmış ve onun bu tarzı, Batı'yla yakın ilişki kurmasının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Oysa Nasır için en büyük *öteki* Batı emperyalizmi olmuştur.²²⁹

Üçüncü Dünyacılık tanımlanmasında bazı yapısal sıkıntılar da bulunmaktadır. Bu sıkıntılar, çift kutuplu dünyada iki taraftan birine dâhil olunmaması ve birbirinden farklı özellikteki ülkelerin oluşturduğu bir birlik oluşmasından kaynaklanmıştır. Bu yüzden uzunca bir süre Üçüncü Dünya kavramı, Bağlantısızlar Hareketi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Mısır'ın dış siyaseti Bağlantısızlar Hareketi'nin genel ilkeleriyle örtüşmüştür. Bu bağlamda Ulusal Bildirge'nin hedefi de emperyalizme karşı mücadele, uluslararası barış ve uluslararası işbirliği şeklinde belirlenmiştir.²³⁰ Ulusal politikaları Bağlantısızlar Hareketi'nin politikalarıyla paralel olan ülkeler daha kolay uyum sağlayabilmiştir. Mısır'ın bu alanda lider ve güçlü ülkelerden olmasının bir nedeni de bu olmuştur.

²²⁸ A. Davışa, “**Arap...**”, s.269

²²⁹ A. Davışa, “**Arap...**”, s.274

²³⁰ E. Güler, “**Arap Milliyetçiliği: Mısır...**”, s.225

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIĞIN YÜKSELİŞİ VE BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ

2.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER

II. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya, Fransa, Büyük Britanya ve İtalya uluslararası politikayı belirlemiş ve Avrupa merkezli bir güç oluşmuştur. Buna karşılık ikinci bir güç merkezi de doğuda doğmuştur. Bu bağlamda Japonya imparatorluk hayalleri kurarken, Çin iç karışıklıklarla meşguldür. ABD ve SSCB ise, bu dönemde aktif konumda olmamıştır. İki savaş arası dönemde, ideolojilerinden ötürü pasif kalmışlardır.²³¹

Ancak savaş iki süper güç yaratmış ve onları pasif bırakan ideolojileri bu sefer ters etki yaparak, dünyanın neresinde olursa olsun her olayla ilgilenmeye itmiştir. Sovyetler nerede komünist görse yanında yer almaya çabalamış, ABD ise katı bir komünizm karşıtı ve aynı zamanda ulusların kendi kaderlerini tayin etmesinden yana olmuştur.²³² İki blok da kendi hegemonyası yaymak ve ideolojisini etkin kılmak için çabalamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın kırılma noktası 1943 yılı olmuştur. Almanların Stalingrad'da mağlup olmaları, tetikleyici bir unsur olarak gerilemenin başlangıcı sayılmıştır. Aynı zamanda Afrika'nın kuzeyinde müttefiklerin kontrolünü ele geçirmeye başlaması da İtalya'yı zayıflatmıştır. Bununla birlikte Almanların elinde bulunan ülkelerde de ulusal kurtuluş hareketleri filizlenmeye başlamıştır.²³³

8-12 Mayıs 1943'te Tunus ve Bizerte²³⁴ mihver ülkelerinin elinden çıkınca, bölgedeki etkileri de ortadan kalmıştır. 24 Temmuz'da Sicilya'nın merkezi Palermo

²³¹ W. McNeill, “Dünya...”, s.721

²³² W. McNeill, “Dünya...” s.722

²³³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2002, s. 200

²³⁴ Bizerte, Tunus'un kuzeyinde bir vilayet.

ele geçirilmiş ve Büyük Faşist Konsey, Mussolini'yi görevden alıp hapsedmiştir. Ardından parti dağıtılmış ve İtalya teslim olmuştur. Ancak Hitler, Mussolini'yi kurtarıp Roma, Triste, Milano ve Cenova'yı işgal ederek, burada Cumhuriyetçi Faşist Parti'nin idaresinde İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'ni kurmuştur.²³⁵

2.1.1.Tahran Konferansı

Tahran Konferansı 28 Kasım-1 Aralık 1943 yılında Franklin D. Roosevelt, Winston Churchill ve Joseph Stalin'in katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu konferansın diğer adı da şifre biçiminde "Eureka" olarak belirlenmiştir.²³⁶ Stalin'in suikaste uğrama endişesi sebebiyle konferans, Rus ve İngiliz işgalindeki İran'ın başkenti Tahran'da yapılmıştır. Baltık ve Pasifik konularına ek olarak, Stalin'in Finlandiya talebi de gündeme gelmiştir.²³⁷

Konferansın toplanma sebepleri arasında Türkiye'nin savaşa girip girmeyeceği de yer almıştır. Churchill, Balkanlar'da bir operasyona girerek Türkiye'nin savaşa katılmasını ve Almanya'nın devre dışı bırakılmasını istemiştir. Roosevelt ise, Türkiye'nin savaşa girmesiyle Türk topraklarının ve boğazların tehlikeye gireceğini, ayrıca yardım ulaştırılamayacağını bu sebeple yeni bir cephenin açılmayacağını ileri sürmüştür. Stalin, Balkanlar'ı kendi nüfuz alanı olarak görüp Churchill'i dışarıda tutmak isterken, Churchill de Stalin'in etkinliğini kırmayı hedeflemiştir.²³⁸ İki lider Almanya'dan kurtulmak istese de bu kurtuluşun kendi politikaları ya da menfaatleri doğrultusunda gerçekleşmesini önemsemiştir.

Stalin ve Roosevelt, Almanya'nın en ağır şekilde cezalandırılmasını istemiştir. Almanya'nın koşulsuz teslim olması talep edilmiş ve savaşamayacak duruma getirilmesi istenmiştir. Ayrıca Avrupa'nın geleceği, siyasal ve ekonomik olarak yeniden kurulması söz konusu edilmiştir. Stalin, Almanya'nın bölünmesini ve

²³⁵ Sina Akşin, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2014, s.250-251

²³⁶F. Armaoğlu, **"20. Yüzyıl Siyasi..."**, s.202

²³⁷ Cihan Bilgili (2015), *Yalta Konferansı'na Göre Sovyetler Birliği'nin Asya Politikası*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 56

²³⁸ Tuğrul Otaç, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2019, s. 111

sanayisinin çökertilmesini ve hatta 50.000-100.000 arası Alman kurmay subayının infazını talep etmiştir.²³⁹

ABD, Türkiye'nin savaşa girmesine karşı olmuştur. Türkiye savaşa girerse SSCB'nin karşısında direnebilecek gücü kalmayacağı düşünülmüştür. SSCB'nin boğazların statüsünü değiştirme düşüncesi karşısında İngiliz Genel Kurmayı, İngilizler Türkleri diplomatik olarak desteklediği sürece mevcut durumun, İngiltere'nin Ortadoğu ve Akdeniz'deki çıkarlarını sağlandığını belirtmiştir.²⁴⁰ Bu sayede Sovyetlerin sıcak denizlere inme politikası da engelleniyordu.

Türkiye'nin savaşa sokulmasıyla birlikte hava sahalarının da kullanılacağı düşüncesi belirmiştir. Türkiye'yi savaşa sokma gayreti başarılı olursa, bunun sonucunda Batı'yla ilişkilerinin bozulacağı hesaplanmıştır.²⁴¹

Konferansta Polonya'nın durumu, ittifak devletlerinin sonuna kadar savaşı sürdürmesi ve savaş kazanıldıktan sonra uluslararası bir barış örgütünün kurulması yönünde görüş belirtilmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi de gündeme getirilmiştir.²⁴² Stalin, Alman tehdidine karşılık Montrö'ye saygı gösterirken, savaş sonrası taleplerini dillendirmiş ve müttefiklere Montrö'nün değiştirilmesi yönündeki görüşlerini belirtmiştir.²⁴³ Bu önerinin temel nedenlerinden biri de boğazları serbest kullanma ya da üzerinde söz söyleme hakkı etmektir. Ayrıca bu sayede zorluk çekmeden Akdeniz'e inilmenin önü açılmış olacaktır.

Genel konular üzerinde ulaşılan uzlaş, Almanya üzerinde sağlanamamıştır. Nasıl bölüneceği ve nasıl bir örgütlenmeyle işgal edileceği kararlaştırılamamıştır.²⁴⁴ Neticede Tahran Konferansı, müttefiklerin çıkarlarındaki farklılaşmayı gözler önüne sermiştir. Buna rağmen Postdam Konferansı'na kadar olan sürecin, karşılıklı anlayışla yürütüldüğü gözlenmiştir.²⁴⁵

²³⁹ Çınar Özen, Klevis Kolasi, "ABD'nin Almanya Politikası ve Yapısal Belirleyenler: Savaş Sonrası Güç Asimetrisi ve Hegemonik Düzen İnşası", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:15, No:2, 2016, s.135

²⁴⁰ Murat Özata (2011), *İkinci Dünya Sonlarında ABD Belgelerine Göre Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.49

²⁴¹ Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:11, İlkbahar 2010, s.262

²⁴² T. Otaç, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik...", s. 112

²⁴³ İsmail Köse, "Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 19, Güz 2015, s. 243

²⁴⁴ O. Sander, "Siyasi Tarih 1918...", s. 211

²⁴⁵ Neslihan Ünlü (Mart 2019), *Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Orta Avrupa ve Balkanlara Yönelik Politikası*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.15

2.1.2. Moskova Yüzdeler Antlaşması

II. Dünya Savaşı sırasında Soğuk Savaş'ı başlattığı ifade edilen bu anlaşma, aynı zamanda ileride önemli bir sorun haline gelecek olan bir konuyu öne çıkarmıştır. Batılıların 6 Haziran 1944'te Normandiya çıkarması ve süren savaş, Sovyetleri de 23 Haziran 1944'te Doğu Avrupa'ya saldırmaya sevk etmiştir. Böylece Sovyetlere, Balkanlar'ın yanında Avrupa'ya ulaşma şansı da belirmiştir. Sovyetler önce Romanya'yı işgal etmiş, Müttefiklere danışmadan Bulgaristan'a başlatılan saldırı sonucunda bütün ülke 48 saatte teslim alınmıştır. Macaristan savaş dışına çıkmaya çalışırken, Tito ve SSCB temas kurmuş, Yunan partizanları da harekete geçmiştir. Bu ortam, savaş sonrası Doğu Avrupa ve Polonya konusunu gündeme getirmiştir.²⁴⁶

Churchill, 1944 Ekim ayında Moskova'da Mikolajczyk'le görüşmüştür. Churchill, savaşın sonuna doğru SSCB isteklerini kabul etmeye yönelirken, SSCB'nin Doğu Avrupa'yı kendi nüfuz alanı gibi görmesinin, Batı'yı dışarıda bırakacağını düşünmüştür. Ancak bölgenin tamamen Rus nüfuzuna girmesini istememiştir. Churchill ve Stalin arasında yapılan bu anlaşma ile iki ülkenin bölgedeki nüfuz alanları yüzdesel olarak bölünmüştür. Buna göre; Macaristan ve Yugoslavya %50-%50 bölünürken, Bulgaristan'da İngiltere %25, SSCB %75, Romanya'da İngiltere %10, SSCB %90 ve Yunanistan'da İngiltere %90, SSCB %10 şeklinde bölünmüştür.²⁴⁷ Soğuk Savaş boyunca gerek SSCB gerek ABD birbirlerinin nüfuz alanında kalan bölgelere müdahale etmemeye dikkat etmiştir. “*Dehşet Dengesi*” adı verilen bu durum Soğuk Savaş bitene kadar sürdürülmüştür.

Bu anlaşma daha sonrası için değişikliklere açıksa da genel mantık açısından bir değişiklik olmamış ve savaş sonrası sürece bu anlaşma önemli etki etmiştir. SSCB Doğu Avrupa'da baskınlık kurmuş ve Yunan iç savaşına dâhil olmayıp Yunan komünistlere yardım göndermemiştir. İngiltere ise, komünistlere karşı kral yanlılarını desteklemiştir. SSCB, Avusturya'yı işgal edip Sovyet yanlısı Karl Renner'e hükümet kurdururken, Çekoslovakya'da koalisyon hükümeti kurulup komünistlere de sekiz

²⁴⁶Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.59

²⁴⁷O. Sander, “*Siyasi Tarih 1918...*”, s.210

bakanlık verilmiştir. SSCB'nin dağılmasına kadar bölgedeki bu süreç devam etmiştir.²⁴⁸

Bu anlaşma Sovyetlerin bölgedeki ülkeler üzerinde kurduğu nüfuzun kaynağını oluşturmakla birlikte, daha sonra gerçekleşecek olan Potsdam ve Yalta Konferanslarında alınacak kararların temeli atılmıştır.²⁴⁹ Dolayısıyla SSCB'nin bölgedeki konumunu daha da sağlamlaştırmıştır.

2.1.3.Yalta Konferansı

Savaş sonrası oluşturulan düzen, “Yalta-Potsdam Düzeni” olarak tanımlanmıştır. Altyapısı Yalta’da oluşturulan düzen, Potsdam’da son şeklini almıştır. Ancak üç büyük ülkenin aralarındaki ilişki dikkat çekmiştir ve iki konferansta da farklılık göstermiştir. Yalta’da uzlaşma düşüncesi ön plana çıkarken, Potsdam’da üç ülke arasındaki rekabet belirgin bir şekilde su yüzüne çıkmıştır. Bu sebeple bazı kişilerce Soğuk Savaş’ın başlangıcı olarak Potsdam Konferansı gösterilmiştir.²⁵⁰

Yalta Konferansı 4-11 Şubat 1945’te Kırım’ın Yalta şehri civarındaki Livadia sarayında gerçekleştirilmiştir. Konferansla ilgili olarak evraklarda adından “*Kırım Konferansı*” olarak bahsedilmiş, ancak kullanımda Yalta ismi tercih edilmiştir.²⁵¹ Churchill, Roosevelt ve Stalin toplantıda hazır bulunur. Dünyanın geleceğini planlamak amacıyla toplanılmıştır. Stalin bu toplantıda, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili taleplerini ifade etmiştir, fakat bir sonuç alınamamıştır. Konu Potsdam Konferansına bırakılmıştır.²⁵² Sovyetlerin katıldığı hemen her konferansta boğazların statüsü gündem maddeleri içerisinde yer almıştır.

Bu konferans aynı zamanda örtük bir anlaşma olarak da yorumlanmıştır. Immanuel Wallerstein bu konuda üç ana unsura dikkat çekmiştir. Birincisi, dünya iki nüfuz alanına bölünmüştür. Savaş sonu orduların konumlandıkları yerler esas

²⁴⁸ O. Sander, “Siyasi Tarih 1918...”, s.210

²⁴⁹ N. Ünlü, “Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin...”, s.16

²⁵⁰ Ayşe Semin Gözaydın (2007), *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.12

²⁵¹ C. Bilgili, “Yalta Konferansı’na Göre Sovyetler...”, s.57-58

²⁵² T. Otaç, “İkinci Dünya Savaşında Müttefik...”, s. 115

alınmıştır. Bu şekilde statükonun korunması amaçlanmıştır, iki taraf da sınırları değiştirmekten geri durmuştur. İkincisi, oluşan iki nüfuz alanının ekonomik olarak da ikiye bölünmesi sağlanmış ve yine birbirlerinin bölgelerine bu anlamda müdahale edilmemiştir. Üçüncüsü ise; sözlü olarak böyle bir anlaşma olmadığını sürekli ifade ederek her fırsatta ve her şekilde birbirleriyle savaş halinde oldukları ilan edilmiştir. İki taraf da ne savaşı kazanmak ne de karşı tarafı dönüştürmek istemiştir. Kendilerine bağımlı hale getirdikleri müttefiklerini kaybetmemek ve askeri statükonun devamını sağlamak amaçlanmıştır.²⁵³ Bu durum Sovyetlerin, Çarlık sonrası dönemde jeopolitik olarak benzer rol oynaması olarak da yorumlanmıştır.²⁵⁴ İleride Avrasyacılık düşüncesi önem kazandığında da benzer politika eski Sovyet coğrafyasındaki nüfuzun korunması için uygulanmak istenecektir.

Ayrıca her ne kadar iki büyük gücün farklı ideolojiye sahip olduğu söylene de bazı yazarlar tarafından Leninizm'in bir çeşit Wilsonculuk olduğu iddia edilmiştir. Aradaki benzerliği Wallerstein altı maddede toparlamıştır: İlki, her iki taraf da ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunmuştur. İkincisi, ekonomik kalkınma desteklenmiştir. Üçüncüsü, bütün toplumlara hitap eden evrensel değerler kabul edilmiştir. Dördüncüsü, bilimsel bilgiye olan güven ifade edilmiştir. Beşincisi, güçlü merkezî devletlerin oluşturduğu bir sistemin istikrar getireceği savunulmuştur. Altıncısı ise, halk yönetimi ve demokrasi yanlısı bir tutum alınmıştır.²⁵⁵

Roosevelt, İki konu üzerinde özellikle durmuştur. İlki, Amerikan halkı savaş sonrası Amerikan askerinin Avrupa'da kalmasını kabullenmeyeceği için, ABD bölgeden ayrılırken etkili bir milletlerarası yapının oluşturulmasını istemiştir. Ancak bu sayede bölgeden ayrılıp Avrupa'yı kendi dertleriyle baş başa bırakabileceğini öngörmüştür. İkinci konu ise; Sovyetlerin en kısa sürede Doğu'daki savaşa aktif katılması ve sonuca ulaşılması olmuştur.²⁵⁶

Stalin, De Gaulle ile Almanya sorunu üzerine birtakım yazışmalar gerçekleştirmiştir. Roosevelt'e danıştıktan sonra, De Gaulle'ün savaş sırasında

²⁵³ Immanuel Wallerstein v.d., **Kapitalizmin Geleceği Var mı?**, Metis Yayınları, Çev: Bülent O. Doğan, İstanbul, Eylül 2014, s. 29-30

²⁵⁴ Immanuel Wallerstein, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, Metis Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, İstanbul, Temmuz 2019, s. 27

²⁵⁵ Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Metis Yayınları, Çev: Erol Öz, İstanbul, Kasım 2012, s.54-55

²⁵⁶ F. Armaoğlu, **"20. Yüzyıl Siyasi..."**, s. 206

olumsuz etkide bulunabileceği görüşü üzerine bu sürece dâhil edilmemesine karar verilmiştir. Fransa, Yalta ve Potsdam'da bu sebeple yer almamıştır.²⁵⁷

Almanya ve Polonya sorunlarının yanı sıra BM'nin kurulması görüşülmüş, BM Güvenlik Konseyi'nde ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin'in veto hakkı olması kabul edilmiştir. Sovyetler bu konferansta, Güney Sakhalin, Port Arthur, Kuril Adaları'yla birlikte, Mançurya'daki Doğu Çin ve Güney Mançurya demiryollarını da talep etmiş, karşılığında ABD, SSCB'nin Japonya'ya savaş ilan etmesini istemiştir.²⁵⁸

Polonya konusunda, ülkede İngilizlerin ve Sovyetlerin desteklediği iki farklı hükümet yer almıştır. Sovyetler sadece kendi desteklediği hükümeti meşru gördüğü için anlaşmazlık yaşanmıştır. Ancak daha sonra bir koalisyon hükümeti kurulması kararlaştırılmıştır. Polonya konusunda bir de sınır sorunu ortaya çıkmıştır. Bundan ise Stalin kazançlı çıkmış, doğu sınırı konusunda 1919 Curzon Hattı kabul edilmiş, batı sınırı sonraya bırakılmış ve SSCB Doğu Prusya'dan toprak almıştır.²⁵⁹

Konferansta 20 milyar ABD doları onarım tazminatının Almanya tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yarısını, SSCB üretime doğrudan el koyarak veya sermaye araçlarını alarak gerçekleştirmiştir. Stalin bunu yaparak Almanya'nın SSCB'ye tekrar rakip olmasını engellemek ve Rus sanayisini yeniden kurmak istemiştir.²⁶⁰

Almanya'nın üç işgal bölgesine ayrılması, İngiltere ve ABD nüfuz alanı içinde kalan bölgede Fransa'ya da bir nüfuz alanı verilmesi uygun görülmüştür. Bu sayede, savaşı kaybeden Fransa'ya tekrar büyük devlet onuru kazandırmak istenmiştir.²⁶¹

SSCB tarafından, aynı yıl süresi dolacak olan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın feshedilmesi istenmiştir. Gerekçe olarak, dünyada ve bölgede çok önemli değişikliklerin gerçekleşmiş olması gösterilmiştir. Ancak Türkiye, Sovyet taleplerini karşılayamayacağını, yani Kars ve Ardahan'ı veremeyeceğini, Boğazlarla ilgili olan ortak koruma, üs kurma ve ayrıcalıklar konusunda, sözleşmenin diğer

²⁵⁷ Ç. Özen, K. Kolasi, "ABD'nin Almanya Politikası ve...", s.140

²⁵⁸ T. Otaç, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik...", s.114-115

²⁵⁹ N. Ünlü, "Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin...", s.17

²⁶⁰ Ç. Özen, K. Kolasi, "ABD'nin Almanya Politikası ve...", s.141

²⁶¹ S. Akşin, "Kısa 20. Yüzyıl...", s.263

devletleri de bağladığını ifade etmiştir.²⁶² Sovyetlerin bu talepleri Türkiye'yi Batı Blokuna yakınlaştırmış, bir süre sonra da Türkiye Batı Blokuna dahil olmuştur.

Yalta Konferansından sonra Türkiye'nin, BM'ye ortak üye olması konusunda yapması gerekenler Türkiye'ye iletilmiştir. Buna göre Türkiye'nin, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi istenmiştir. 23 Şubat 1945'te Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş ve ardından 6 Mart 1945'teki San Francisco Konferansı'na çağırılmıştır.²⁶³

28 Nisan 1945'te Mussolini, metresi ile birlikte yakalanıp kurşuna dizilmiştir. 30 Nisan'da ise, Hitler eşiyile birlikte intihar etmiştir. 7 Mayıs'ta Almanya kayıtsız şartsız teslim olmuştur.²⁶⁴

2.1.4.Potsdam Konferansı

Avrupa'da savaş bittikten sonra, 17 Temmuz-2 Ağustos 1945'te Berlin yakınındaki Potsdam'da müttefikler bir araya gelmiştir. Potsdam Konferansı, diğerlerinden farklı olarak savaş sonrası oluşturulacak barış ortamının nasıl sağlanacağı üzerine kurulmuştur. Önceki konferanslarda daha çok savaşın bitirilmesi konusunda neler yapılabileceğiyle ilgilenilmişti.²⁶⁵

Konferansın katılımcıları Stalin dışında değişiklik göstermiştir. Roosevelt ölmüş yerine Henry Truman geçmiş, Churchill ise, İşçi Partisi Lideri Clement Atlee ile konferansa katılmıştır. O sırada İngiltere'de seçim olması, dolayısıyla Churchill olası seçilememe durumunda yerine gelecek kişinin de konuları ve sorunları öğrenmesini sağlamıştır ki; nitekim seçim sonucunda kazanan Atlee olmuştur. Ancak Churchill'in bu davranışı saygı kazanmış, önemli bir hareket olarak yorumlanmıştır.²⁶⁶

Stalin yine boğazların durumunu gündeme getirmiştir. Savaş sonrası bütün suyollarından geçiş serbestisi olmasını savunan Truman'a Stalin karşı çıkmıştır. Bu karar karşısında Başbakan Şükrü Saraçoğlu, SSCB'nin Türkiye'nin Doğu illeri için

²⁶²T. Otaç, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik...", s.115-116

²⁶³B. Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri...", s.265

²⁶⁴S. Akşin, "Kısa 20. Yüzyıl...", s. 266

²⁶⁵N. Ünlü, "Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin...", s.19

²⁶⁶O. Sander, "Siyasi Tarih 1918...", s. 213

güvence vermesi gerektiğini yani SSCB'nin toprak talebinden vazgeçmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁷

Potsdam Konferansı'nda alınan diğer kararlar arasında Almanya'nın silahsızlandırılması, askerlikten ve Nasyonal Sosyalizmden arındırılması, tazminat ödemesi, savaş ekonomisinin yok edilmesi, demokratik bir rejim kurulması ve ayrıca Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya'daki Alman azınlıklarının Almanya'ya yerleştirilmesi yer almıştır. Ayrıca İran'ın tahliye edilmesi, İspanya'nın BM'ye alınmaması, bununla birlikte beş büyük devletin İtalya, Romanya, Bulgaristan, Finlandiya ve Macaristan'la barış masasına oturmak için Dışişleri Bakanlar Konseyi oluşturulmuştur.²⁶⁸

Almanya gibi Avusturya'nın da dört işgal bölgesine ayrılması ve savaş suçlularının yargılanması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte ABD atom bombası çalışmalarının olumlu sonuçlandığını duyurmuş ve birkaç gün içinde Japonya'ya karşı kullanılabileceğine işaret etmiştir. Böylece ABD, SSCB'ye ihtiyacı olmadan Uzakdoğu sorununu çözüme kavuşturmayı planlamıştır.²⁶⁹

Bu planın önemini Stalin ancak 6 Ağustos 1945'te, Hiroşima'ya atılan atom bombasından sonra kavrayabilmiştir. Ardından 8 Ağustos'ta Mançurya'yı işgal etmiş ve 10 Ağustos'tan, yani atılan ikinci atom bombasından sonra Japonya, İsviçre üzerinden ABD'ye başvurarak teslim olduğunu deklare etmiştir. 2 Eylül 1945'te ise, bu duruma Missouri zırhlısında bir resmiyet kazandırılmıştır.²⁷⁰

Potsdam Konferansı birkaç gün gecikmeyle başlamıştır. Bu konunun yorumlanmasında iki fikir ortaya atılmıştır. İlkine göre, Henry Truman özellikle konferansın gecikmesinden sorumlu tutulmuştur, çünkü konferans başlamadan bir gün önce atom bombasının başarı haberi, beş gün sonra da tam rapor gelmiştir. Dolayısıyla ABD konferansa, SSCB karşısında Doğu sorununun çözümü konusunda eli güçlü olarak katılmak istemiştir. Truman'ın bu konudaki açıklaması ise, konferansta konuşulacak konu ve sorunlara hâkim olmadığı, detaylı olarak öğrenmenin de zaman aldığı yönünde olmuştur.²⁷¹

²⁶⁷T. Otaç, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik...", s. 116-117

²⁶⁸T. Otaç, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik...", s.117

²⁶⁹C. Bilgili, "Yalta Konferansı'na Göre Sovyetler...", s.58

²⁷⁰F. Armaoğlu, "20. Yüzyıl Siyasi...", s. 210

²⁷¹O. Sander, "Siyasi Tarih 1918...", s. 214

Ayrıca ABD, Almanya'nın bölünmesinden vazgeçmiş ve sanayi bölgesini elde tutarak Alman ekonomisinin canlandırılmasına karar vermiştir. Almanya olmazsa Avrupa'nın kalkınamayacağı görüşü hâkim olmuş ve ABD en çabuk şekilde kalkınmanın sağlanması düşüncesini açıklamıştır. Her ne kadar Almanya'nın bütünlüğünden bahsedilse de ekonomik bakımdan bölüşümü ve siyasi olarak Doğu-Batı şeklinde ayrılmasının temelleri oluşmaya başlamıştır. ABD, dört ülkenin tazminatlarını, kendi işgal bölgelerinden almalarını önermiş, bu sayede zengin ve endüstrileşmiş batı bölgesi SSCB'nin eline geçmekten kurtulmuştur.²⁷² Bu bölüşümden en kazançlı çıkan ABD olmuştur. Bu hamle ileride Almanya'nın tekrar kalkınmasını olumlu şekilde etkilemiştir.

Potsdam Konferansı üç büyüklerin birlikte olduğu son konferans olmuştur. Sonrasında oluşan rekabet ortamı ve liderlerin alınan kararları birbirinden farklı şekilde yorumlama çabaları uzlaşmayı sonlandırmıştır. Batı, Sovyetlerin bencil davrandığını Avrupa'nın kalkınmasına ve barışına önem vermediğini savunurken, SSCB ise Batı'nın asıl kaygısının Almanya olduğunu ve SSCB'yle, halkıyla ve kayıplarıyla yeterince ilgilenmediğini düşünmüştür. Bu şekilde başlayan ayrışma politik iki kutup yaratmış ve ilk kez 1947'de Bernard Baruch'un "*Soğuk Savaş*" olarak tanımladığı döneme girilmiş ve yine aynı dönem "*Demir Perde*" tabiri de ilk kez Churchill tarafından dolaşıma sokulmuştur.²⁷³

Dolayısıyla; bu konferansta müttefiklerin beklentisi doğrultusunda Avrupa'nın sorunları ön plana çıkarılmış siyasi, askeri ve nüfuz anlamında bakıldığında yapılacak barış antlaşmalarını burada alınan kararlar çokça etkilemiş ve çift kutuplu dünyaya evrilmeyi tetiklemiştir.²⁷⁴ Soğuk Savaş süresince bu çift kutupluluk devam etmiştir. Bu süreç de iki kutbun karşıtlığı üzerinden şekillenmiştir. Sovyetlerin dağılmasıyla bu süreç sonlanmıştır.

2.2.SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNE GEÇİŞ

²⁷²Ç. Özen, K. Kolasi, "ABD'nin Almanya Politikası ve...", s.150-151

²⁷³C. Bilgili, "Yalta Konferansı'na Göre Sovyetler...", s.60

²⁷⁴N. Ünlü, "Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin...", s.

2.2.1. Soğuk Savaş Dönemi ve Anlamı

2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın çok büyük darbe alması, uluslararası arenada geri planda kalmasına sebep olmuştur. Bu da ABD ve SSCB rekabetine dayanan çift kutuplu bir sistemin oluşmasına yol açmıştır. Avrupa, Soğuk Savaş'ın ortalarına kadar kendisini toparlamakla uğraşmıştır. Savaş'ta Hitler ve Mussolini'yi mağlup eden Avrupa değil, ABD ve SSCB olmuştur. İki karşıt ideoloji çevresinde iki blok oluşmuş ve bu blokların liderleri etki alanlarını genişletmek için muazzam çabalara girişmiştir. Aslında benzer denge daha önce de İngiltere-Fransa ve Üçlü İtilaf-Üçlü İttifak şeklinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte bu çift kutupluluğun çok kutupluluğa evrildiği dönem de olmuştur. 1648 Westphalia'dan 1. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem çok kutupluluk örneği sayılmıştır. Kutupla kastedilen etkili blok ya da devlet sayısıdır. Bu sebeple 18. ve 19. Yüzyıllarda, beş kutuplu bir sistemin var olduğu kabul edilmiştir. Beş devletin dünya siyasetine yön vermesi, her iki yüzyılında bu şekilde adlandırılmasına yol açmıştır.²⁷⁵

Soğuk Savaş, sadece ideolojik bir ayrılık değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik ayrılık da getirmiştir. Savaş sonrası oluşan kutup başları, Soğuk Savaş'ı yaratan etkenler olmakla birlikte, alternatif bir savaş döneminin başlangıcı olmuştur. Bu dönem, zaman zaman barış dönemi olarak adlandırılrsa da süreç çok gergin ilerlemiştir. Farklı ideolojilere sahip bu kutuplar, dolayısıyla farklı sistemleri beraberinde getirmiştir. Ancak iki süper güç de dünya egemenliğine soyunmuştur.²⁷⁶ Çatışmanın eşğine kadar gelindiğinde bile iki taraf da güç kullanmaya cesaret edememiştir.

Soğuk Savaş dönemi, II. Dünya Savaşı ertesinde savaşın kazananı olan ABD ve SSCB etrafında toplanmış ülkelerin aralarında oluşan anlaşmazlık ve çıkar çatışmalarını sıcak savaşa çevirmeden, yani doğrudan silah kullanmadan dengeli olarak sürdürülmüş bir dönem olarak yorumlanmıştır.²⁷⁷ İki kıta devleti bu dönem boyunca birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmıştır. Bu mücadele sürecinde diğer çevre ülkelerse, oluşan sisteme dâhil olmak durumunda kalmıştır. Karşılıklı

²⁷⁵ O. Sander, “Siyasi Tarih 1918...”, s. 202

²⁷⁶ Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, İstanbul, 2006, s.17

²⁷⁷ O. Sander, “Siyasi Tarih 1918...”, s. 224

propaganda yapılması, hatta bu propagandaların kötölemeye kadar varması bile savaşı başlatmaya sebep olmamıştır.²⁷⁸ Sahip oldukları gücün büyüklüğü iki tarafın da büyük zarar görme endişesi taşımasına neden olmuştur. Adeta savaşı bir savaş söz konusudur.

Kuşkusuz çift kutuplu sistemin kontrol altında tutulması çok zor olmuştur. Aradaki denge hukuk ve kurallara göre değil, güce göre kurulmuştur. Diplomasi, genellikle bir yöntem olarak kullanılmamış, dengeyi sağlayacak ve sürdürecektir olanın “güç” olduğu ifade edilmiştir. Bu güç dengesi korunmaya çalışılırken, bir anlamda diğer blokun da denetlenmiş olduğu varsayılmıştır. Bağlantısız devletlerin bu ülkeler üzerindeki etkisi çok sınırlı olmuştur, çünkü oluşan düzenin ve dengenin düzenleyicileri diğer iki blok olarak belirlemiştir.²⁷⁹ Ayrıca bağlantısızlar ne askeri ne de ekonomik güç olarak diğer iki bloka denk bir güç olamamıştır. Bu yüzden sürece etkileri de az olmuştur.

ABD, II. Dünya Savaşı’nda atom bombası kullanmıştır. SSCB de ilk atom bombasını 1949’da denemiştir. Ardından ABD çitayı yükselterek, 1952’de atom bombasından 100 kat daha etkili olan hidrojen bombasını üretmiştir. Sovyetler de 1955’te hidrojen bombası üretmeyi başarmıştır. Barış zamanı olmasına rağmen, bu dönemde askerî harcamalar en yüksek seviyeye ulaşmıştır. ABD, Gayri Safi Yurtiçi Hasılası’nın %20’sini, SSCB ise %40’ını harcamıştır. Olası bir sıcak savaşta iki ülke, dünyayı birkaç kez yok edebilecek düzeyde güce erişmiştir. Buna “Karşılıklı Garantili İmha” adı verilmiştir. Aynı zamanda erişilen bu güç, iki taraf açısından da caydırıcı olmuştur.²⁸⁰

1945’ten 1970’lere kadar olan dönemin, Soğuk Savaş’ın en etkili dönemi olarak gösterilmesi, Avrupa’nın karışıklık içerisinde olmasından ve iki blok arasında kurulan güç ilişkisinden kaynaklanmıştır. Soğuk Savaş’ın kökeni, ortaya çıkışı ve kavramsal anlamı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı tarihçiler II. Dünya Savaşı sırasında oluştuğunu ifade ederken, bazıları da savaş sonrasının koşullarına özgü olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür.²⁸¹ Bununla birlikte André Fontaine, Soğuk

²⁷⁸ N. Ünlü, “Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin...”, s. 20

²⁷⁹ O. Sander, “Siyasi Tarih 1918...”, s. 203

²⁸⁰ N. Faulkner, “Marksist Dünya...”, s. 327

²⁸¹ O. Sander, “Siyasi Tarih 1918...”, s. 225

Savaş'ın 1917 yılında başladığını savunmuştur. Eğer 1917 tarihi kabul edilecek olursa, bu zamana kadar konuyla ilgili yapılan analizlerin değişmesinin gerekeceği ifade edilmiştir.²⁸² Her ne kadar bu tartışmalar yapılsa da asıl olarak 1946-1991 yılları arası, Soğuk Savaş Dönemi olarak kabul edilmiştir.²⁸³

Soğuk Savaş Dönemi'nde oluşan güç dengesi dünya açısından fazlaca eşitsiz olsa bile, bu süreçte yaşanan duruma itiraz edebilecek herhangi başka bir güç oluşmamıştır. İki süper güç de birbirinin nüfuz alanına ilişmemiştir. 1953'te Doğu Almanya'daki işçi hareketi sırasında ABD'nin komünizmi devirme söylemi icraata geçirilmemiş ve Sovyetlerin yeniden bölgede denetim kurmasına müsaade edilmiştir. Benzer durum, 1956 yılında Macaristan'da da gerçekleşmiştir. Batı, Sovyet nüfuz bölgelerine yaklaşmamıştır.²⁸⁴ Zaman zaman tehditvari söylemler geliştirilse de eyleme geçirilmemiş blokun konsolidasyonu amaçlanmıştır.

Aslında bu durumun ilk örneği 1948'te Çek Cumhuriyeti'nde görülmüştür. Komünistlerin çoğunlukta olduğu bir hükümet iş başına gelmiştir. Ancak bu durum bile Stalin'i tatmin etmemiştir ve bir müdahaleyle iktidar devrilmiştir. Batı'nın itirazının olmamasından Stalin cesaret almış ve Roosevelt'in beklentisi de boşa çıkmıştır. Buradaki temel mesele, Sovyetlerin güvenlik konusundaki hassasiyetinin diğer ülkeler açısından tam tersi güvensizlik etkisi yaratması olarak belirtilmiştir.²⁸⁵

Avrupa'nın Soğuk Savaş'taki bölünmüşlüğü, mevcut statükoyu tehlikeye atmamıştır. İki büyük güç de kendi nüfuz alanıyla ilgilenmiştir. Onun dışında blokların kendi içindeki sıkıntılar geri planda kalmıştır ve çözüme kavuşturulmuştur. Soğuk Savaş'ta "ufak" olarak nitelenen sınır ve güvenlikle ilgili sorunların, daha önceki dönemlerde savaş çıkmasına sebep olduğu hatırlatılmıştır.²⁸⁶ Soğuk Savaş süresince bu tarz sorunlar sıcak savaşa dönüşmemiş denge bozulmamıştır.

2.3. İKİ KUTUPLU DÜNYA VE ÇOK KUTUPLULUĞA GEÇİŞ

²⁸² Immanuel Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi*, Metis Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, İstanbul, Aralık 2015, s. 115-116

²⁸³ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 44-45

²⁸⁴ E. Hobsbawm, *"Kısa 20. Yüzyıl..."*, s. 305

²⁸⁵ Steven W. Hook, John Spainer, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Amerikan Dış Politikası*, İnkılâp Kitabevi, Çev: Özge Zihnioğlu, İstanbul, 2016, s. 34

²⁸⁶ Mark Mazower, *Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: Mehmet Morali, İstanbul, Kasım 2008, s.287

Soğuk Savaş Dönemi'ndeki dünya sistemini tanımlamak için öncelikle Batı ve Doğu olarak ikiye ayrılan blokların açıklanması gerekmiştir. Bu sayede bloklara yön veren ve hâkim olan ABD ve SSCB politikalarını yerli yerine oturtulabilmiştir.

Batı Bloku'nun baş aktörü koltuğuna ABD, Doğu Blokunun ise SSCB oturmuştur. O dönem Avrupa'da egemen devletlerin eşitliği söz konusu olmakla birlikte, NATO kurulduktan sonra askeri anlamda ABD direksiyona geçmiştir. Bunun sebebi olarak ABD'nin nükleer caydırıcılığı gösterilmiştir. Buna karşılık Avrupa da ABD'yi bu şekilde kendi uzantısı gibi göstermek istemiştir. 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar Avrupa'nın, ABD'nin güvenlik şemsiyesine sığınması devam etmiştir.²⁸⁷ Bu süreçte Avrupa'nın ekonomik kalkınmasının sağlanması için de gayret gösterilmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun görevini başarılı bir şekilde tamamladığı, artık siyasi konulara yönelmesi gerektiği konuşulmuştur. Doğu Avrupa rejimleri çökmüş, Almanya birleşip demokrasiye geçmiştir. Avrupa'da jeopolitik durum kökten değişmiştir. Bu anlamda NATO da demokratik kazançları kenetlemenin bir aracı olarak dönüştürülmüştür.²⁸⁸ Burada en büyük eleştiri NATO'nun karşıtı olan Varşova Paketi'nin dağılmasına rağmen NATO'nun dağıtılmaması ve zaman zaman emperyal amaçlar için araç olarak kullanılmasıdır.

2.3.1. Batı Bloku

Batı Bloku, Batı Avrupa devletleri ve ABD'nin işbirliği, aralarındaki anlaşmalar ve kurdukları örgütlerle somutlaşmıştır. SSCB'nin komünizmi yayma isteği, ABD'nin aktifleşerek dünya siyasetine dâhil olmasına sebep olmuştur. Bunda İngiltere'nin, SSCB'ye tek başına karşı koyamayacağını bildirmesi de önemli bir etken olarak görülmüştür.²⁸⁹

II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere, ekonomik ve askeri bakımdan SSCB karşısında Yunanistan ve Türkiye'nin yanında durmuştur. Ancak Attle, ABD'ye

²⁸⁷ Henry Kissinger, **Dünya Düzeni**, Boyner Yayınları, Çev: Sinem Sultan Gül, İstanbul, Mayıs 2016, s.104

²⁸⁸ H. Kissinger, **"Dünya..."**, s. 105

²⁸⁹N. Ünlü, **"Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin..."** s.26

İngiltere'nin bu durumu daha fazla tek başına sürdüremeyeceğini bildirmiştir. ABD de İngiltere'nin yerini almaya istekli davranmıştır. İngiltere'nin, Rusya'yı Akdeniz'e indirmeme politikasını benimsemiştir. Ancak bunu yaparken kendi kurallarını koymak istemiştir.²⁹⁰

1947-1952 yılları arasında ABD özellikle üç konuya odaklanmıştır: I) Avrupa'nın askeri, ekonomik ve siyasi istikrarının sağlanması, II) Avrupa'nın, ABD'nin güvenlik şemsiyesi altına alınması, III) Bütün Avrupa'nın ortak bir savunma örgütünde birleştirilmesi.²⁹¹ Bunda da önemli oranda başarı sağlanmıştır.

Geniş anlamda baktığımızda ABD'nin başını çektiği Batı Bloku Avrupa'da Almanya, Kuzey'de Norveç, Güney'de Türkiye ve Yunanistan, Ortadoğu'da İran ve Pasifikte Japonya ve Güney Kore'den oluşmuştur. SSCB'nin Orta Avrupa, Balkanlar ve Akdeniz politikaları bu şekilde engellenmiştir. Küba ve Pasifikte ise; ABD'nin nükleer caydırıcılığı SSCB'yi durdurmuştur.²⁹²

1959 yılında Prof. Hans J. Morgentau, ABD'nin statükoyu korumak için yaptığı yardımların başarısız olduğunu ve bunun temel sebebinin Avrupa dışındaki diğer bölgelerde askeri yöntemlerle statükonun korunmaya çalışılmasından kaynaklandığını belirtmiştir.²⁹³ Ancak ABD bir süre daha bu politikasını sürdürmüştür.

2.3.1.1. Truman Doktrini

II. Dünya Savaşı, ABD'yi en zengin ve en güçlü devlet haline getirmiştir. ABD bu gücünü savaş öncesi yani 1930'ların düzenini korumak için harcayacaktır. Ayrıca ABD, Versailles düzenini devam ettirmek isterken, SSCB bu düzene bağlı olmamıştır, hatta SSCB bunu kendi güvenliğine bir tehdit olarak yorumlamıştır.²⁹⁴ Ancak 1920'li yılların yarattığı sıkıntılar ve Nazilerin iktidara gelişi buna bağlanmıştır.

²⁹⁰ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: İbrahim H. Kurt, Ankara, Mart 2000, s. 420

²⁹¹ Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi, Ankara, Mart 2016, s. 32

²⁹² Mesut Hakkı Caşın, **Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla İmparatorluk Stratejisi**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, Nisan 2006, s. 212

²⁹³ O. Sander, **"Türk Amerikan İlişkileri..."**, s. 34

²⁹⁴ O. Sander, **"Siyasi Tarih 1918..."**, 257

SSCB'nin Türk Boğazlarına gözünü dikmesi ve bölgeyle ilgili bazı talepler ortaya koyması, ABD'nin bu iki ülkenin toprak bütünlüğünün korunabilmesi amacıyla askeri olarak kuvvetlendirilmesi gerektiği görüşünü öne çıkarmış olup 12 Mart 1947'de, Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım başlatılmıştır.²⁹⁵ Sovyetlerin talepleri Türkiye'nin de endişelenmeye ve kendini güvenceye almak için seçeneklerini değerlendirmeye itmiştir.

Truman Doktrini, hem Soğuk Savaş'ın başlangıcının ilanı olmuş hem de Balkanlar'daki ayrışmayı şiddetlendirmiştir. ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmesi, Balkanlar'daki komünist devletleri yardım alan iki ülkeye karşı ittifak kurmaya itmiştir.²⁹⁶ Aynı zamanda Batı Avrupa'nın geleceği, Yunanistan iç savaşının sonlandırılması ve Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamak amaçlanmıştır.²⁹⁷ Ancak Beyaz Saray, bu yardımın Birleşmiş Milletler devre dışı bırakılarak doğrudan ABD eliyle gerçekleşmesinden rahatsızlık duymuştur ve mevcut yönetimi bu konuda eleştirmiştir. Ek olarak Truman, Manroe Doktrini'nden sonra ikinci olarak adıyla anılan bir doktrine sahip olmuştur. Fakat Manroe Doktrini'nin amacı açık şekilde belliyken, Truman Doktrini net olmayan belirsiz bir amaç ortaya koymuştur.²⁹⁸

Mevcut reel politik Truman'ın açıklamasıyla değişmiş, ödün verme veya pazarlık etme yerine, rekabet ve çatışma koşulları geçmiştir. Çatışmanın ortadan kalkması ise, ancak ve ancak SSCB'nin amaçlarından vazgeçmesi ya da amaçlarını değiştirmesiyle veya dağılmasıyla mümkün olacaktır düşüncesi öne çıkmıştır. Bu sebeple Truman Doktrini, özgür halkların mücadelesinin desteklenmesi olarak açıklanmıştır.²⁹⁹ Neticede bu yardımlar da bağımlı kılmanın kullanışlı bir aracı olmuştur.

Soğuk Savaş boyunca ABD'nin yaşadığı çelişki Truman Doktrini ile başlamıştır. Demokratik değerlere atıfta bulunulmasına rağmen, demokrasiyle yönetilmeyen iki ülkeye yardım gerçekleştirilmiştir. Bu yardım aynı zamanda çevreleme politikasının da başlangıcı sayılmıştır. Bu sebeple SSCB'nin etrafının sarılması da demokratik mücadeleyle aynı değerde tutulmuştur. ABD ancak bu sayede

²⁹⁵N. Ünlü, "Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin..." s.26

²⁹⁶ O. Sander, "Siyasi Tarih 1918...", s.259

²⁹⁷ O. Sander, "Türk Amerikan İlişkileri...", s. 31

²⁹⁸ Mark Mazower, "Dünyayı Yönetmek...", s. 255

²⁹⁹ H. Kissinger, "Diplomasi...", s.422

çevreleme politikasını uygulayabilmiştir. Ancak ABD'nin Türkiye, Yunanistan ve İran gibi ülkelerle kurduğu bu tarz ilişkiler, aynı zamanda Batı'da onun saygınlığını zedelemiş ve güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir.³⁰⁰ Bu da aslında ABD'nin amacının özgürleşmeyi ve demokratikleşmeyi sağlamak olmadığını göstermiştir. Sovyetlere karşı kendi hegemonyasını kurmak da çevreleme siyasetinin bir parçası olmuştur.

Yardımların Türkiye ve Yunanistan'ı kapsamamasının temel sebebi, çevreleme politikasının bu şekilde daha başarılı olacağı inancı olarak gösterilmiştir. Boğazlar tutulduğunda Sovyetlerin denizlerde de kontrol altında tutulmuş olacağı düşünülmüştür.³⁰¹ Ayrıca Sovyetler, Yunanistan ve Türkiye'yi kendi yanına çektiğinde, bir adım ötesinde bulunan Irak ve İran üzerinden Yakındoğu'daki petrol bölgelerine hâkim olacağı düşünülmüştür. Bu ise, üç kıta arasında köprü görevi gören Türkiye'yi daha önemli kılmıştır. Bu durumda Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun sosyal, ekonomik ve askeri bakımdan Sovyet nüfuzu altına girmiş olacağı hesap edilmiştir. Kapalı ekonomi nedeniyle ABD sermayesinin bölgeye giremeyeceği, böylece kara, hava ve deniz sahalarının kontrol edilemeyeceği, Sovyetlere geniş bir hareket alanı doğmuş olacağı ve bu geniş hareket alanının aynı zamanda Sovyetler için bir güvenlik duvarı görevi göreceği ifade edilmiştir.³⁰² 400 milyonluk yardımın 300 milyonu Yunanistan'a, 100 milyonu Türkiye'ye yapılmıştır. Bu da Yunanistan'ın öncelikli öneme sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır.³⁰³

2.3.1.2.Marshall Yardımı

II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ekonomik, sosyal ve askeri sıkıntılar içerisine düşmüştür. Ancak buğday, pamuk, kükürt, şeker, makine, kamyon, kömür gibi kalkınmayı ve canlılığı sağlayacak her şeye ise, Amerikalı tedarikçiler sahip olmuştur. Bu da Batı Avrupa'nın, her anlamda ABD'ye bağımlı duruma gelmesi

³⁰⁰ S. Hook, J. Spainer, "İkinci Dünya Savaşı'ndan...", s. 45

³⁰¹ O. Sander, "Türk Amerikan İlişkileri...", s. 35

³⁰² O. Sander, "Türk Amerikan İlişkileri...", 38

³⁰³ O. Sander, "Türk Amerikan İlişkileri...", s. 44

olarak yorumlanmıştır. Yapılan yardımın da yarısından fazlasını İngiltere, Fransa ve Batı Almanya almıştır.³⁰⁴

Marshall Planı'nın Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu'yla benzer bir amaç ortaya koyduğu düşünülmüştür. Ama yardımın amacı düşünüldüğü gibi olmamıştır. Sovyetlerin, Doğu Avrupa'da Kominform aracılığıyla etkinleşmesi, Marshall Planı'nın tam da ABD'nin istediği gibi bir hal almasını sağlamıştır. Ekonomi ve güvenlik konusunda ABD, Batı ile ortaklaşmış ve yardım sadece Batı Avrupa ile sınırlı kalmıştır.³⁰⁵ Sürecin doğal yoldan bu şekli alması ABD'yi de rahatlatmıştır. Başka yöntemlere başvurmadan gerekli ortam oluşmuştur.

Marshall Planı'nın, doğrudan bir ülke ya da ideolojiyi hedef almadığı, açlık, yoksulluk ve kaosa karşı yapıldığı bildirilmiştir. Bu sayede toplumları açlık ve yoksulluğa mahkûm etmek isteyenlere karşı durulacağı öne sürülmüştür. Açıktan belirtilmese de “insanları açlık ve yoksulluğa mahkûm etmek isteyenler” SSCB ve SSCB'nin yaymak istediği ideolojisi olan komünizm olarak yorumlanmıştır. En etkili yöntem olarak da “küresel bir mücadele” biçimi vurgulanmıştır.³⁰⁶ Açıktan olmasa da dolaylı yoldan hedefin ne olduğu ortaya çıkmıştır.

ABD, başlangıçta yardım teklifini Doğu Bloku ülkeleri ve SSCB dâhil herkese yapmıştır. Sadece Avrupa'ya değil, herkese teklif edilmiş olması, ABD'nin kasıtlı olarak ortamı germeye çalıştığı düşüncesine engel olmuştur. Bu sebeple genel bir çağrı yapılmıştır. Ancak Stalin bunu reddetmiş ve diğer Doğu Bloku ülkelerinin de reddetmesini istemiştir. Dolayısıyla ABD'nin istediği şekilde, bu durumun sorumluluğu SSCB'nin üzerinde kalmıştır. Bu anlamda ABD'nin blöfü başarılı olmuştur. Aksi bir durumda ise, muhtemelen Kongre'nin yardıma destek vermeyip bunu engellemeye çalışacağı düşünülmüştür.³⁰⁷ Stalin bu tavrıyla ABD'yi zor duruma düşürme fırsatını geri tepmiştir.

Marshall Planı'yla 1948-1951 yılları arasında 16 ülkeye yardım yapılmıştır. Bu yardım komünizme karşı bir ekonomik yardım paketi olarak planlanmıştır. Bu ülkeler 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü (OEEC) oluşturmuştur ve bu örgüt

³⁰⁴ S. Hook, J. Spainer, “İkinci Dünya Savaşı'ndan...”, s. 54

³⁰⁵ M. Mazower, “Dünyayı Yönetmek...”, s. 257

³⁰⁶ H. Kissinger, “Diplomasi...”, 423

³⁰⁷ S. Hook, J. Spainer, “İkinci Dünya Savaşı'ndan...”, s. 55

de 1961 yılında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü –OECD adını almıştır. Bu örgütün kurulması, sürecin devamında Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (Avrupa Birliği) kurulmasının alt yapısını kurmuştur.³⁰⁸

Neticede 1950 yılında Batı Avrupa bu yardım sayesinde, savaş öncesindeki üretiminin %25 üzerine çıkmıştır. Dolar açığı 6 kat azalarak 2 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Churchill bu durum için, “tarihteki en cömert olay” ifadesini kullanmıştır. ABD düşük bir maliyetle Batı Avrupa’da büyük bir başarı sağlamıştır.³⁰⁹

SSCB’nin Marshall Planı’na dâhil olmayıp, aynı yıl içerisinde Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya, Polonya ve Romanya’yla ticaret antlaşması imzalaması, Doğu Avrupa’nın da iktisadi olarak birleşmesinin zeminini hazırlamıştır. Aynı zamanda ileride Kominform’un kurulmasına temel oluşturmuştur. George F. Kennan’nın kapitalist Batı’yla komünist Doğu’nun uzlaşamayacağıyla ilgili yazdığı makalede, SSCB’nin kendi sınırları içerisinde tutulması gerektiği yönündeki ifadeleri ABD’nin “çevreleme” siyasetini doğurması şeklinde yorumlanmıştır.³¹⁰

2.3.1.3 Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)

İngiltere ve Fransa askeri savunma için 1947 yılında Dunkirk Anlaşması’nı imzalamıştır. 1948’e gelindiğinde İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg’un katılımıyla Brüksel Paktı imzalanmıştır. 1949 yılında ise bu ülkelere ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz de eklenerek NATO’nun kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Artık saldırının kime yapıldığının önemli olmadığı, üye ülkelerden herhangi birine yapılacak bir saldırının bütün üye ülkelere yapılmış sayılacağı deklare edilmiştir.³¹¹

II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB uzlaşmak yerine rekabete girişince, ABD öncelikli olarak yukarıda bahsettiğimiz ekonomik yardımları gerçekleştirmiş ve askeri anlamda da örgütlenme yolunu tutmuştur. Askeri örgütlenme, Batı’nın Doğu’ya

³⁰⁸ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 828

³⁰⁹ S. Hook, J. Spainer, “İkinci Dünya Savaşı’ndan...”, s. 55

³¹⁰ Türkaya Ataöv, *Amerika, Nato ve Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, s. 128

³¹¹ S. Hook, J. Spainer, “İkinci Dünya Savaşı’ndan...”, s. 57

yönelik yaptığı en önemli hamle olarak yorumlanmıştır. Anlaşmanın amacı, “demokrasiyi korumak, hukukun üstünlüğünü ve bağlı olarak kişi hak ve hürriyetlerini korumak, ortak savunma oluşturmak, barış korumak ve güvenliklerini sağlamak” olarak belirtilmiştir.³¹²

Marshall Planı Avrupa’yı ekonomik olarak kaldırmak için düşünülmüştür. NATO ise, kolektif güvenliği sağlamak için kurulmuştur. Barış dönemi olmasına rağmen, bu anlamda kurulan ilk örgüt olduğu vurgulanmıştır. SSCB’nin Çekoslovakya’da darbe yapması en önemli gerekçe olarak gösterilmiştir.³¹³ Ayrıca NATO kendisine iki temel hedef belirlemiştir. İlk temel hedefi, Sovyetlerin yayılmasının engellenmesi ve Sovyetlere karşı ortak savunma oluşturulması; İkinci hedefi ise, iki dünya savaşına yol açan Batı Avrupa iç çekişmelerinin ortadan kaldırılmasına olanak sağlamak olarak belirtilmiştir. 1950’de Batı Almanya’nın ittifaka dâhil olması sürecin olumlu ilerlemesini sağlamıştır.³¹⁴ Sonuç olarak baktığımızda ABD amacına ulaşip iki hedefi de gerçekleştirmiştir.

2.3.2.Doğu Bloku

ABD’nin “Truman Doktrini”yle başlayan Soğuk Savaş hamleleri ve oluşan Batı Bloku karşısında SSCB de Doğu Blokunu oluşturacak olan bazı hamlelerde bulunmuştur.1947 yılında Kominform (Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu) teşkilatının kurulması, ilk hamle olarak yorumlanmıştır. Kominform’un kuruluş amacı, komünist yönetimi benimsemiş devletlerle koordinasyon ve işbirliği sağlamak olarak belirlenmiş ve ideolojik bir hamle olarak görülmüştür. İkinci hamlesi, Truman Doktrini ve Marshall Planı’na karşılık olarak, doğuşu 1945’teki bir bildiriye dayandırılan ve 1949 yılında SSCB, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ile birlikte Romanya’nın da yer aldığı Comecon’un kurulması olarak ifade edilmiştir. Comecon, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi’dir ve Doğu Blokunun ekonomik alandaki hamlesi olarak gösterilmiştir. Üçüncü olarak da askeri anlamda, NATO’ya karşılık

³¹²N. Ünlü, “Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin...” s.27

³¹³ H. Kissinger, **Diplomasi...**, s.425

³¹⁴ S. Hook, J. Spainer, “İkinci Dünya Savaşı’ndan...”, s. 58

1955 yılında Varşova Paktı kurulmuştur. SSCB, Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Macaristan bu pakta üye olmuştur. NATO gibi kolektif bir güvenlik örgütü olarak kurgulanmıştır. Danışma Komitesi siyasi işleri, Birleşik Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı da askeri işleri yürütmüştür.³¹⁵

Kominform, Comecon ve Varşova Paktı'yla oluşturulan birliktelik, bir çeşit “*dışarıdaki imparatorluklar*” olarak yorumlanmıştır. Ancak bahse konu olan bu imparatorluk ne barışçıl ne de demokratik olabilmıştır. SSCB'nin diğer ülkelerle yaşadığı krizler bunu çok net ortaya koymuştur. Sadece Yugoslavya'nın lideri Tito diğerlerinden farklı olarak kendi yolunu çizebilmiştir.³¹⁶ Sovyetler süreç içerisinde gittikçe totaliterleşmiştir. Bu tavır bazı ülkelerin SSCB ile arasına mesafe koymasına yol açmıştır.

SSCB 1950'li yıllara girildiğinde, Batı Avrupa'ya yaklaşıp onunla diyalog kurabilirse, Batı Blokunu zayıflatabileceğini düşünmüştür. Bu sayede AB ile arasında bir denge oluşturmaya çabalamıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde ise, bu durum “barış içinde yan yana yaşama politikası” olarak adlandırılmış ve ardından “uluslararası gerginliklerin yatışması” bu bağlamda “yumuşama” (detant) devreye alınmıştır. Ancak yine de SSCB, askeri gücünü artırmayı sürdürmüştür. 1975'te imzalanan sözleşmeyle bu durum iyice somutlaşmıştır.³¹⁷ En büyük harcamalar askerî alanda yapılmaya devam etmiştir.

Diğer taraftan sosyalist hareketler de zaman zaman tarihî kapitalizmin bir parçası biçiminde öne çıkmıştır, hatta kapitalist sistemin dışında değil, aksine içinde olduğu iddia edilmiştir. Bundan dolayı kapitalist sistemin bütün çelişki ve kısıtlamalarını da sosyalist sistemin içinde barındığı ifade edilmiştir. Mevcut uygulamanın bir sosyalist düzen oluşturmadığı, kapitalist sistemin bir bilançosuna dönüştüğü belirtilmiştir. Emek sömürüsü, siyasal özgürlüklerin kısıtlanması, cinsiyetçilik, ırkçılık vb. durumların devam etmesi, gerçekte kurulması tahayyül edilen yeni bir topluma ait veriler olarak görülmemiştir. Bu durum sosyalist ülkelerin,

³¹⁵ N. Ünlü, “Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin...”, s. 28-29

³¹⁶ Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, İletişim Yayınları, Çev: Kezban Acar, İstanbul, 2015, s. 703

³¹⁷ Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi*, Phoenix Yayınevi, Çev: Esin Soğancılar, Ankara, 2007, s. 444

kapitalist sistemin çevre ya da yarı-çevre alanlarında bulunmasından kaynaklanmıştır.³¹⁸ Devrimci hareketlerin kökenleri de bu noktada tartışmalı bir konu sayılmıştır. Düzenin mağdur ettiği ve ezdiği grupların harekete geçmeleri genellikle kendiliğinden olmamış, mevcut sistemin tıkanıp veya çöktüğü zamanlarda ortaya çıkmıştır. Ezilenler bu süreci kendi lehlerine çevirmeye çalışmış ve bunu başarabilenler de toplumu arkasına alıp meşruiyet sağlayabilmiştir.³¹⁹ Dolayısıyla SSCB liderliğinde uygulamaya konulmaya çalışılan sosyalist pratik istenilen ama ulaşmakta yetersiz kalmıştır.

2.3.2.1. Kominform (Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu)

Kominform, Marshall Planı ve Truman Doktrini'ne karşı, SSCB'nin sergilediği duruş olarak ifade edilmiştir. ABD'nin siyasi ve ekonomik olarak gerçekleştirmek istediklerinin karşısında SSCB'nin verdiği bir karşılıktır. SSCB, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya komünist partileri tarafından kurulmuştur. İşçi hareketleri ve ulusal kurtuluş savaşları desteklenmiş, sömürgecilik reddedilmiş, hatta köylüler de etki altına alınmaya çalışılmıştır.³²⁰ İşçi sınıfının eksikliği bazı ülkelerde köylülerle ikame edilmeye çalışılmıştır.

SSCB'nin savunulması, Amerikan emperyalizmine karşı konulması, tüm dünyaya yayılmış bir Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulması amaçlanmış ve dünyanın iki bloka ayrıldığı resmî olarak kabul edilmiştir.³²¹ Sovyetlerin bu politikası “tek ülkede sosyalizm” mantığıyla eşleşmiştir.

ABD'nin Truman, Marshall ve NATO gibi ekonomik ve askeri faaliyetlere girmelerini ise, SSCB “savaş çıkırtkanlığı” olarak nitelemiştir. Kominform kurularak komünist ülkelerin politikaları birbirine uyumlu hale getirilmek istenmiş ve bu ülkeler SSCB tarafından yönlendirilmeye açık hale getirilmiştir. Buna karşı tavrısa Tito'dan

³¹⁸ Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, Metis Yayınları, Çev: Necmiye Alpay, İstanbul, Kasım 2016, s. 93

³¹⁹ Immanuel Wallerstein, *Ütopistik Ya Da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri*, Bgst Yayınları, Çev: Taylan Doğan, İstanbul, Nisan 2018, s. 19

³²⁰ N. Ünlü, “Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin...” s.31

³²¹ Ali Özkan, *Enver Hoca Dönemi Arnavutluk*, Nobel, Ankara, 2017, s.353

gelmiştir. Milliyetçilik ve komünizm arasındaki uyumsuzluk, Tito’yu Doğu Bloku’yla arasına mesafe koymaya iterken, Stalin bilim, edebiyat ve sanatta Marksist bir kontrol mekanizması oluşturmuştur.³²²

Komünistler, Doğu Avrupa’nın birçok ülkesinde çeşitli yollardan iktidarı ele geçirmiştir. Buralarda “Halk Demokrasisi” kurulması amaçlanmıştır, ancak süreç tam tersi istikamette ilerlemeye başlamıştır. Bir tek Tito, Sovyet desteğiyle değil de halk desteğiyle iktidara gelmiştir. Yunan iç savaşında, Sovyetlerin komünistleri kendi haline bırakması, Stalin ve Tito arasındaki ayrılığı derinleştirmiştir. Batı’nın da belli orandaki etkisiyle Stalin, Tito’yu alt edememiş, Tito da ülkesinin kendi ayakları üzerinde bir sosyalizm geliştirebilmesi için çalışmıştır.³²³ İki ülke arasındaki bu ayrılık Stalin ölünceye kadar devam etmiştir. Aradaki süreçte ülkede kurduğu sosyalist modelle Tito bölgenin en etkili liderlerinden birisi olmuştur.

1948 yılında Yugoslavya, Kominform’dan çıkarılmıştır. Gerekçe olarak Yugoslavya’nın Sovyet memur ve subaylarına karşı iyi davranmaması gösterilmiştir. Ancak Yugoslavya bunu reddetmiştir. Sovyet memur ve subaylarının maaşlarının yüksek olmasından dolayı sayılarının azaltılması yoluna gidildiği belirtilmiştir.³²⁴ Asıl sebep olarak Yugoslavya’nın, Balkanlar’daki nüfuzunun artması gösterilmiştir. Tito o kadar etkili hale gelmiştir ki, aralarında çıkar çatışması olmayan ülkelerle “Güney Slavları Federasyonu” kurulması bile gündeme gelmiştir. Dolayısıyla bu durum Sovyetler açısından önemli bir tehdit oluşturmuştur. Tito, farklı bölgelerde de federe yapıların kurulmasını teşvik etmiştir. Bu durum ise, Stalin ve Tito’yu karşı karşıya getirmiş ve sonuç olarak Yugoslavya Kominform’dan çıkarılmıştır.³²⁵ Tito, Bağlantısızlar Hareketi’nin en önemli liderlerinden birisi olmuştur. Çabası takdir görmüş ve desteklenmiştir.

1955-56 yıllarında Sovyetler sertlik yanlısı tutumlarından vazgeçerek ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştır. 1955 yılında Avusturya’nın kuruluşu kabul edilmiş,

³²² George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, Çev: Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, İstanbul, 2019, s. 528

³²³ Paul Bushkovitch, **Rusya’nın Kısa Tarihi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Çev: Mehmet Doğan, İstanbul, Mayıs 2016, s. 415

³²⁴ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, İmge Kitabevi, Ankara, Haziran 2018, s. 84

³²⁵ O. Sander, “**Balkan Gelişmeleri...**”, s. 85-86

* Destalinizasyon, Sovyetler Birliği’nde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Jozef Stalin’in ölümünün ardından yeni genel sekreter seçilen Nikita Kruşçev ile başlayan süreci ifade eden terim.

Yugoslavya'yla ilişkilerin düzeltilmesine çalışılmış ve Batı'yla ilişkileri düzeltme konusunda istekli davranılmıştır. 1956'da Kominform'un kapatılmasıyla “De-Stalinizasyon*” süreci başlamıştır.³²⁶ Bu arınma döneminin arkasından bir süre sonra yumuşama dönemi gelmiştir ve en sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

2.3.2.2. Comecon (Council for Mutual Economic Assistance)

Uluslararası bölgesel ve ekonomik bir kuruluş olarak ortaya çıkış tarihi 25 Ocak 1945'e dayandırılmıştır. Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına karşılık, Doğu Bloku tarafından kurulmuştur. 5-8 Ocak 1949'da SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya kuruluşta yer almıştır.³²⁷

Temel amaç, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan ekonomik enkazı ortadan kaldırmak olarak açıklanmıştır. Üye ülkelerin ekonomilerini canlandırmak ve bu ülkeleri kalkındırmak hedeflenmiştir. Ancak ekonomik, sosyal ve siyasal alanda bir çeşit Sovyet sistemine bağlılık yaratmıştır.³²⁸

2.3.2.3. Varşova Paktı

SSCB, NATO'ya altı yıl sonra 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı'nı kurarak cevap vermiştir. Pakta Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Arnavutluk dâhil olmuştur. Bu pakt da tıpkı NATO gibi, kolektif savunma amacı taşımıştır. 1968 yılında Arnavutluk pakttan ayrılmıştır. Sovyetler paktın amacını Doğu Avrupa'yı korumak olarak açıklasa da Nikita Kruşçev, Tito'nun etkisinin Doğu Avrupa'ya yayılmasını engellemek için Varşova Paktı'nı kullanmıştır.

³²⁶ O, Türel, “Küresel...”, s. 102

³²⁷ Anthony Sampson, *Avrupa Nereye Gidiyor?*, Sander Yayınları, Çev: Nuran Ülken, İstanbul, 1969, s.55

³²⁸ N. Ünlü, “Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin...” s.31

Dolayısıyla bu pakt, SSCB'nin etki ve denetimini bölgede sağlamlaştırmıştır. Bu sonuç da Sovyetlerin Macaristan ve Çekoslovakya'ya müdahalesinden çıkarılmıştır.³²⁹

1955'te Varşova Paktı'nın kurulmasıyla Batı ve Doğu arasındaki sınır Berlin Duvarı'nda somutlaşmıştır.³³⁰ Varşova Paktı'yla birlikte Sovyet askerleri Doğu Avrupa'ya yerleşmiştir. Bu “hukuki kılıf” *Brejnev Doktrini* olarak adlandırılmıştır. Pakt üyeleri dost ülke olarak nitelendirilmiş ve buraya yapılan “zararlı” faaliyetlere ortak tepki amacı gütmüştür. Dolayısıyla bir çeşit “egemenliğin sınırlandırılması” anlamına gelmiştir. İlerleyen süreçte, bölgede SSCB'nin etkisinin zayıflamasının temel sebeplerinden birisi olmuştur.³³¹

1985'te anlaşma 20 yıl daha uzatılmasına rağmen Mihail Gorbacev, Brejnev Doktrini'ni geçersiz kılmıştır. Bu sayede bölge ülkeleri, parlamenter sisteme yönelmiş ve Soğuk Savaş'ın iki blokundan birini temsil eden komünizmin siyasal yapısı çökmüştür. Ülkelerin birbirlerinin egemenlik haklarına dokunmayacağını garantisini verince, resmen biten Brejnev Doktrini sonrası Varşova Paktı da 1991'de dağılmıştır. Komünizmin siyasal yapısının ardından Doğu Blokunun askeri yapısı da ortadan kalkmıştır.³³²

2.3.3.Bağlantısızlar Hareketi

2.3.3.1.Tarafsızlık, İzolasyonizm (Soyutlanma) ve Bağlantısızlık (Blokuzluk)

Tarafsızlık, savaş sırasında fiili ve hukuki olarak bir devletin kendisini bunun dışında tutması ve diğer devletlere de bunu kabul ettirmiş olma halidir. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda tutunduğu tavır buna bir örnektir. Savaştan farklı durumlarda da tarafsızlık söz konusu olabilmektedir. Askeri ittifaklara katılmamak da bir tarafsızlık durumudur. Meşru müdafaa haricinde askeri ittifaklara katılmamak ve diğer devletlerce bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı hareket edilmeyeceğinin garantisinin verilmiş olması daimî tarafsızlık olarak adlandırılmıştır. Bu kararın,

³²⁹ O. Sander, “Siyasi Tarih 1918...”, s. 272

³³⁰ B. Kagarlitsky, “Çevrenin İmparatorluğu...”, s. 443

³³¹ O. Sander, “Siyasi Tarih 1918...”, s. 272

³³² O. Sander, “Siyasi Tarih 1918...”, s.273

devletin kendi iradesiyle aldığı bir karar olduğu belirtilmekle beraber, diğer devletlerin etkisiyle alınmış bir karar olabileceği de ifade edilmiştir. İkincisine, edilgen bir sıfat olarak “tarafsızlaştırılmış ülkeler” denmiştir. Meşru müdafaa için tarafsız ülkeler de asker ve silah bulundurmıştır. Genelde güçlü devletlerin çıkar çatışmasına sahne olan Avusturya ve Finlandiya gibi ülkeler tarafsızlaştırılmıştır. Bundan kimse ne yarar ne de zarar görmüştür. İsviçre ve İsveç ise, kendi iradeleriyle tarafsız kalmıştır.³³³

Aynı süreçte, “izolasyonizm” bir devletin diğer devletlerle siyasi, ekonomik, kültürel, askeri ve diplomatik anlamda en alt seviyede ilişki kurması olarak yorumlanmıştır. Günümüzdeki karşılıklı bağımlılık durumunun güç kazanması ile böyle bir politikanın uygulanmasının pek mümkün olmadığı ifade edilmiştir.³³⁴

İzolasyonizmin tercih edilmesinin bazı sebepleri vardır. Bunlardan biri, mevcut sistemi koruma düşüncesi olarak gösterilmiştir. Çin, Kültür Devrimi sırasında içe kapalı bir yol izlemiştir. Bunun temel amacı, sistemin korunması ve dış etkilerden bağımsız gelişmesinin sağlanması olarak belirtilmiştir. Benzer durum Arnavutluk için de söz konusu olmuştur. Enver Hoca’nın, SSCB ile ilişkilerinin bozulması, ayrıca Bağlantısızlar Hareketi’ne dahil olmaması, hatta Batı ile de sınırlı ilişki kurması sebebiyle 1990’lı yıllara kadar, bir izolasyon politikası izlediği ifade edilmiştir. Ülkelerin ekonomik ve sosyal yönden kendi kendine yetebilmesi bir başka sebep olarak gösterilmiştir. Çin, ABD, Japonya bu konuda olumlu örnek olarak verilmiştir. Ancak bu özelliği olmayan ülkeler de (örneğin Arnavutluk) olmuştur. Kamuoyunun, kendi devletinin çıkarının diğer devletlerden farklı olduğunu düşünmesi ve bu yöndeki bir tercihi destekleyeceği görüşü de bir sebep olarak sayılmıştır. Bu noktada düşmanlık ve küçük görme hissiyatına dayalı duyarlılık da vurgulanmıştır.³³⁵

Dünya üzerinde tek bir sistemin olmadığı, gücün bölündüğü veya güç dengelerinin olduğu dönemlerde izolasyonizm, strateji uygulanabilirliğini kolaylaştırırken, günümüzdeki küresel sistemde bu politikayı uygulamak çok daha zorlaşmıştır. Bir ülkenin bu politikayı uygulamasında doğal sınırlarla çevrili olması önemli bir faktör olarak görülmüştür. Yüksek dağlarla çevrili olmak, ada ülkesi olmak

³³³ Faruk Sönmezoğlu, “Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi”, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 274-276

³³⁴F. Sönmezoğlu, “Uluslararası Politika...”, s. 277

³³⁵F. Sönmezoğlu, “Uluslararası Politika...”, s. 277-278

gibi coğrafi özelliklerin de belli oranda koruma sağladığı ifade edilmiştir. Örneğin Mussoli'nin işgaline kadar, Habeşistan bu kategoride bir ülke sayılmıştır.³³⁶

ABD, ekonomik olarak kendine yeten, güçsüz komşulara sahip bir ülke olarak görülmüştür. Avrupa ile arasında okyanus olması, bunu kolaylaştırıcı bir etken olarak yorumlanmıştır. ABD'nin siyasi ve askeri olarak izlediği bu yol, ekonomik anlamda söz konusu olamamıştır. Avrupa'ya karşı tutunduğu bu politikanın aksine, Uzak Doğu ve Pasifik Okyanusu'nda kendi hegemonyasını güçlendirmiştir. ABD, 1917 yılına kadar I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmıştır. Ancak Avrupa'da herhangi bir devletin üstünlük sağlamasını (İngiltere gibi) kendi çıkarına aykırı görmüştür. Ayrıca denizaltı savaşında Almanya'nın ABD'ye zarar vermesiyle birlikte, Almanya'nın ABD'nin ilgisini yeniden kendi kıtasına çekmek için Meksika ile ittifak kurma çabasının ortaya çıkarılması, Almanya'ya bakışta olumsuz bir etki yaratmıştır. Rusya'nın savaştan çekilmesi ve Almanya'nın tüm gücüyle Batı cephesine dönüp, kesin egemenliğini tesis etme ihtimali de ABD'yi savaşa girmeye iten sebepler arasında yer almıştır. Savaş sonrası 1920'de yapılan başkanlık seçiminde izolasyonistlerin kazanması, ABD'nin yeniden kıtasına çekilmesi ve Milletler Cemiyeti'ne girmemesi sonuçlarını doğurmuştur. İki savaş arası süren bu politika, Pearl Harbor baskını sonrası ABD'nin savaşa girmesiyle son bulmuştur.³³⁷

Bağılantısızlık (Blocsuzluk) ise; modern dünya sisteminde, siyasi anlamda eşitlik, içeride ulusal egemenlik dışarıda bağımsızlık, topyekûn kalkınma, ekonomik ve siyasi tekellere karşıtlık, her ülkenin kendi toplumsal kaynaklarını kendisinin kullanması, tüm hegemonya dayatmalarına karşı direnmek, kendi öz benliğini geliştirmek, toprak bütünlüğünü korumak, her ülkenin dilediği iktisadi ve siyasi sistemi kendisinin belirlemesi gibi talepleri olan bir hareket olarak yorumlanmıştır.³³⁸ Birleşmiş Milletlerin demokratikleştirilmesi ve bu sayede adaletin sağlayıcısı olarak yeniden yapılandırılması, stratejik amaç biçiminde ortaya konmuştur.³³⁹

³³⁶F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 279-280

³³⁷F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 281-286

³³⁸Edvard Kardelj, **Blocsuzluğun Tarihsel Kökeni**, Toplum Yayınları, Çev: F. Kaya, Ankara, Nisan 1977, s.67-70

³³⁹V. Prashad, "Esmer...", s. 154

Bağılantısızlık kavramı; zaman zaman diğer kavramlarla eşanlamli olarak kullanılmasına ve diğer kavramlarla ortak noktalarının bulunmasına rağmen, sadece “aktif tarafsızcılık” ile eşanlamli olarak görülmüştür. Bundan kasıt da faydacı, yani her bloka eşit mesafede olma durumu olmamıştır. Dış politikada izlenen savaşan devletlere herhangi bir telkinde bulunmama, ara buluculuk faaliyetleri ve aynı zamanda ülkenin kendi menfaatlerini koruması hali olarak da düşünülebilir. Nasır’ın kamulaştırma politikaları sonucu Batı ile arası bozulmuş yardımlar kesilmiştir. Buna karşılık Nasır da Doğu Blokuna yakınlaşmış, yardım sağlamış ve sanayi hamleleri gerçekleştirmiştir. Ancak bunu Doğu Blokuna katılmadan gerçekleştirmiştir, Batı’nın yaptırımlarına karşı denge kurabilmek için bunu yapmıştır. Ters bir örnek de Tito’nun tavrı için gösterilebilir. Stalin-Tito çatışması sonucu Tito da destek ve yardım arayışını Batı’dan karşılama yoluna gitmiştir. Aktiflik, savaşta tarafsız kalmak yerine, savaşı ortaya çıkarabilecek koşulların çıkmasının engellenmesine dayalı temel mantığın yerleştirilmesidir. Bu açıdan bakıldığında barışçıl bir dış politika izleme anlayışı, askeri ittifak anlaşmalarına katılmamak, ülkesinde yabancı üs bulundurmamak ve bağımsızlık mücadelelerini desteklemek olarak düşünülmüştür.³⁴⁰ BM içerisinde silahsızlanmanın öncülüğünü de bu ülkeler yapmıştır. Bağlantısızlar Hareketi’nin tüm toplantılarının gündemi içerisinde silahsızlanma da yerini almıştır.

Nehru, Üçüncü Dünya ülkelerini emperyalist gücün sömürücü suçlarından kurtarma adına, her zaman derin bir endişeye sahip olmuştur. Emperyalizm, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Nehru her zaman bu olasılık konusunda bilinçli davranmış ve zayıf ülkelerin ortak gücünün, Neo-emperyalizmin saldırısına karşı koyacağı bir dünya vizyonu oluşturmuştur. Bu sebeple bağlantısızlık politikası genellikle “Nehru Politikası” olarak adlandırılmıştır. Ancak bağlantısızlığın *Nehru Politikası* olarak adlandırılmasının doğru olmadığı belirtilmiş ve sadece tüm yaptığının bağlantısızlık politikasını dile getirmek olduğu ifade edilmiştir.³⁴¹ Nehru, bağlantısızlık kavramına ilişkin olarak şunları söylemiştir: *Kendimize bağlantısız ülkeler diyoruz. Bağlantısızlık farklı şekilde yorumlanabilir,*

³⁴⁰ F. Sönmezoğlu, “Uluslararası Politika...”, s. 286-288

³⁴¹ R. S. Gautam, **Nehru And Non-Alignment**, Ed: R. S. Gautam, Printwell Jaipur, India, 1991, p.150

*ancak temelde sözcüğün büyük güç bloklarıyla uyumlu olmaması anlamında üretildi ve kullanıldı.*³⁴²

Bir başka demecinde de şunu ifade etmiştir: *Bağılantısızlık, menfaat politikası ya da inanç eksikliği değildi. Bu kendi ayaklarımız üzerinde durmaktı, atlamak ya da düşmek değildi.* Nitekim dünyadaki sorunlara ve çatışmalara kayıtsızlık ya da gerçeklerden kaçmak olarak yorumlanmamıştır. Olumsuz değil, ama olumlu bir tutum ve politika olarak gösterilmiştir. Savaş zamanında bile, ne soyutlanma (izolasyonizm) ne tarafsızlık ne de savaşıklık olarak ifade edilmiştir. Ulusal ya da bölgesel organizasyonların üyesi olabilmek veya üye kalabilmek amaçlanmıştır. Gerçekçi ve pratik bir politika olmakla birlikte, kenarda oturmak ya da kazanan tarafın avantajlarından yararlanmak olarak da değerlendirilmemiştir. Aksine, dünya politikasında aktif rol almak ve konunun esasına ilişkin taraf olmak esas alınmıştır.³⁴³ Dolayısıyla sömürgecilik karşıtlığı, kalkınma, silahsızlanma, ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi gibi önemli konularda her zaman taraf olunmuş, buna göre ortak politika güdülmüştür.

Bağılantısızlık fikrinin Nehru'yla birlikte Tito, Nasır ve Nkrumah ile birlikte evrim geçirmesinden önce, basit bir şekilde “sadece tarafsızlık” biçiminde kullanılması aşağılayıcı olarak nitelenmiştir. Bu dört lider güçlü bir sistemde, yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin ihtiyaçlarını bilen insanlar olarak görülmüştür. Bu liderler arasında Hint Ulusal Hareketi'nin doğası ve gelişmekte olan fikirleri en çekici şekilde ifade etme yeteneğiyle Nehru, oldukça özel bir kişilik olarak gösterilmiştir. Tito, büyük gücün hâkim olduğu bir yapılanmada, eylemin bağımsızlığını ayakta tutabilen muazzam yaratıcı bir deha olarak yorumlanmıştır. Nasır, ülkesinin tarihindeki önemli bir anda tam egemenlik ihtiyacını cesurca açıklamıştır. Nkrumah ise, sadece bir ulusun değil, bir kıtanın vicdanı olarak ortaya çıkmıştır.³⁴⁴

Nehru, modern Hint düşüncesinin ulusal ve uluslararası politikadaki romantik idealizmini tamamen kabul etmemiş ve kesinlikle Hindistan dış politikasının oluşturulmasına ve uygulanmasına büyük bir tarafsızlık ölçüsü getirmiştir. Ancak

³⁴² R. Gautam, “Nehru And...”, s.152

³⁴³ M. S. Rajan, **Nehru And Non-Alignment**, Ed: S. J. R. Bilgrami, Kanishka Publishing House, New Delhi, 1992, p.146

³⁴⁴ A. K. Damodaran, Jawaharlal Nehru And Non-Alignment, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992, p.165

sürekli olarak Gandhi geleneğinin Hindistan'ın siyasi davranışı, özellikle de uluslararası davranışı üzerindeki etkisine ve Hindistan dış politikasının temel hedefi olarak “Tek Dünya” idealine atıfta bulunmuştur. Çağdaş güç dengesini ortadan kaldıracak ve uluslararası ilişkilerin yeni bir boyutunu açacak bir dış politika ideali oluşturulmuştur. Bununla tam olarak bağlantısızlığın işlevi olduğu belirtilmiştir.³⁴⁵ Bağlantısızlığın dış politikanın şiddet içermeyecek şekilde belirleme amacı ve barış içerisinde bir arada yaşama ilkesiyle örtüşmüştür.

1955'te Bandung Konferansı'nda konuşan Nehru, bağlantısızlığın tanımını şu şekilde yapmıştır: *Komünist öğretime ve anti-komünist öğretilere katılmıyoruz. İkisi de yanlış prensipler. Eğer büyük güç gruplarından birine katılırsam kimliğimi kaybederim. Bağlantısızlık prensibinin en iyi ve en kesin tanımı budur.*³⁴⁶ Bir başka konuşmasında da şunları söylemiştir: *Şu ya da bu grubun askeri gücünden korkmamıza izin verin. Korkmuyorum ve bu ülkeler adına (bağımsız politika güden ülkeler) şu ya da bu grubun askeri gücünden korkmadığımızı söylemek istiyorum. Bizim politikamız pasif ya da olumsuz politika değildir.*³⁴⁷

Hindistan'ın bu tavrı aslında 1920-30'lu yıllardan kalmıştır. Mahatma Gandhi, özgür Hindistan'ın herkesle dostça ilişki kurması gerektiğini söylemiş ve o dönem Hint birliklerinin Çin ve Ortadoğu'da kullanımını kınayarak, emperyalist ülkelerle özdeşlemeyi reddetmiştir. Nehru da emperyalizm, sömürgecilik ve ırkçılığa karşı mücadele ederek benzer tavrı sürdürmüştür.³⁴⁸ Gandhi ile başlayan bu politik duruş Nehru ile bağlantısızlık şemsiyesi altında sürdürülmüştür. Bu politika Hindistan dış politikasında devamlılık göstermiştir.

2.3.3.2. Bandung Konferansı (18-24 Nisan 1955)

³⁴⁵ J. Bandyopadhyaya, **Nehru and Non-Alignment**, Ed: B. R. Nanda, Vikas Publishing House, New Delhi, 1990, p 176-177

³⁴⁶ Akhileshwar Singh, “Jawaharlal Nehru and The Policy of Non-Alignment”, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992, p. 232

³⁴⁷ Jawaharlal Nehru, Non-Alignment, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992, p. 146

³⁴⁸ Shyam Ratna Gupta, “Indian Non-Alignment”, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992, p.310

Bandung Konferansı'na giden süreç, Nehru'nun Asya İlişkileri Konferansları düzenlemesi süreci olmuştur. Bu konferanslar önce 1947 ve 1949 yılında, Yeni Delhi'de düzenlenmiştir. Bandung Konferansı'nın düzenlenmesi için Endonezya, Pakistan, Seylan (Sri Lanka), ve Burma (Myanmar) da aktif olarak sürece katılmıştır.³⁴⁹

Samir Amin, Bandung Konferansı'yla başlayan bu süreci "Bandung Ağı" olarak yorumlamıştır. Güneyin uyanışı olarak adlandırdığı dönem de yine bu süreçle paralel sayılmıştır. Güney ülkeleri bu konferansla dönemin emperyalist sistemine meydan okumuştur ve yeni bir ekonomik düzen önerebilecek kadar ileri gidebilmiştir.³⁵⁰ Dolayısıyla bu süreçle birlikte güney ülkeleri, emperyalizmi uzlaşma zeminine itmiştir. Eğitim, sağlık ve sanayide ilerleme kaydedilmiş, eşitsizliklere karşı mücadele edilmiş ve modern devlet kurumuna doğru yol alınmıştır.³⁵¹ Sukarno şöyle hitap etmiştir: *Bizi birleştiren, hangi biçimi alırsa alsın, sömürgeciliğe duyduğumuz ortak nefrettir. Bizi birleştiren, ırkçılığa karşı olan ortak nefretimizdir. Bizi birleştiren, dünya barışını korumak ve güçlendirmek için sahip olduğumuz ortak kararlılığımızdır.*³⁵²

Bu konferans, bağlantısızlık hareketinin örgütlenmeye giden yoldaki ilk adımı olarak ifade edilmiştir. Toplantıya etki eden liderler, örgütlenme süreci ve sonrasında da hareketi yönlendirmeye devam etmiştir. Asya ve Afrika ülkelerinden konferansa davet edilen 25 ülkeden 24'ü konferansa katılmıştır. Düzenleyici olan 5 ülke de eklendiğinde, 29 ülke bu konferansta yer almıştır. Türkiye adına Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu toplantıya katılmıştır. Siyasi komisyonda Türkiye, Irak, Pakistan Batı yanlısı bir tutum sergilerken, Hindistan, Mısır ve Çin bağlantısızlığı savunmuştur. Alınan kararlar ışığında, ikinci grubun, toplantının kaderini çizdiği yönünde yorumlar yapılmıştır.³⁵³ Bağlantısızlar Hareketi'nin kurulup ilkelerinin ortaya konduğu sürece baktığımızda yapılan yorumun haklılığı ortaya çıkmıştır. Hindistan ve Mısır bu sürecin en önemli bileşenlerinden olmuştur.

³⁴⁹ O. Türel, "Küresel...", s.137

³⁵⁰ Samir Amin, *Ezilen Halkların Sömürülen Sınıfların Organik Aydını Demba Moussa Dembele*, Özgür Üniversite, Çev: Fikret Başkaya, Ankara, Mart 2012, s. 25

³⁵¹ Samir Amin, *V. Enternasyonal İçin...*, Özgür Üniversite, Çev: Fikret Başkaya, Ankara, Nisan 2007, s.16

³⁵² V. Prashad, "Esmer...", s. 63

³⁵³ F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 293

Lübnan temsilcisi, *insan hakları kutsalsa, sömürge altında ezilen ulusların haklarının da kutsal olduğunu* belirtmiştir. BM Genel Kurulu ise, bunun BM İnsan Hakları Sözleşmesi'ne dâhil edilmesini istemiştir. Sözleşme, iki bölüme ayrılmıştır. İlki medeni ve siyasal haklardan; ikincisi ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan oluşmuştur. Böylece her iki sözleşmede de *kendi kaderini tayin hakkı* yer almıştır.³⁵⁴ Örgütlü olunması ve ortak hareket edilmesi zaman içerisinde BM çatısı altında yavaş yavaş bazı kazanımlar elde edilmesini sağlamıştır.

Bandung Konferansı hem Üçüncü Dünyacılık fikrinin gelişmesine hem de Bağlantısızlar Hareketi'nin olgunlaşmasına ortam hazırlamıştır. Bandung Konferansı ve Bağlantısızlar Hareketi; egemenlik haklarına saygı, diğer ülkelerin iç işlerine karışmaması, uzlaş, anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi gibi konulara ek olarak hem ülkeler hem de her ülkenin vatandaşları açısından eşitlik sağlanması, sömürgeciliğin reddi, bloklar arası tarafsızlığın temel alınması biçimindeki ilkeler öne çıkmıştır.³⁵⁵

Bandung Konferansı'nda belirlenen 10 ilkeden 5'i, 1954 yılında Çin-Hint Anlaşması'nın da temelini oluşturmuştur. Bu ilkeler³⁵⁶;

- 1) Bütün ulusların egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı,
- 2) Temel insan haklarına ve BM Şartı'nın amaç ve ilkelerine saygı,
- 3) Bütün ırk ve ulusların eşitliğinin tanınması,
- 4) Diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmemek,
- 5) BM Şartı'nda belirtildiği şekilde tek veya kolektif savunma hakkı.

Bandung Konferansı'nda bu ilkelere ek olarak şu ilkeler de belirlenmiştir³⁵⁷;

- 1) A) Büyük güçlerin herhangi birinin özel çıkarlarına hizmet etmek için toplu savunma düzenlemelerinin kullanılmasından kaçınmak,
B) Bir ülkenin bir başka ülkeye baskı uygulamaması,
- 2) Bir ülkenin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı güç kullanmamak,

³⁵⁴ M. Mazower, "Dünyayı Yönetmek...", s.355

³⁵⁵ E. İrfanoğlu, "Bölgeler Algılar Çerçevesinde Üçüncü...", s. 32

³⁵⁶ O. Türel, "Küresel...", s.139

³⁵⁷ Final Communiqué of the Asian-African conference of Bandung (24 April 1955) http://franke.uchicago.edu/Final_Communique_Bandung_1955.pdf (24.01.2020)

- 3) Bütün anlaşmazlıkların BM Şartı'na uygun şekilde barışçıl yollardan çözülmesine çalışılması
- 4) Karşılıklı çıkarların ve işbirliğinin geliştirilmesi,
- 5) Adalet ve uluslararası yükümlülükler saygı gösterilmesi.

Gerek Asya-Afrika bölgesinde gerek dünyada bu ilkeler belli oranda kabul görmüş ve bu ülkeler tarafından da referans alınmıştır. Ancak güçlü ülkeler için benzer durum her zaman geçerli olmamıştır. Menfaatleri söz konusu olduğunda bu ilkelerden uzaklaşabilmişlerdir.

1955 Bandung Konferansı'yla birlikte Birleşmiş Milletler'e 16 üye katılmıştır. 1961'de, 23 ve 1971'e kadar olan süreçte de 33 yeni üye BM'ye dâhil olmuştur. BM Genel Kurulu'nda ağırlık Afrika-Asya blokuna kaymıştır. Ayrıca Üçüncü Dünya olarak tabir edilen ülkelerin genel kurula katılmasıyla birlikte, Doğu-Batı ayrımı yerini Kuzey-Güney ayrımına bırakmıştır.³⁵⁸ Bu ayrım gelişmiş kuzey ülkelerinin geri kalmış güney üzerindeki hegemonyasını belirtmiştir. Burada söz konusu olan ideolojik bir ayırmadan ziyade gelişmişlik farkına ve sömürüye işaret etmiştir.

ABD'nin Bandung'dan endişe etmesinin nedeni, bu ülkelerin komünizme yönelmeyi düşünme ihtimali olmuştur. Ayrıca bağlantısızlık da bir çeşit anti-Amerikancılık olarak değerlendirilmiştir. Bağımsızlığını kazanan ülkelerin kendi politikalarını kendilerinin belirlemesi, ulusal kurtuluş savaşları sonrasındaki milli demokratik devrimlerini gerçekleştirebileceklerini düşündürmüştür. Bu ülkeler için emperyalizm kapitalizmle, bağlantısızlık ise bağımsızlıkla eş anlama gelmiştir.³⁵⁹ Dünyada milliyetçiliğin yaygınlaşması ve konferanstan çıkan sonuç, ABD'nin beklentileriyle örtüşmüştür. Sovyetlerin bu ülkeleri kullanma konusunda Batı'dan başarılı olmasına rağmen, Çin'in de hâkimiyet kuramamış olması ABD açısından olumlu değerlendirilmiştir.³⁶⁰ Netice olarak bakıldığında küresel liderliğe soyunan ülkelere herhangi biri bu ülkeler üzerinde tam hakimiyet kuramamıştır. Kendi açılarından olumsuz değerlendirilmiştir. Ancak bir başka ülkenin de bunu başaramaması bir teselli olmuştur.

³⁵⁸ M. Mazower, "Dünyayı Yönetmek...", s. 289

³⁵⁹ Haluk Gerger, *ABD-Ortadoğu-Türkiye*, İstanbul, 2012, s.116.

³⁶⁰ M. Mazower, "Dünyayı Yönetmek...", s. 291

Sovyet Birliği, Nisan 1955 Bandung Konferansı'na davet edilmemiş, ancak buna itiraz etmemiştir. Komünist Çin'le aralarında yeni ülkelerin liderliği konusunda henüz rekabet çıkmamıştır. Dolayısıyla konferanstaki yokluğu bu durumu etkilememiştir. Sovyetler Birliği'nin, ABD ile rekabette dış yardım kaynağı olmadığı bir dönemde Asya ve Afrika'da etkili olamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın iki büyük gücünden biri olan Sovyetler Birliği, kendisinin 1955 konferansında hoş karşılanmayacağını fark etmiştir. Bandung Konferansı, 29 Asya ve Afrika ülkesinin, iki çatışan güç arasında bir orta yol bulma konusunda gerçek bir girişim olarak bu koşullarda ortaya çıkmıştır.³⁶¹

2.3.3.3. Bağılantısızlar Hareketi'nin Doğuşu ve Gelişimi

Soğuk Savaş'ın Doğu Avrupa ve Balkanlar'dan sonra Asya ve Afrika'ya da uzanması Kore, Çin, Hindistan, Endonezya gibi ülkelerde tedirginlik yaratmıştır. Bu ülkeler kalkınmayı sağlayacak ekonomik düzen ve siyasi birliği sağlayabilecek bir sistem kurmaya çalışmıştır. 1950'den sonraki on yılda, sömürgeleikten kurtulan ülke sayısı ikiye katlanmıştır. İki blok dışında kalan bu ülkeler için kullanılan tanımlar genellikle *azgelişmiş, bağılantısız, tarafsız ve Üçüncü Dünya* olmuştur.³⁶²

Bağılantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkışı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını yeni kazanmış Asya ve Afrika ülkelerinin, oluşmuş iki bloktan herhangi birine katılmamak istememelerinden kaynaklanmıştır. Bu ülkelerin askeri, siyasi ve ekonomik anlamda zayıf oluşu, bu bloklara dâhil olmaları halinde yeniden bağımlılık durumu yaratabileceği endişesi doğurmuştur.³⁶³ Asya-Afrika ulusları, uluslararası düzenin ve iç düzenin aşamalı olarak gözden geçirilmesini amaçlamıştır. Soğuk Savaş, dünya hâkimiyeti için iki süper güç arasındaki güç mücadelesi olarak değerlendirilmiştir. Bir fikir olarak bağılantısızlık, dünya uluslarına barış ve güvenliğe geri çekilmeleri için ilgi çekici bir itiraz sayılmıştır. Bu itiraz sırasıyla üç devlet adamı

³⁶¹ Guy J. Pauker, The Rise and Fall Of Afro-Asian Solidarity, *Asian Survey*, Vol 5, No 9, Eylül 1965, p 427

³⁶² Erhan Özyaşar, *Bandung Konferansı (Bağılantısızlar Bloku) 'nın, ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.43

³⁶³ F. Sönmezoğlu, "*Uluslararası Politika...*", s. 288

Nehru, Tito ve Nasır tarafından temsil edilen üç ülke Hindistan, Yugoslavya ve Mısır'dan gelmiştir.³⁶⁴

Bağımsızlığını kazanan ülkelerin kapitalist sömürüden kurtulmaları ve güçsüz olmaları birlikte hareket etme düşüncesi doğurmuştur. Ayrıca iki blokun nükleer güce sahip olması, bağlantısızların silahsızlanma politikasına yönelmesine sebep olmuştur ve bu sebeple BM içinde etkili bir ittifak oluşturmuştur. Bu politikanın etkili olamama sebebi ise, bağlantısızların veto haklarının bulunmayışı olmuştur.³⁶⁵

Bu ülkeler dış politikada bağlantısızlık politikasını uygularken, iç politikada da ulusal çıkarları korumaya ve ulusal birliği sağlamaya çalışmıştır. Bu politika, bazı iç sorunları unutturup, dış siyasete ilgiyi yöneltmek ve bu sayede dış politikada aktif tutum sağlamak olanağı yaratmıştır.³⁶⁶ Bağlantısızlar, demokratik olmayan hızlı bir kalkınma için, milli-sosyalist bir model düşünmüşlerse de bu model pek başarılı olamamıştır. Neticede özellikle Afrika'da bu düşünce, siyasi mücadeleyi öne çıkardığından askeri darbelere yol açmış ve genelde diktatörlükler ortaya çıkmıştır. Hürriyetçi düşünceden uzak bu yaklaşım, SSCB'ye daha fazla etki etme olanağı vermiştir.³⁶⁷ Ayrıca daha önce sosyalizm başlığı altında belirtildiği gibi bu model başarılı olamadığı gibi sosyalist de olamamıştır. Dolayısıyla çoğu zaman sosyalizm söylem ve iddia aşamasında kalmıştır.

Dışsal gerekçeler açısından bakıldığında, bu ülkelerin mevcut bloklara katılma durumları güçsüz olduklarından en alt kademede olup önemli oranda bağımlı duruma düşecekleri şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bağlantısız bir blok oluşturmak kendi çıkarlarına daha uygun olduğu gibi, uluslararası ortamda söz sahibi olmalarını da sağlamıştır. Ayrıca iki blok arasında denge kurmaksa, bazı sorunların çözümünü kolaylaştırmıştır. Tabii her ülke algıladığı tehdide göre konumlanmıştır. Tito, SSCB'ye karşı ABD desteğini arkasına alırken, Nasır da SSCB'nin desteğini Batı'ya karşı arkasına almıştır. Bağlantısız ülkeler iki blokun yardımlarını da zaman zaman almıştır. SSCB, Endonezya'nın hava kuvvetlerine yardım yaparken, ABD ise kara kuvvetlerine yardım yapmıştır. Ayrıca blok ülkelerinin ihtiyaçlarına göre de

³⁶⁴ Pavithran K S, "Non Alignment And Post-Cold War International System: Problems And Perspectives", **Society For South Asian Studies**, Pondicherry University, 2008, p.2

³⁶⁵ Fahir Armaoğlu, "20 Yüzyıl Siyasi...", s. 630

³⁶⁶ F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 289

³⁶⁷ F. Armaoğlu, "20. Yüzyıl Siyasi...", s. 631

yaklaşımlarının şekillendiği dönemler olmuştur.³⁶⁸ Dolayısıyla bağlantısız ülkeler bloklarla arasındaki mesafeyi eşit tutamamıştır. Aktif tarafsızcılığın önemi de burada ortaya çıkmıştır. Dengenin korunması için zaman zaman Batı'ya zaman zaman da Doğu'ya daha yakın durulmuştur.

Sosyalizme giden yolu kendi toplumuna göre şekillendiren Tito, Bandung'la beraber "pozitif/aktif tarafsızlık" yöntemini kullanmaya başlamıştır. Asya ve Afrika ülkelerinin bir araya gelip uluslararası düzende etkinleşmeleri, Batı ve Doğu blokuna dâhil olmadan bir dış politika uygulamayı mümkün kılmıştır. Yugoslavya, Hindistan ve Mısır'ın liderlik yaptığı üçüncü blok Bağlantısızlar olarak adlandırılmıştır.³⁶⁹

Bağlantısızlar Hareketi, güçsüz devletlere kendilerini kuvvetlendirme ve büyük devletlerin hegemonyasına karşı çıkma ortamı yaratmıştır. Bazı ülkeler bu birlikteliğin entegrasyona dönüşmesini istemiştir. Ancak bu sefer de hareket içerisindeki zayıf ülkelerin, güçlü ülkeler tarafından kontrol altına almasından çekinilmiştir. Toplantıların üye ülkeler arasında dönüşümlü olarak gerçekleştirilmesi, güçsüz de olsa her ülkenin dünya siyasetine katılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla hareket sadece uluslararası alanda değil, kendi içerisinde de demokratik bir düzen oluşturmaya çabalamıştır. Oluşturulan bu yapı, görev alan yetkilileri dünya siyasetine hazırlamış ve belli konularda yetkinlik sağlamalarına olanak vermiştir. Mevcut uluslararası sistem ekonomik, askeri ve politik bir sistem olduğu için, hareket içerisindeki yetkinleşme bu siyasete katılıp yön vermek açısından önemli bir eksikliği tamamlamıştır.³⁷⁰ Bağlantısızlar Hareketi'nin yatay bir örgütlenmeye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Öne çıkan bazı ülkeler olsa da hiçbir zaman diğer ülkeleri hegemonya altına alma amacı güdülmemiştir.

Aslında Bağlantısızlar Hareketi'nin amacını en iyi Tito özetlemiştir: *Bağlantısızlık siyaseti yalnızca emperyalizmin çöküş süreci ile ulusların bağımsızlık, ulusal özgürlükleri ile barış içinde bir arada yaşama savaşlarında değil, güç siyasetine karşı olan savaşta da ortaya çıkmıştır. Amaç, güç ile baskıya dayanan uluslararası ilişkiler sisteminin ortadan kaldırılmasıdır.*³⁷¹

³⁶⁸F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 291

³⁶⁹ O. Sander, "Balkan Gelişmeleri...", s. 154

³⁷⁰ A.W. Singham, Shirley Hune, *Non-Alignment In An Age Of Alignments*, The College Press, London, 1986, s. 34-35

³⁷¹ Erdal Arap, Selcan Bayün, "Josip Broz Tito", *Hukuk Gündemi Dergisi*, Sayı:2, 2014, s. 87

Nehru ise, eskiye oranla kendilerine daha fazla saygı duyulduğunu belirtmiştir. Bunun sebebini bağımsız politikalarla beraber, saldırgan bir politika izlenmemesine bağlamıştır. Bazılarına karşı hatalar yapılmış olabileceğini kabul etmekle birlikte, kendi program ve politikalarını uygulamaya devam edeceklerini bildirmiştir. Herkesle daha iyi ilişki kurduklarını, çünkü ne yapmak istediklerinin anlaşıldığını söylemiştir.³⁷² Örneğin sömürgecilğe karşı *Afrika kıtası üzerinde ne yazık ki, hâlâ sömürge ülkelerinin prangaları altında olan birkaç yer var; Angola, Mozambik ve Portekiz Ginesi'nde Portekiz baskısı sürüyor. Güney Rodezya'da, beyaz azınlık hükümeti iradesini çoğunluğa dayatmaya çalışıyor. Güney Batı Afrika'da, Güney Afrika'nın yasadıışı ve yabancı kuralı, dünya kamuoyuna meydan okumaya devam ediyor. Angola ve diğer ezilen bölgelerdeki özgürlük savaşçıları selamlıyor ve kahramanca verilen bağımsızlık mücadelelerinin başarısı için onlara tam destek veriyoruz* diyerek bu konudaki duruşlarını sergilemiştir.³⁷³

Stalin öldükten sonra Sovyetler Birliği, Bağlantısızlara karşı ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. ABD'nin yardımlarla yapmaya çalıştığını Sovyetler Birliği de yapmaya çalışmıştır. Her ne kadar SSCB, ABD kadar ekonomik yardım yapamasa da bazı ülkeleri kendi safına çekebilmiştir. Bazı ülkelerin Sovyetlere zaten sempatiyle bakıyor olmaları da bunda önemli rol oynamıştır.³⁷⁴

Bağlantısızlar Hareketi'yle ilgili zaman zaman kavram kargaşası oluşmuştur. Her ülke ve lider kendine göre tanım geliştirip içini doldurduğu için, zaman zaman çok farklı noktalara ulaşılmıştır. Aynı zamanda, uzmanların da bu konuda kafa karışıklığı yaşamaları anlamlandırmayı zorlaştırmıştır. Hem komünist ülkelerin hem de ABD yanlısı ülkelerin bulunuyor olması üye ülkeler arasında da bir açmaz yaratmıştır. Bununla birlikte, etkili üç lider Tito, Nehru ve Nasır'ın pragmatik algılarının bulunması bir zayıflık oluşturmuştur.³⁷⁵

1954 yılında Tito ve Nehru “aktif barışçı birliktelik” bildirisini açıklamıştır. Nisan 1955'te Bandung Konferansı gerçekleşmiş ve Haziran 1955'te sosyalizme giden

³⁷² J. Nehru, “Non-Alignment...”, p.139

³⁷³ Lal Bahadur Shastri, A Positive Programme For Peace, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992, p.179

³⁷⁴ Anthony Best, v.d., **Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl**, Yayın Odası, Çev: Taciser Ulaş Belge, Emel Kurt, İstanbul, 2008, s. 302

³⁷⁵ F. Armaoğlu, “20. Yüzyıl...”, s. 632-633

yolda her devlete özgü bir seçenek olabileceği vurgulanmıştır. 1956'da Brioni'de Tito, Nasır ve Nehru görüşerek bir temel oluşturmuştur. Tito, "Üçüncü Dünya ülkelerindeki sosyalizm=Sovyet uydusu olmaktır" anlayışını yok etmeyi amaçlamıştır.³⁷⁶ Ülkesinde geliştirmeye çalıştığı özgün sosyalist model de bunun bir sonucudur.

1960 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda (BMGK), *Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesi Beyannamesi* oylanmıştır. Tasarıyı 26 Afrika ve Asya ülkesi sunmuştur. Bu beyanname, Bandung ilkelerinin bir yansıması olarak yorumlanmıştır. Bu tasarıya ABD ve Batı'nın çekimser kalmasına rağmen, ezici çoğunlukla kabul edilmiştir. Bağlayıcılığı olmamakla birlikte, sonraki yıl BMGK sömürgelerde bir komite oluşturarak süreci izleme kararı almıştır. Soğuk Savaş'ın etkisiyle BM Güvenlik Konseyi tıkanırken, tüm ağırlık BMGK'ye kaymıştır. Bağlantısızlar Hareketi'nin etkinliğinin artması bunun temel sebebi sayılmıştır.³⁷⁷

Bağlantısızlar Hareketi'nin örgütlenmesi, 1961 yılında gerçekleşen Kahire Toplantısı'nda, Tito ve Nasır'ın çabalarıyla gerçekleşmiştir. Bağlantısızlara üye olacak ya da konferansa katılacak ülkeler için bazı şartlar belirlenmiştir:

- 1) Farklı özelliklere sahip diğer ülkelerle barış içinde bir arada yaşama ve kaynağını hareketin temel özelliği olan bağlantısızlıktan alan bağımsız bir politika izleme,
- 2) Milli kurtuluş hareketlerini destekleme,
- 3) Güç odaklı mücadele sonucu ortaya çıkan siyasi ve askeri örgütlere katılmaktan kaçınma,
- 4) Büyük güçlerle ikili askeri anlaşmalar ve diğer ülkelerle bölgesel askeri anlaşmalar yapmama veya katılmama,
- 5) Ülkelerinde büyük güçlerin askeri üstlerine izin vermeme.³⁷⁸

1-6 Eylül 1961 yılında Belgrad Konferansı, Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk toplantısı olarak gerçekleşmiştir. Toplantı çok sıkıntılı bir süreçte yapılmıştır. O dönem ABD ve SSCB arasında U-2 casus uçağı krizi yaşanmış, Berlin sorunu gündeme gelmiştir. Bu koşullarda iki taraf da çok gerilmiştir. ABD tekrar nükleer

³⁷⁶ Tanıl Bora, *Bölgeler-Sorunlar-Yugoslavya-Milliyetçiliğin Provokasyonu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1991, s.60

³⁷⁷ M. Mazower, "*Dünyayı Yönetmek...*", s.295

³⁷⁸ Turgay Murat, "Bandung Konferansı ve Türkiye", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 28, Sayı:2, Temmuz 2018, s. 376

faaliyetlerine başlamıştır. Toplantıya 25 doğrudan katılım sağlanmışken; 3 ülke de gözlemci olarak katılmıştır. 27 maddelik bir bildiri hazırlanmıştır. Silahsızlanma, kalkınma, insanların sosyoekonomik gelişimleri ve sömürgecilik konu edilmiştir. Bu noktada, Cezayir ve Angola'nın bağımsızlık savaşları desteklenmiştir. Ayrıca Güney Afrika Cumhuriyeti de ırkçılık yaptığı gerekçesiyle insan haklarını ihlal ettiği için kınanmıştır. İdeolojik farklılıkların doğal olduğu, bundan dolayı insanlara baskı ve şiddet uygulanmaması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca bütün ülkeler dış mekânı (uzay, uzay boşluğu) barışçıl amaçlarla kullanmayı taahhüt etmiştir.³⁷⁹

Nehru bu konferansta geldikleri noktayı şu şekilde belirtmiştir: *Bağılantısızlık politikalarımızı sırasıyla benimsemeden önce, aramızda herhangi bir danışma ve anlaşma yoktu. Hayır. Her birimiz, benzer koşullardan kaynaklanan, benzer deneyimlerden kaynaklanan ortak ideallerden esinlenerek bu politikaya ulaştık. Buna karşılık Achmed Sukarno: ...sanırım içimizden hiçbirimiz, birbirimize ilham verdiğimizizi inkâr etmeyecek. Bir ülkenin bağlantısızlık politikasının ulusal ve uluslararası konumumuzu korumak için en iyi garanti olduğunu keşfetme deneyimi şüphesiz diğerlerinin de benzer bir sonuca varmasına yardımcı olmuştur* demiştir.³⁸⁰

Frantz Fanon, “*Yeryüzünün Lanetlileri*” kitabında bireyseliğin ortadan kalkacağını ve kitlelerin bilinçli bir şekilde kaynaşacağını ifade etmiştir. Tam da bu süreçte, BM Genel Kurulu tarafından *Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesi Bildirgesi* kabul etmiştir. Ancak buna rağmen BM İnsan Hakları Komisyonu, sömürgeciliğe karşı mücadele veren uluslar kötü duruma düştüğü zamanlarda bile soruşturma yapmamış, hareketsizliği tercih etmiştir.³⁸¹ Dolayısıyla bu da alınan kararların ve gösterilen çabanın etkisinin sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

İkinci toplantı, 5-10 Ekim 1964 yılında Kahire’de gerçekleşmiştir. Sonucunda *Uluslararası İşbirliği ve Barış İçin Program* hazırlanmıştır. Katılımcı sayısı iki katına çıkmıştır. Bunun kaçınılmaz sonuçlarından biri, siyasi tutum farklılıkları olmuştur. Nasır, Tito ve Nehru, hareketin en etkili liderleri olarak görülmüştür. Tito, Türkiye ve Yunanistan ile Balkan Paktı’nı kurarken, Nasır Arap milliyetçisi olmasının da etkisiyle

³⁷⁹ Summary of the 1st Heads of State Summit, Belgrade, Serbia (1961) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1961_1st_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

³⁸⁰ Bimal Prasad, The Evolution Of Non-Alignment, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992, p.243

³⁸¹ M. Mazower, “*Dünyayı Yönetmek...*”, s. 356

Batı karşıtı sert bir tutum takınmıştır. Nehru ise bu noktada, iki blokla da iyi geçinmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Yaşanan farklılıklar, başlarda harekete zarar verecek şekilde olmamıştır. Her ülke algıladığı tehdit ve dış politika tercihinine göre, bir bağlantısızlık tanımı oluşturmuştur.³⁸²

Uzayın barışçıl amaçlarla kullanılmasını destekleyen ve nükleer ya da kitlesel imha silahlarının kullanılmasını ise yasaklayan bir anlaşmanın yapılması gerektiği belirtilmiştir. Silahsızlanma, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve nükleer enerjinin huzurlu kullanımı konuları da konferansın önemli başlıklarını oluşturmuştur.³⁸³

Hint Okyanusu'nda bir nükleer serbest bölge talep eden kıyı ülkelerinin probleme ortak yaklaşımının ilk yansıması, 1964'te Kahire'deki ikinci konferansta belirmiştir. Afrika, Latin Amerika, Avrupa, Asya ile diğer bölgeleri ve dünyanın okyanuslarını kapsayan, özellikle de ilgili devletler ve insanlar tarafından dile getirilen arzular doğrultusunda, çekirdek silahlardan arındırılmış olanlar başta olmak üzere, nükleer silahlardan arındırılmış bölgelerin kurulması önerilmiştir. Konferans, emperyalist güçlerin Neo-sömürgecilik ve emperyalizm politikasının genişlemesinin sonucu olarak Afrika, Latin Amerika, Avrupa ve Asya'nın gelişmekte olan ülkelerini sindirmek için hesaplanmış bir girişim biçimindeki, Hint Okyanusu'nda üsler kurmaya yönelik açık niyetini kınamıştır. Ancak bir barış önerisi bölgesi olarak Hint Okyanusu'nun temel unsuru, ilk kez 1970 yılında Lusaka'da düzenlenmiş olan üçüncü zirvede formüle edilmiştir.³⁸⁴

1960'lı yıllarda Japonya, *Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü* (OECD)'ne katılmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye ülkeler *Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması* üzerinde birlikte hareket etmiştir. Buna karşılık 1962 yılında Kahire'de bazı bağlantısız ülkeler toplanmış, ticaret ve kalkınma konusunda uluslararası bir etkinlik yapılması isteği bildirilmiştir. G-77* olarak adlandırılan bu ülkeler, BMGK'de yapılacak bir konferans önerisinde bulunmuştur. Asya ve Afrika

³⁸² F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 296

* G-77, BM'nin gelişmekte olan 77 üyesinin kurduğu gayri resmi bir topluluktur. G-77'nin amacı ortak ekonomik çıkarları korumak ve müzakere güçlerini artırmaktır. Üye sayısı 134'e çıkmasına rağmen adı değişmemiştir.

³⁸³ Summary of the 2nd Heads of State Summit, Cairo, Egypt (1964) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2nd_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

³⁸⁴ Madhurenra Kumar, *Non-Aligned Movement And The Indian Ocean As A Zone Of Peace*, Ed: R. S. Gautam, Printwell Jaipur, India, 1991, p.82

blokuna, Latin Amerika'nın da eklenmesi etkili bir çoğunluk yaratmış ve 1964 yılında 118 ülkenin katılımıyla, ilk BM *Ticaret ve Kalkınma Konferansı* (UNCTAD) gerçekleştirilmiştir. Genel kurulun bu dayanışması Batı'da rahatsızlık uyandırmıştır.³⁸⁵ Ayrıca G-77 ülkelerinin çabasıyla daimî sekreterlik kurularak dört yılda bir toplanması kararlaştırılmıştır. Güney-Kuzey çelişkisini gündemde tutmanın aracı olmuştur.³⁸⁶

8-10 Eylül 1970'de, Lusaka Konferansı üçüncü toplantı olarak gerçekleşmiştir. Sonucunda *Bariş, Bağımsızlık, Gelişme, İş Birliği ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi Üzerine Deklarasyon* metni oluşturulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin de alınan kararlarda söz hakkına sahip olması, gelecekleriyle ilgili birtakım kararları kendilerine baskı yapılmadan almak istedikleri, baskı altında tutulmalarının bariş ortamına zarar verdiği belirtilmiştir. Ayrıca ekonomik anlamda ülkeler arası artan gelişmişlik farkı, bu ülkelerin bağımsızlıklarına ve ekonomilerine zarar vermiştir. Bununla birlikte, üye sayısının artması hareket içi gruplaşmalara yol açmış, sömürgelerin bağımsızlıklarını elde etmeleri sonucu bu konudaki amaç elde edilmiş olduğundan bir gevşemeye yol açmıştır. SSCB ve Çin arasında yaşananlar da harekete yansımıştır.³⁸⁷ Ortak siyasi ve ekonomik isteklerle birleşmiş ülkeler, silahsızlanma harcamalarını azaltmak için uzlaşırlarsa, ekonomik ve sosyal kalkınma için önemli yatırımların yapılabileceği belirtilmiştir.³⁸⁸

Dördüncü toplantı 5-9 Eylül 1973 yılında Cezayir'de gerçekleşmiştir. 76 ülke tam üye olarak katılmıştır. Bu toplantıda, Latin Amerika ülkeleri de harekete dâhil olmuştur. İki blok arasındaki yumuşama göze çarpmıştır. Ancak olumlu bir yansıması olmamıştır. Konuşulan konular arasında ihracat gelirlerinin arttırılması, teknoloji transferi ve borç yüklerinin azaltılması yer almıştır.³⁸⁹ Konferans, silahsızlanma ve nükleer konulara ek olarak kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanmasını, ayrıca

³⁸⁵ M. Mazower, "Dünyayı Yönetmek...", s. 335

³⁸⁶ M. Mazower, "Dünyayı Yönetmek...", s.338

³⁸⁷ F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 297-298

³⁸⁸ Summary of the 3rd Heads of State Summit, Lusaka, Zambia (1970) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1970_3rd_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

³⁸⁹ F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 299

Güney Pasifik'teki Mururoa'da Fransız nükleer testlerinin askıya alınmasını talep etmiştir.³⁹⁰

Üçüncü Dünya ülkeleri, 1973 yılında *Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü* (OPEC)'nin petrol fiyatlarını artırmasını desteklemiştir. Bu ise, Batı dışından bir gücün ilk defa olarak süreci etkilemesi olarak yorumlanmıştır. Aynı yıl Cezayir'de yapılan bağlantısızlar toplantısında “*Yeni Uluslararası İktisadi Düzen*” çağrısı yapılmış ve 1974'te kabul edilmiştir. G-77 ülkeleri kalkınma ve iktisadi konularda her ülkenin kendi içinde “tek egemen” olmasını istemiştir. Birkaç yıl içerisinde Üçüncü Dünya ülkelerindeki Amerikan ham madde şirketlerinin hisselerinin %75'i millileştirilmiştir.³⁹¹

1973 yılında Üçüncü Dünya ülkelerinin sayısı, BM'nin *İktisadi ve Sosyal Konseyi*'nde 44'e ulaşmıştır. BM içindeki birçok kurumda üçüncü dünya ülkeleri çoğunluğu elde etmiştir. Bunun da etkisiyle 1970'li yıllarda BM'nin gündemini bağlantısız ülkeler belirler hale gelmiştir. Bu süreçte SSCB çoğunlukla bağlantısızlarla aynı tarafta yer almıştır. Dolayısıyla ABD, BM'yi bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. BM üyesi olan 127 ülkenin (üye sayısı 2000'lere gelirken 188, 2011'de ise 193'e çıkmıştır) çoğu, Asya ve Afrika ülkeleri olmuştur. Ancak BM eski önemini kaybetmeye başlamış, sömürgecilik sonrası süreç ilgisizlik getirmiştir. Bu durum BM'nin zirve noktası olarak yorumlanmıştır.³⁹²

1975 yılında ABD, Kanada, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve Japonya'nın yer aldığı G-7* kurulmuştur. Bunu tetikleyen olay ise, 1973 yılında, G-77'nin önemli ülkelerinden biri olan Cezayir'in Avrupa'yla işbirliği konusunu gündeme getirmesi ve ABD'den bağımsız hareket edilirse bunun gerçekleşebileceğini belirtmesi olmuştur. Aksi takdirde G-77'nin Avrupa'yı rakip olarak göreceğini söylemiştir. Avrupa'nın da G-7 içinde temsil edildiği düşünüldüğünde, Avrupa'nın bu çağrıya kulak asmadığı anlaşılmıştır.³⁹³

³⁹⁰ Summary of the 4 the Heads of State Summit, Algiers, Algeria (1973) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1973_4th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

³⁹¹ M. Mazower, “*Dünyayı Yönetmek...*”, s.339

³⁹² M. Mazower, “*Dünyayı Yönetmek...*”, s.303-305

* G-7: Dünya'nın Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) en yüksek 7 ülkesini kapsayan grup. Üye ülkeler net küresel zenginliğin %64'ünü (263 trilyon \$) oluşturmaktadır. Avrupa Birliği (AB) de bu grupta temsil edilmektedir. Rusya'nın katılımıyla G-8 olarak adlandırılan olan grup, dünya ekonomisinin yaklaşık %65'ini, dünya nüfusunun ise %14'ünü temsil etmektedir.

³⁹³ M. Mazower, “*Dünyayı Yönetmek...*”, s. 349-350

16-19 Ağustos 1976'da Kolombo Konferansı toplanmıştır. 86 ülke tam üye olarak toplantıda yer almıştır. Konuşulan konular arasında uluslararası para sistemi, dayanışma ve ekonomik sorunlar ön planda tutulmuş, sorun yaratabilecek konular gündeme getirilmemiştir.³⁹⁴ Silahsızlanma, nükleer test yasağı, kimyasal ve biyolojik silahlar ana gündemi oluştururken; evrensel barış ve güvenliğin ancak genel ve eksiksiz silahsızlanma, özellikle nükleer silahsızlanma, etkili bir uluslararası kontrol mekanizmasıyla güvence altına alınabileceği inancı dile getirilmiştir. Almanya, Fransa, İngiltere, ABD ve İsrail'in Güney Afrika'yla yaptıkları nükleer anlaşmalar kınanmıştır.³⁹⁵

Genel itibariyle baktığımızda Bağlantısızlar Hareketi çok fazla ülkeyi ve dünyanın önemli sayıdaki nüfusunu bir araya getirmiş olmasına rağmen, kapasitesinin belli bir noktanın üzerine çıkamayacağı açıkça görülmüştür. Yugoslavya, Üçüncü Dünya ile iyi ilişkiler kurmuştur, ancak ticari ve iktisadi ilişkileri Batı'yla olmuştur. Ayrıca Stalin ve Tito'nun karşı karşıya gelmesi sonrasında Tito, 1978 yılında yeniden ABD'den silah temin etmeye yönelmiştir. Oysa tam 18 yıl almamıştır.³⁹⁶

3-9 Eylül 1979'da Havana'da gerçekleşen toplantıya 95 ülkeden 92'si katılmıştır. Bağlantısızlar Hareketi'ne katılacak üyeler ve statüleri görüşülmüştür. Hareketin kendi içinde tartışılmaya başladığı bir toplantı olmuştur. Taraflar muhafazakârlar, radikaller ve bağımsızlar olarak ayrılmıştır. İsrail-Mısır anlaşması, Mısır'ın üyelikten çıkarılma tartışmasını gündeme getirmiştir. Silahsızlanma da önemli başlıklardan biri olmuştur.³⁹⁷ Uyumsuzlukların giderilmesi için, uyumsuz ülkeler arasında birlik, dayanışma ve işbirliğinin teşvik edilmesi, silahlanma yarışının sonlandırılması ve silahsızlanmanın sağlanması Bağlantısızlar Hareketi'nin temel hedefleri olarak gösterilmiştir. Ayrıca ekonomik ve sosyal kalkınma için nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusunda uluslararası bir konferans düzenlenmesi talep edilmiştir.³⁹⁸

³⁹⁴ F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 300

³⁹⁵ Summary of the 5th Heads of State Summit, Colombo, Sri Lanka (1976) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1976_5th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

³⁹⁶ A. Işıklı, "Kuramlar Boyunca Özyönetim...", s. 107

³⁹⁷ F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 302

³⁹⁸ Summary of the 6th Heads of State Summit, Havana, Cuba (1979) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1979_6th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

7-12 Mart 1983 yılında, Yeni Delhi Konferansı gerçekleşmiş ve 101 üyeden 99'u katılmıştır. Konuşulan konular arasında Mısır'ın üyeliği, Arjantin'in desteklenmesi, İran-Irak savaşı söz konusu olmuştur. Ayrıca, sorunlar ve çözüm önerileri, ekonomik sistemin düzenlemesi, mevcut ekonomik kriz ve nükleer silahsızlanma gibi konular da gündeme getirilmiştir.³⁹⁹ Konferans, Filistin'deki Siyonist varlık ile Güney Afrika'nın ırkçı rejiminin özellikle askeri ve nükleer alanlardaki işbirliğinin artışı karşısında derin endişesini dile getirmiştir. Bu işbirliği ve dayanışmayı şiddetle kınamış ve Bağlantısızlar Hareketi'ni, adı geçen iki ülkeyle ilişkilerini tamamen koparmalarını ve tecrit etmeye çağırmıştır.⁴⁰⁰

Üye ülkeler, 1-6 Eylül 1986 tarihinde, Harrare Konferansı'nda bir araya gelmiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve Güneybatı Afrika Halk Örgütü (SWAPO) dâhil 101 üye katılmıştır. Önceki toplantılara benzer olarak ırkçılık, silahsızlanma ve dış borç konuları ele alınmıştır. Siyasal sorunlar olarak da İran-Irak Savaşı, Libya'ya yapılan saldırı, FKÖ'nün desteklenmesi, Kamboçya ve Afganistan'a yabancı müdahalelerin engellenmesi konuları konuşulmuştur.⁴⁰¹ Bazı gelişmiş ülkelerin muazzam teknolojik kaynakları ve araştırma yetenekleri, mevcut silah sisteminin hâlihazırdaki müthiş yıkıcılığını artırmaya ve yenilerini tasarlamaya yöneltmiştir. Küresel silahlanma harcamalarının dörtte üçünden sorumlu olan sanayileşmiş dünyanın gelişmiş ülkeleri, muazzam insani, maddi ve teknolojik kaynakları emmeye devam eden bir silahlanma yarışına girmiştir. Silahlanma yarışının ekonomik ve sosyal sonuçları, bu olumsuz eğilimleri pekiştirmiş ve “*Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen*”in ortaya çıkmasına karşı militanlaştırmıştır. Silahsızlanma ve kalkınma arasındaki ilişki göz önüne alındığında, dünyadaki gerilimlerin gevşemesi ve kalkınma için, kaynakları serbest bırakacak silahlanma yarışının durdurulmasının, gelişmekte olan ülkeler için hayati zorunluluk ve küresel ilerleme içinde vazgeçilmez faktör olduğu belirtilmiştir.⁴⁰²

³⁹⁹ F. Sönmezoğlu, “*Uluslararası Politika...*”, s. 303

⁴⁰⁰ Summary of the 7th Heads of State Summit, New Delhi, India (1983) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1983_7th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

⁴⁰¹ F. Sönmezoğlu, “*Uluslararası Politika...*”, s. 304

⁴⁰² Summary of the 8th Heads of State Summit, Harare, Zimbabwe (1986) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1986_8th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Soğuk Savaş dönemindeki son toplantı 4-7 Eylül 1989'da yapılan Belgrad Konferansı olarak kayda geçmiştir. 102 üye katılmıştır. Hareketin kendini yenilemesi, insan hakları, Lübnan iç savaşı, Filistin sorunu konuşulmuştur. Filistin'in tanınması talep edilmiştir.⁴⁰³ Konferansa katılan devlet veya hükümet başkanları tarafından, Avrupa'daki silahsızlanmanın yanı sıra, askerî çıkarımlar açısından özellikle bitişik bölgeler ve uluslararası ilişkiler üzerinde olumlu bir etkiye sahip olması gereken geleneksel silahsızlanma, güven ve güvenlik artırıcı önlemler konusundaki görüşmelerin önemi vurgulanmıştır. Bunun iki büyük askerî ittifakın sökülmesine yol açacağı umudu dile getirilmiştir.⁴⁰⁴

2.3.3.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Netice olarak Soğuk Savaş'ın bitmesi ve ABD merkezli tek kutuplu dünyanın ortaya çıkması, Bağlantısızlar Hareketi'nin de önemini yitirmesine sebep olmuştur. Artık sadece ekonomik konular söz konusu edilmiştir. Zaten bu politikaya yönelmek isteyen ülkeler, bugün de geçmiştekine benzer iç sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla hareket biçimsel bir hale gelmiştir.⁴⁰⁵

1990 yılından sonra Bağlantısızlar Hareketi'nin Konferansları şu şekilde gerçekleşmiştir:

10. Konferans-Cakarta, 1-7 Eylül 1992.⁴⁰⁶
11. Konferans-Cartagena, 18-20 Ekim 1995.⁴⁰⁷
12. Konferans-Durban, 2-3- Eylül 1998.⁴⁰⁸
13. Konferans-Kuala Lumpur, 20-25 Şubat 2003.⁴⁰⁹

⁴⁰³ F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 305

⁴⁰⁴ Summary of the 9th Heads of State Summit, Belgrade (1989) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1989_9th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

⁴⁰⁵ F. Sönmezoğlu, "Uluslararası Politika...", s. 306

⁴⁰⁶ Summary of the 10th Heads of State Summit, Jakarta (1992) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1992_10th_Summit_Summary.pdf

⁴⁰⁷ Summary of the 11th Heads of State Summit, Cartagena, Colombia (1995) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1995_11th_Summit_Summary.pdf

⁴⁰⁸ Summary of the 12th Heads of State Summit, Durban, South Africa (1998) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1998_12th_Summit_Summary.pdf

⁴⁰⁹ Summary of the 13th Heads of State Summit, Kuala Lumpur, Malaysia (2003) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2003_13th_Summit_Summary.pdf

14. Konferans-Havana, 15-17 Eylül 2006.⁴¹⁰
15. Konferans-Şarm el-Şeyh, 15-16 Temmuz 2009.⁴¹¹
16. Konferans-Tahran, 26-31 Ağustos 2012.⁴¹²
17. Konferans-Porlamar (Margarita), 19 Eylül 2016.⁴¹³
18. Konferans-Bakü, 14-15 Haziran 2019.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bağlantısız ülkelerin gündemlerindeki konular da değişmiştir. Bu konferanslarda ırkçılık, açlık, yoksulluk, okuryazarlık, eğitim, borçlar, ekonomik krizler, ambargolar tartışılmıştır. Öncelikli amaçları silahsızlanma, nükleer çalışmaların önüne geçilmesi, sömürgecilikten vazgeçilmesi, BM'nin demokratik bir yapıya kavuşturulması olmuştur. Bu süreç özellikle Ortadoğu'nun kaynamaya başladığı bir dönem olmuş, ABD'nin orantısız güç kullanımı, İran'la yaşadığı gerginlik, Irak'ı işgal etmesi dışında, İsrail'in Filistin ve Lübnan'ı işgal etmesi de bağlantısızların gündeminde yer almıştır.⁴¹⁴

Özetle, Bağlantısızlar Hareketi'nin üyesi olan devletler, kendilerini koruma söz konusu olduğunda üç noktada ortaklaşmıştır⁴¹⁵:

- 1) Mevcut sınırları koruma ihtiyacı,
- 2) Kendi kaderini tayin hakkı, devlet egemenliği, politik bağımsızlık, dayanışma ve birlik retoriğine dayanan devletlerarası rızalar,
- 3) BM'nin siyasi organlarında çok taraflı ilişkilerin sürdürülmesi konusunda resmi eşitlik iddiaları.

⁴¹⁰ Summary of the 14th Heads of State Summit, Havana, Cuba (2006) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2006_14th_Summit_Summary.pdf

⁴¹¹ Summary of the 15th Heads of State Summit, Sharm el Sheikh, Egypt (2009) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2009_15th_Summit_Summary.pdf

⁴¹² Summary of the 16th Heads of State Summit, Tehran, Iran (2012) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2012_16th_Summit_Summary.pdf

⁴¹³ Summary of the 17th Heads of State Summit, Margarita, Venezuela (2016) http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/17th_Summit_Summary_version_2.pdf

⁴¹⁴ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa, İstanbul, 1999, s. 277-278.

⁴¹⁵ Strydom, Hennie, *The Non-Aligned Movement And The Reform Of International Relations*, **Max Planck Yearbook Of United Nations Law**, Volume 11, Netherlands, 2007

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TEK KUTUPLU DÖNEMDE ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIK ÖRNEĞİ OLARAK AVRASYACILIK

Avrasya kavramı farklı gruplarca farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Farklı tanımları yapılmıştır. Coğrafi olarak farklı haritalara da konu olmuştur. Bu kadar tartışılmasının gerekçeleri olarak büyük bir coğrafyayı kapsaması, bölgede bulunan zengin enerji kaynakları, bölgenin ekonomisi ve uluslararası siyasete etki etme potansiyeline sahip olması gösterilmiştir.⁴¹⁶ Bununla birlikte Avrasyacılık geniş, felsefi ve aynı zamanda siyasî bir kavram olarak tanımlanmıştır. Tarihî bakış açısına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple bir ideolojiye dönüşme potansiyeli taşıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Dogmatizmden uzak olarak değerlendirilmiş ve Batıcılık fikrinin anti tezi olarak kurgulanmıştır. En önemli özelliği coğrafi ve kültürel bütünlüğün temel alması; farklı kültürlerle Rus kültürünün birleşmesi sayılmıştır.⁴¹⁷

Avrasyacı düşünürlerin fikirlerini değerlendirirken “gelişme yeri (*mestorazvitye*) anlayışı” perspektifinden bakılmıştır. Kavramdan Savitskii söz etmiştir. Bu kavram Alman jeopolitiğinde kullanılan *Raum* (mekân) kavramına benzetilmiştir. Bu sayede sosyopolitik ortamla coğrafyanın bir arada değerlendirilmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla coğrafi, etnik, kültürel, tarihî unsurların oluşturduğu bir bütünün ortaya çıkarılması sağlanmıştır.⁴¹⁸ Bu durum da kendine özgü düşünce evreni yaratmıştır. Buna bağlı olarak da farklı bir yönetim sisteminin oluşmasını sağlamıştır.

Rusya’da kimlik konusu her zaman önemli görülmüştür. Etrafındaki bölgelerin sürekli işgal edilmesi, sınırlarının değişkenliği, etnisitelerin çeşitliliği ve buna bağlı olarak ulus-devlet tecrübesi kazanamaması kimlik tanımlarının da sürekli değişmesine sebep olmuş, çokuluslu yapısı pekişmiştir. SSCB dağıldıktan sonra kurulan Rusya

⁴¹⁶ Adem Özder, Avrasya Kavramı ve Önemi, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2013, sayı:2, s.85

⁴¹⁷ Meram Takar (2018), *Rusya’nın Avrasyacılık Yaklaşımında Orta Asya Ülkelerinin Yeri ve Önemi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 19-20

⁴¹⁸ Abdurrahman Külünk (2017), *Avrasyacılık Düşüncesi ve Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasına Etkisi*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 91

Federasyonu ise, milliyetçilik hareketlerini engellemek için merkeziyetçi, hegemonik ve devletçi bir tutum takınmıştır. Çarlık Rusyası'ndan gelen bu ulusçuluk anlayışı, Avrasyalı kimliğinin oluşturulmasına örnek olmuştur.⁴¹⁹ Gerek tarihsel gerek güncel etkenlerden dolayı olsun çokuluslu bir ulusçuluk düşüncesi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Avrasyacılar için, Avrasya bir kimlik olarak görülmüştür. Doğunun etkisi kabul edilirken Avrupalılığa karşı çıkmıştır. Rusya başlı başına kendine özgü bir medeniyet olarak düşünülmüş ve federatif bir devlet olarak kurgulanmıştır. Sosyalizm-Kapitalizmden ziyade, kavram işlevsel mülkiyet sistemi üzerine temellendirilmeye çalışılmıştır. Topluluklar için Avrasyacı milliyetçilik, bir kimlik olarak görülmüştür. Ayrıca kültür ve dinlerin serbestliği savunulmuştur.⁴²⁰ Bununla birlikte küreselleşmeye karşı da tavır gösterilmiştir.

Klasik Avrasyacılar dönemindeki düşünsel faaliyetler entelektüel çabalar olmakla birlikte, Yeni Avrasyacılar döneminde daha geniş (akademik, toplumsal, politik) anlamı ifade etmeye başlamıştır. Ancak her ikisi de başlangıç noktası olarak aynı yerden yola çıkmıştır.⁴²¹ Yeni Avrasyacılık döneminde teorik faaliyetlere ek olarak pratik anlamda da kayda değer gelişim gösterilmiştir.

3.1.KASİK AVRASYACILIK

Klasik Avrasyacıların yaptığı çalışmalar bir bütünlük oluşturamamıştır. Bu düşüncenin en önemli isimleri; Nikolai Sergeevich Trubetskoi, Petr Nikolaevich Savitskii, Petr Petrovich Suvchinskii ve Georgii Vasilevich Florovskii olduğu; ancak bu dört isimden hiçbirisinin Rus olmadığı belirtilmiştir. En önemli çalışmaları P. N. Savitskii'nin yaptığı ifade edilmiştir.⁴²²

⁴¹⁹Ümit Yaşar Sönmez (2016), *Rus Dış Politikasında Avrasyacılık ve Türkiye*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 26-27

⁴²⁰Zeynep Ayas (2015), *Putin Dönemi Güney Kafkasya'da Avrasyacılık Uygulamaları ve Abhazya Örneği*, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 13-14

⁴²¹Mark Bassin, 'Klasik' ve 'Yeni' Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık, **Bilge Strateji**, Çev: Özgür Tüfekçi, Bahar 2011, Cilt 2, Sayı 4, s. 129

⁴²²Ömer Göksel İşyar, **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s. 20

Avrasyacılığın en geçerli tanımını ise N. S. Trubetskoi yapmıştır: *Bu devletin ulusal özü, daha önceleri Rus İmparatorluğu denilen devlettir. Bu devlete şimdi Sovyetler Birliği denilir veya [...] bu sahada yaşayan halkların tümünün toplamı özel bir Multi-etnik ulus ve özel bir ulusçuluğa sahip olarak görülür. Biz bu ulusa ‘Avrasyalı’; onun ülkesine ‘Avrasya’ ve onun ulusçuluğuna da ‘Avrasyacılık’ diyoruz.* Tanımdan anlaşılacağı gibi, bu düşünceye temel alınan husus coğrafya olmuştur, etnisite göz ardı edilmiştir. Bu coğrafi çerçeve içerisinde Doğu Avrupa da yer almıştır. Ayrıca bu düşünürler Batıcılığı kabul etmedikleri gibi, Pan-Slavistlerin Slavcılık düşüncesini de kabul etmemiştir. Rusya’nın Slavlığa indirgenmesinin bu kültürün zenginliğini azaltacağını savunmuşlardır.⁴²³ Avrasya sınırların içerisinde kabul ettiği coğrafyayı homojen olarak görmemiştir. Ancak üst kimliği Avrasyacı düşünceye göre oluşturmak istemiştir.

Trubetskoi’un “Avrupa ve Beşeriyet” adlı kitabı, Avrasyacılığın manifestosu olarak kabul edilmiştir. Avrasyacılığın psikolojik temelini bu eser atmıştır. Medeniyet ve kültürleri ileri-geri olarak nitelemenin yanılgı olduğu vurgulanmıştır. Bu ayrımın Avrupa dışındaki halkların bütünlüğünü bozduğunu ve kendilerine olan özgüvenlerini yok ettiğini savunmuş, birlik duygunun ortadan kalktığına işaret etmiştir.⁴²⁴ Trubetskoi, düşüncelerini sistemleştirirken Avrasyacılık kavramını bir medeniyet olarak değerlendirmiştir. Batı’nın evrenselciliğini şovenizmle denk tutmuş ve bu konuda eleştiride bulunmuştur. Dolayısıyla tek bir medeniyet olmadığını ve Rusya’nın bu aşağılık kompleksinden uzaklaşması gerektiğini vurgulamıştır.⁴²⁵ Batı’nın evrenselciliği gibi kültür ve milliyetçilik algısı da şovenist özellikler taşımaktadır. Egoizm etkisinde kalmıştır.

Klasik Avrasyacılık, Ekim Devrimi’nin ardından Rusya’yı düzlüğe çıkarmak için çabalamıştır. Ortaya çıkan siyasî ve ekonomik sorunları çözmeyi hedeflemiştir. Bu anlamda kurtarıcı bir ideoloji olarak yorumlanmıştır. SSCB’nin çöküşünden sonra güç kazanan Yeni Avrasyacılık da benzer kaygı ve amaçları taşımıştır. Her ne kadar

⁴²³ Ed: Reha Yılmaz, **Avrasya Paradoksu – Beklentiler ve Endişeler**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, Temmuz 2013, s. 36

⁴²⁴ Nikolay Trubetskoy, **Avrupa ve Beşeriyet**, Küre Yayınları, Çev: Vügar İmanow, İstanbul, Şubat 2012, s. 89

⁴²⁵ Halit Hamzaoglu, Rus Siyasal Hayatına Yön Veren Düşünce Akımlarının Tarihsel Kökenleri, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2020, Cilt:9, sayı:2, s. 1629

iki dönemi kıyaslamak doğru olmasa da Avrasyacılığın iki çeşidi de bir çeşit korku ideolojisi olarak değerlendirilmiştir. İlkin *kozmpolitanizm* (evrenselcilik) ikincisini *mondializm* (globalizm- küreselleşme) tetiklemiştir.⁴²⁶ Bu hâl Batıcılık karşıtı konumlanmayı da beraberinde getirmiştir.

Klasik Avrasyacılar, Batı'nın bireyselci anlayışına karşı, bütünlükçü (kolektif) anlayışı savunmuştur. Batı merkezli tarih anlayışını reddetmiştir. Tarihi olan ve olmayan halklar üzerinden bir tarih anlayışı oluşturmuştur. Dünya tarihine etki edenler tarihi olan halklar olarak kabul edilmiş, geri planda ve etkisiz kalanlar da tarihi olmayan halklar olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple aralarında bir karşıtlık ve çekişme olduğu, tarih sürecinin bu şekilde devam ettiği vurgulanmıştır.⁴²⁷ Klasik Avrasyacılar ve Neo-Avrasyacılar arasındaki bağlantıyı sağladığı kabul edilen Lev Nikolayeviç Gumilev'in tarihe bakışı çok daha farklı olmuş ve "etnogenesis" teorisine göre şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında medeniyetlerin yükselişi ve çöküşleri, yeni süper-etnosların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bu sayede süper-etnoslar ufak ulusları kendi içlerinde eritmiştir. Gumilev'; Slavlar, Ural-Altaylılar ve Türklerin oluşturduğu Rus süper-etnosunun doğacağını ifade etmiştir.⁴²⁸ Bu kapsayıcı anlayış Avrasyacı milliyetçilik düşüncesinin de temelini oluşturmuştur.

Ayrıca Rusya'nın büyüyüp gelişmesinin emperyalist olmadığı savunulmuştur. George Vernadsky bu konuda Rusların, Moğollardan birleştiricilik noktasında kazanım sağladığını ve bunun da etkisiyle Rusya'da Avrasyacılığının ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu birleştiriciliğin de baskı ve şiddetle değil, iyi ilişkiler kurarak sağlandığı savunulmuştur.⁴²⁹ Ancak son döneme baktığımızda durumun tam da böyle olmadığını söylememiz gerekir. Rusya gerekli gördüğünde güç kullanmaktan çekinmemiştir.

Rusya'nın bu tavrına birkaç örnek gösterebiliriz. Bunlardan ilki 2008 yılında Gürcistan'daki Güney Osetya savaşıdır. Rusya'nın buraya askeri müdahalesinden sonra Rusya, Venezuela ve Nikaragua Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını

⁴²⁶Emre Erşen (2009), *Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 117

⁴²⁷ Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 26

⁴²⁸ Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 30

⁴²⁹ Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 28

tanımıştır.⁴³⁰ 2014 yılına gelindiğinde ise, Rusya Kırım'ı işgal etmiştir. Ardından başlayan protestolarda Donetsk ve Lugansk (Donbass) şehirleri bağımsızlığını ilan etmiştir. Rusya'nın temel mantığı "*Rusların yaşadığı her bölge Rusya'dır*".⁴³¹ Putin bu düşüncüyü daha önce açıkça belirtmiştir: "*Rus Dünyası kavramı Rus sözünü ve Rus kültürünü sevenleri birleştirmelidir. İnsanların Rusya'da mı yoksa yurt dışında mı oturdukları önemli değildir...*"⁴³² Bu bakış açısı sadece soydaşları korumak değil, aynı zamanda imparatorluk ideolojisinin bir gereğidir.

Rusya 2016 yılında Kafkasya-2016 Tatbikatını yapmıştır. Geçici olarak işgal ettiği Kırım'a 12.500 asker yığmış, Donbass bölgesini savaşa hazır hale getirmiştir.⁴³³ 2022 yılına gelindiğinde ise Rusya ülkeye sızmak isteyen Ukrayna askerlerinin öldürüldüğünü iddia ederken Ukrayna bunu kendilerine karşı yapılan bir operasyon olduğunu belirtip yalanladı. Ancak Rusya bu bahaneyle Ukrayna'yı işgale başladı. Rusya ve Ukrayna arasındaki bu savaş hali günümüzde de devam etmektedir.

Kimlik meselesinde Avrasyacılar ve Sovyetler farklı bakış açısına sahip olmuştur. Avrasyacılar, etnik grup ve ulus ayırımına özellikle vurgu yapmıştır. Rus İmparatorluğu'nu diğer din, dil ve kültür öğelerinin bileşiminin üst kimliği olarak tanımlamıştır. Ancak Sovyetler, Rus İmparatorluğu'na çok uluslu halk olarak bakmıştır. Bu durum ise farklı ulusal kimliklerin var olduğunun kabul edilmesi olarak yorumlanmıştır. Bazı noktalarda ortaklıkları olsa da Avrasyacılar, Rus kimliği üzerinde uzlaşmamıştır. İlk bakış açısı yukarıda bahsedilen 'birlik kimliği' olarak belirtilmiştir ki, emperyalist bir tutum olarak yorumlanmıştır. İkinci bakış Rusları Rusça konuşanlar topluluğu olarak görmüştür. Üçüncüsü ise, kan bağıını esas alan, ırka dayalı bakıştır.⁴³⁴ Doğuda milliyetçilik tartışmaları henüz sonlanmamıştır. Bu sadece Rusya'ya özgü bir durum da değildir.

Kimliğin şekillenmesinde Tatar-Moğol etkisi önemli rol oynamıştır. Ruslar dışında kalan halklara da yer verilmesi Multi-etnik yapının inkâr edilemeyecek olması

⁴³⁰Salih Yılmaz, Evgeniy Bahrevskiy, **Rusya & Türkiye Avrasya Paktı Mümkün Mü?**, SRT Yayınları, Ankara, Mart 2017, s. 139

⁴³¹S. Yılmaz, E. Bahrevskiy, "**Rusya & Türkiye...**", 159

⁴³²S. Yılmaz, E. Bahrevskiy, "**Rusya & Türkiye...**", s. 193

⁴³³S. Yılmaz, E. Bahrevskiy, "**Rusya & Türkiye...**", s. 156-157

⁴³⁴Ö. G. İşyar, "**Avrasya ve...**", s. 31

ve değiştirilemeyeceği noktası yaygın kabul olarak görülmüştür. Rusluk, Doğu Slavları ve Tatar-Moğol bileşimi olarak yorumlanmıştır. İsmail Gaspıralı bu durumu şu şekilde aktarmıştır: *Rus insanı ister eğitilmiş ister eğitimsiz olsun bir hukuk altında yaşayan herkesi kendisi ile birlikte görmüş ve onları hain veya nankör kimseler olarak telâkki etmemiş; dar bir kabile zihniyetine sahip kimseler olarak değerlendirmemiştir. [...] Hizmetçi veya eğitilmiş bir Müslüman, nazik topluluklara kabul edilmiştir.*⁴³⁵ Ancak sonrasında Sovyetler Birliği'nin dine bakışı ve özellikle Stalin döneminde yapılan kırım ve sürgünler SSCB döneminde farklı bir politikanın izlendiğini göstermiştir.

Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev “Avrasya Birliği” kurulması gerektiği şeklinde görüş belirtmiş ve Kazakistan'daki vatandaşlıkla ilgili konularda Avrasyacı bir duruş sergilemiştir. Bir konuşmasında: *Eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya ile birleşmekten başka şansları yoktur. Kültürümüz bir, tarihimiz bir, atalarımız bir. Aynı ekonomik altyapının benzer sorunlarını yaşıyoruz. Ancak bu şekilde, Batı ile entegrasyonu sağlayabiliriz* demiştir. Fakat Avrasyacılar destek görememiştir. Günümüzde Avrasyacılığı *Bir ‘Avrasya Konsensüsü’ Tataristan'daki etnik uyumun temeli [olacaktır]. Kazan'da [...] bir cami ve bir Ortodoks kilisesinin restore edilmesi Avrasya konsensüsü açısından en iyi örnek ve imkânı sağlayacaktır* diyerek destekleyen bir diğer kişi ise, Tataristan başkanı Mintimer Şaymiyev olmuştur.⁴³⁶ SSCB sonrası dönem dine bakışta daha serbest bir dönem olmuştur.

Avrasyacılar, içinde yaşadıkları coğrafya sebebiyle otokratik ve merkeziyetçi bir devlet kurmak istemiştir. Dolayısıyla süper güç olması istenen bir yapı “tek halk” temeline dayandırılmıştır. Bu devlet aynı zamanda diktatörlük olarak görülmüştür, hatta bazılarına göre bu otoriterlik ve diktatörlük kişiselleşme eğilimi taşımıştır. Tam da bu sebeple Rusya'da başkanlık sisteminin meşru altyapısı oluşturulmuştur ve devlet her şeyin temeli sayılmıştır. Kendi kaderini tayin hakkı reddedilirken, federasyon en uygun seçenek olarak ön-görülmüştür.⁴³⁷ Kendi kaderini tayin hakkı çok uluslu

⁴³⁵ Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 32

⁴³⁶ Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 33

⁴³⁷ Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 38

federatif yapılar açısından zararlı görülmüştür. Devlet yapısının çözülebileceği endişesi yaratmıştır. Bununla birlikte oluşması muhtemel daha küçük yapıların bölgeyi istikrarsızlaştıracağı ve güçsüzleştireceği şüphesi doğurmuştur.

Klasik Avrasyacılar coğrafi ve kültürel birlikteliği kuramsal bir yapıya oturtmaya çalışmışken, Yeni Avrasyacılar buna jeostratejik ve jeopolitik düşünceyi de eklemlemiştir. Jeopolitik düşünceye karşı özel ilgileri vardır. Avrasyacılara göre, etno-kültürel açıdan benzersiz bir medeniyet sayılan Rusya, jeopolitik açıdan da öyle kabul edilmiştir. Avrasyacılık fikri de daha geriye götürülerek, I. Petro'ya dayandırılmıştır. Bu sebeple I. Petro'nun, İstanbul ve Hindistan'la olan ilişkisinden ilham alınmıştır.⁴³⁸ Bölgede hegemonya oluşturma noktasında jeopolitik çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Rusya bulunduğu coğrafyanın özelliklerini kendi lehine avantaja çevirerek oluşturduğu politikaların temeline yerleştirmiştir.

Avrasyacıların din konusundaki tavrı Slav milliyetçileriyle benzeşmiştir bu sebeple seküler-laik devlet yanlısı olunmamıştır, hatta Ortodoks kimliğin, devletin resmî dini olması gerektiği savunulmuştur. Bu görüş, Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" düşüncesiyle de uyuşmuştur.⁴³⁹ SSCB dönemi bunun tam tersi uygulanmış ve ateizme yönelinmiştir.

Merkezî bir ekonomi modeli öngören Avrasyacıların, Batı'nın dayattığı tüketim toplumuna karşı post-endüstriyel bir toplum tasarladığı ifade edilmiştir.⁴⁴⁰ Dış politika, ulusal çıkarlar temelinde şekillendirilmek istenmiştir. Ayrıca uluslararası alanda şimdinin aksine ulusal devletler değil, imparatorluklar esas unsur olarak kabul edilmiştir. Amaç güvenlik, istikrar ve kalkınmayı gerçekleştirmek olarak açıklanmıştır ve uluslararası alandaki mücadele imparatorluklar arasındaki güç ve kaynaklar üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca nitelik olarak emperyalist kabul edilen ulusal kimlik, medeniyetle bir arada görülmüştür.⁴⁴¹

Savitski, imparatorlukları "tamamlanmış imparatorluklar" ve "tamamlanmamış imparatorluklar" olarak iki farklı şekilde incelemiştir. Ekonomik ve

⁴³⁸ Ahmet Hotamış (2019), *Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikası ve Avrasyacılık*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 39

⁴³⁹ Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 47

⁴⁴⁰ Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 51

⁴⁴¹ Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 53

kültürel oluşumunu tamamlamış olanların ilk grubu oluşturduğu belirtilmiştir. İkinci grup ise; sadece kültürel ya da ekonomik bütünlükten birini tamamlamış olanlardan oluşmuştur. Roma İmparatorluğu ilk grup için *karasal-siyasi* olarak, İngiliz İmparatorluğu ikinci grup için *kolonyal-iktisadi* olarak örnek gösterilmiştir. Dolayısıyla imparatorluk rastgele oluşan bir yapı olarak görülmemiştir. Siyasi bütünlüğün sağlanmış olması yeterli olarak kabul edilmemiştir. İmparatorluğun oluşması ve devamlılığı için, iktisadi ve kültürel bütünlük şart sayılmıştır. Rusya İmparatorluğu ise “kıtasal-siyasi” olarak tanımlanmıştır.⁴⁴² Avrasyacı düşünce imparatorluk ideolojisi olarak kurgulandığı için bu ihtiyaca cevap verebilmiştir. Gerek içine aldığı coğrafya gerek kimlik tanımı geniş kapsamlı olmuştur.

Batı tipi demokrasi, Rusya için uygun görülmemiştir. Bunun hem gereksiz hem de zararlı olduğu belirtilmiştir. Rusya için, siyasî yönetim olarak “Demosi” öngörülmüştür. Özyönetime sahip ufak ulusal-bölgesel yapılar oluşturulmuştur. Ancak bu yapılara genel hiyerarşi dışına çıkma seçeneği sunulmamıştır. *Demosi*, otoriterizmle paralel bir düşünce olarak değerlendirilirken, aynı zamanda demokrasinin karşıtı bir anlam ifade ettiği de kabul edilmiştir.⁴⁴³ Zaten Rusya’nın demokratik olmak gibi bir iddiası da olmamıştır. Kendine özgü özellikleri olan bir medeniyet olduğu savunulmuştur. Dolayısıyla kurulan sistemin de kendine özgü olması önemsenmiştir.

İnsanların yüce bir amaca hizmet ettiği düşüncesi, Rusya’nın insana bakış açısını yansıtmıştır. Ekonomi, sanayi, zenginlik, refah, ordu vs. gibi unsurlar, bu yüce amaca ulaşmada bir araç olarak görülmüştür. Bu yüce amaç “Hakîm İde” olarak belirlenmiştir. Buna “İdeokrasi” denilmiştir. Bu yapıda “dünya görüşünün ortaklığı” yönetenler açısından temel unsur sayılmıştır. Rusya her zaman kutsal görülmüş ve özel bir misyonu temsil ettiği temel varsayımından yola çıkılmıştır.⁴⁴⁴ Rusya’ya yüklenen bu anlam bir imparatorluk olarak tasarlanmasına da meşruiyet kaynağı oluşturmuştur.

Tarih boyunca Rusya’nın bölgede önder ve Mesih gibi olduğu düşünülmüştür. Avrasyacılık düşüncesinde de bu misyon devam ettirilmiştir. Ancak ne

⁴⁴²Vügar İmanow, *Avrasyacılık: Rusya’nın Kimlik Arayışı*, Küre Yayınları, İstanbul, Haziran 2008, s. 61

⁴⁴³Aleksandr Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, Kaynak Yayınları, Ankara, Nisan 2017, s. 26

⁴⁴⁴A. Dugin, “İnsanlığın Ön Cephesi...”, s. 25

Dostoyevski'nin dünyayı gerçek Hristiyanlığa ulaştırmak ne de Lenin'in dünya devriminin öncüsü olmak düşünceleriyle benzeştiği görülmemiştir. Bu seferki misyon, Asyalı ve Afrikalı halkları Batı egemenliği altında kalmaktan kurtarmak olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Rus İmparatorluğu, önce Sovyetler Birliği şimdi de Avrasya İmparatorluğu olarak güncellenmeye çalışılmıştır. Rusya'nın üstün kültür sahibi olduğu varsayımıyla birlikte tek egemen güç olduğu vurgulanmış ve Rusya dışındaki diğer devletler eşit-egemen devletler olarak kabul edilmiştir. Bunun da bir çeşit Pan-Avrasya milliyetçiliği oluşturduğu belirtilmiştir. Küreselleşme yerine bölgeselleşmenin esas alındığı vurgulanmıştır.⁴⁴⁵ Rusya'nın kendisini bölgede tek hâkim güç olarak görmesi daha önce bahsettiğimiz özellikleri, jeopolitik ve jeostratejik bakışı ve bölgede kendini sorumlu ilan ettiği kurtarıcı rolünün sonucudur. Dolayısıyla küresel liderlik iddiasının altyapısı da bu şekilde oluşmuştur.

Avrasya kavramını ilk kullanan kişi, kendisi Alman bir coğrafyacı olan Aleksander Von Humbolt olmuştur. Bu kavram, Asya ve Avrupa'nın bütününe kapsamıştır. Ancak Rusçada bu kavram V. I. Lamanski tarafından kullanılmıştır. Coğrafi bir bölgeyi işaret eden Avrasya kavramı, zamanla ideolojik ve felsefi bir altyapıyla bütünleştirilmiştir.⁴⁴⁶

Sovyetler Birliği'yle Avrasyacılığın farkına bakıldığında, sosyalizmin enternasyonalizme ve ateizme dayandığı; Avrasyacılığın ise millilik ve din temeline dayandığı ifade edilmiştir. Avrasyacılar karşı çıktıkları sosyalizm düşüncesini, Roma-Germen kültürüne bağlı olduğu için reddettiklerini belirtmiştir. Ayrıca sınıf farklılıklarına odaklanan sosyalizm kültürünün karşısına, etnisite ve milletlerin oluşturduğu bir kültür konmaya çalışılmıştır. Bolşevizm, Batıcılık olarak yorumlanmış ve bu sebeple Çarlık Rusyası'ndaki Batılılaşma hareketlerinin devamı olarak görülmüştür.⁴⁴⁷

Klasik Avrasyacılığın temellendirildiği dönem, 1921-1929 olarak belirlenmiş olup, entelektüel ve siyasî bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte

⁴⁴⁵ Fatih Akgül, **Rusya ve Türkiye'de Avrasya ve Avrasyacılık**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart 2009, s. 25

⁴⁴⁶ Demirhan Fahri Erdem, **Dünyada ve Türkiye'de Avrasya ve Avrasyacılık**, Barış Kitap, Ankara, 2016, s. 10

⁴⁴⁷ D. F. Erdem, "**Dünyada ve Türkiye'de...**", s. 12

Rusya'nın siyasî ve ideolojik olarak şekillendirilmesi amaçlandığı için, zaman zaman Avrasyacılık bir Tarih Felsefesi olarak da görülmüştür.⁴⁴⁸ İdeolojiler toplumsal mühendislik aracı olarak kullanılmak istendiğinde meşruiyet ve rıza oluşturmak için yorumlanmaya ya da açıklanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Avrasyacılık düşüncesinin de felsefi olarak geliştirilmeye çalışması bu sebeptendir.

Bolşevik Devrimi sonrası, Avrasyacılar tarafından Avrasyacılık tek özgün Rus hareketi sayılmıştır. Ayrıca Çarlık Rusyası'nın milliyetçi ve muhafazakâr algısından da pek farklı olmadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu anlamdaki tavır ise, geçmişle devamlılığı göstermesi açısından önemli görülmüştür.⁴⁴⁹ Avrasyacılık düşüncesi, Batıcılık ve yerlilik dışında bir üçüncü yol olarak yorumlanmıştır. Batıcılık ve bu dönemde başlatılan reformlar karşısında, yerlilerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Slavofiller'e ve Panslavistler'e yerliler içerisinde yer verilmiştir. Hem milliyetçi akımlar hem de muhafazakârlar, Batılılaşma ve Batıcıların karşısında konumlanmıştır. Batı'yı merkeze alan düşünce ve uygulamalara tepki gösterilmiştir.⁴⁵⁰ Dolayısıyla toplumun bazı kesimleri açısından Avrasyacılık altında toplanılabilecek bir çatı işlevi görmüştür. Bu da uzlaşma ve örgütlenmeyi kolaylaştırıcı olmuştur.

Batıcılar tarafındansa, insanlık tarihinin evrensel olduğu savunulmuştur. Dolayısıyla her ülkenin bu yolu izlemesi gerektiğine inanılmıştır. Rusya da Avrupa'nın bir parçası olarak görüldüğü için, Rusya'nın tarihî gelişiminin de bu sayede gerçekleştirileceğine inanılmıştır.⁴⁵¹ Ancak Rusya'da üstün gelen görüş bu olmamıştır.

Avrasya'nın sınırları her zaman tartışma konusu olmuştur. Bazılarının uzlaştığı Avrasya coğrafyası, 1914 öncesinin Rusya sınırına benzetilmiştir. Buna rağmen hem bu dönemdeki Rusya'nın hem de Sovyetler Birliği'nin bazı kısımları, Savitski tarafından Avrasya sınırlarına dâhil edilmemiştir.⁴⁵² Avrasya'nın sınırlarını sadece Ruslar değil konu ile ilgilenen hemen herkes tartışmıştır. Ancak bir uzlaşma sağlandığını söylemek zordur.

⁴⁴⁸ D. F. Erdem, "Dünyada ve Türkiye'de...", s. 13

⁴⁴⁹ Meşdi İsmayilov, *Avrasyacılık*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, Kasım 2011, s. 21

⁴⁵⁰ M. İsmayilov, "Avrasyacılık...", s. 22

⁴⁵¹ M. İsmayilov, "Avrasyacılık...", s. 26

⁴⁵² M. İsmayilov, "Avrasyacılık...", s. 61

Klasik Avrasyacılığın etkili olduğu dönemde, Avrasya adlı bir gazete de yayımlanmaya başlanmıştır. Avrasyacılığın 1930'lu yıllarda etkisini kaybetmesinin sebeplerinden biri olarak ikiye ayrılması gösterilmiştir. Sağ ve Sol olarak bölünen Avrasyacılar, sol görüşlü olanlar Sovyetler Birliği'yle uzlaşırken; sağ görüşlüler de pratik siyasetten uzaklaşarak tarih, jeopolitik ve ekonomi alanlarında çalışmalarını sürdürmüştür.⁴⁵³

Avrasyacılar, Batı'nın kurduğu sistemi bireycilik, bencillik, rekabet, maddiyatçılık, teknik gelişme ve tüketim değerleri olarak yorumlamıştır. Böyle bir anlayışa sahip Batı'nın diğer ülkeleri özellikle Üçüncü Dünya ülkelerini sömürdüğü düşüncesine sahiptiler. Gerekğinde askeri güç kullanan Batı'nın, akılcılık anlayışıyla diğer toplumların manevi değerlerini hiçe saydığı vurgulanmıştır. Batı'nın aklın özgürleştirilmesi adı altında Tanrı'nın karşısında konumlandığı, gelenekleri yok saydığı ve bireyi bir anlamda yücelttiği savunulmuştur. Bunu da hastalıklı bir medeniyet anlayışı sayarak manevi yozlaşmaya sebep olduğu belirtilmiştir.⁴⁵⁴ Bu sebeple Batı düşüncesi ve değerleri benimsenmemiş bunun Rusya'ya uygun olmadığı belirtilmiştir.

1921'de yayınlanan *Doğu'ya Hareket*, Avrasyacı yazarların birlikte oluşturdukları ilk eser olarak gösterilmiştir. Yazarlarının yaş ortalaması 28 olarak hesaplanmıştır. Burada kastedilen Doğu; Batı karşıtı, Batı dışı ya da Batı'nın dışındaki âlemdir. Yeni bir toplum kurgusu oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu toplum kurgusunun kültürel ve felsefi temeli, Rus tarihi ve devrimiyle oluşturulmuştur. Bu çaba siyasi durumdan daha değerli sayılmış ve tepkisel değil amaçsal bir mücadele verilmiştir.⁴⁵⁵

3.2.NEO-AVRASYACILIK (YENİ AVRASYACILIK)

Yeni Avrasyacılık, düşünsel olarak genel anlamda Klasik Avrasyacılıkla uyumlu ve bazı noktalarda onun güncellenmiş hali olarak yorumlanmıştır. Rusya'nın konumunun ve Klasik Avrasyacıların jeopolitik bakış açısının Yeni Avrasyacılarla

⁴⁵³ Aleksandr Dugin, *Moskova-Ankara Ekseni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 2007, s. 17

⁴⁵⁴ A. Dugin, "*Moskova-Ankara...*", s.18

⁴⁵⁵ V. İmanow, "*Avrasyacılık...*", s. 80

benzerlik gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca politik açıdan bakıldığında, liberal değil de sosyal politika ağırlıklı olduğu ifade edilmiştir. Toplumu sürekli kontrol altında tutma isteğine sahip güçlü bir merkezî idare tasavvur edilmiştir. Toplumsal kültür ve hassasiyetlerle uyumlu bir ekonomi ve özellikle eski SSCB coğrafyasındaki komşu ülkelerle iktisadi bütünleşme noktasında Klasik ve Yeni Avrasyacılık hemfikir olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵⁶ Bu bölge Çarlık döneminde de Sovyetler döneminde de Rusya'nın bütünleşmeye çalıştığı hegemonyası altında olan bölgedir. Sonraki süreçte de Rusya benzer politikayı sürdürmek ve hegemonyasını korumak istemiştir.

Bolşevik Devrimi sonrası dönemde, Avrasyacılık fikri tehlikeli görülmüştür. Konuyla ilgili yazılan kitaplar ve yapılan çalışmalar yasaklanmıştır. Sosyalizm ile Avrasyacılık arasındaki önemli bir fark, Avrasyacıların Ortodoksluk vurgusu olarak gösterilmiştir. 1980 sonrası dönemde, SSCB'nin bir kriz içine girmesi farklı düşünsel alternatiflerin yeniden gündeme gelmesini sağladığı ifade edilmiştir. Avrasyacılık fikri, böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır. Faşizm, komünizm ve liberalizmin başarılı olamadığı kabulü üzerinden bu ideolojiler reddedilerek Avrasyacılığın bunları aşan bir düşünce olduğu değerlendirilmiştir.⁴⁵⁷ Avrasyacılık ideolojisinin özgün olduğu ve Batı kaynaklı ideolojilerin Rusya'ya uymadığı ifade edilmiştir.

SSCB'nin dağılmasının sonuçları, ekonomik dışa bağımlılık ve yaşanan prestij kaybı, Avrasyacılığın bir alternatif olarak belirmesine ortam hazırladığı şeklinde yorumlanmıştır. Rusya'nın Avrasya'da baskınlığını koruması için, Orta Asya'da hâkimiyet kurması gerektiği ifade edilmiştir. Bu da “*Yakın Çevre*” doktriniyle sağlanmaya çalışılmıştır. Rusya'nın güç kaybettiği bu dönemde, ABD bölgede etkin güç olarak belirmiştir. Yine bir iktisadi kriz sonrası Klasik Avrasyacılık önem kazandığı gibi, Yeni Avrasyacılık da benzer bir yükseliş sağlamıştır. Bununla birlikte her iki Avrasyacılık düşüncesinin de başarısız Batıcılık tecrübesinin ertesinde önem kazandığı belirtilmiştir.⁴⁵⁸ Bu açıdan bakıldığında benzer koşullar benzer sonuçlar doğurmuştur.

⁴⁵⁶ F. Akgül, “**Rusya ve Türkiye’de...**”, s. 27

⁴⁵⁷ Seval Şahin (2018), *Rusya'nın Yeni Avrasyacılık İdeolojisi Bağlamında Türk Dış Politikası*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 10-11

⁴⁵⁸ Özgün Sedal Dirik (2019), *Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasında Avrasyacılık: Kırım Sorunu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 22-23

Yeni Avrasyacılık düşüncesinin de Klasik Avrasyacılık yaklaşımının benzeri olarak maneviyata önem verdiği vurgulanmıştır. Sağ-sol yerine üçüncü bir yol olarak öngörülmüştür. Bu yolun kültürel, ekonomik ve siyasî anlamda bir entegrasyon kurma amacı taşıdığı ifade edilmiştir. Liberalizmden vazgeçildiği gibi, Marksist ekonomi de tercih edilmemiştir. Avrasyacı üçüncü yolun ekonomik kurgusunun maneviyatı da özümseyerek uygarlığa dönüştürülmesi, bir gümrük birliği oluşturulması, bölgede tek bir finans-ulaşım-enerji-üretim ve enformasyon ağının kurulması şeklinde tasarlanmıştır. Ek olarak ekonomik düzenin sosyal, ulusal ve kültürel yapıyla sentezlenmesi vurgulanmıştır.⁴⁵⁹ Küreselleşme karşısı bu ideoloji AB tarzı bir entegrasyon oluşturarak alternatif bir küreselleşme hareketi görünümü oluşturmaya çalışmıştır.

Yeni Avrasyacılar için, tarihten ziyade coğrafya önemli görülmüştür. Batı'nın bireyciliğinin karşısına, dayanışmacı bir duruş konulmuştur. Yine Batı'nın aksine çatışmacı değil, toplumcu olunmuştur. Toplumsal hayatın merkezinde ise, devlete yer verilmiştir. Bununla birlikte iki noktada ekleme yapılmıştır. İlk olarak Slavcılık yerine, bölgede çatışmanın engellenmesi ve barışçıl politikaların izlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu önerinin, Rusya'nın jeopolitik konumundan ve çokkültürlü yapısından kaynaklandığı şeklinde değerlendirilmiştir. İkinci olarak Gumilev'in çalışmalarından etkilenilerek üst kimlik oluşturulmuştur. Buradan hareketle Türk-Slav sentezinden oluşan Avrasya İmparatorluğu kurulması düşüncesi yaratılmıştır.⁴⁶⁰

1900'lü yılların sonuna doğru ortaya çıkan olaylarla birlikte, jeopolitik düşünce yeniden önem kazanmıştır. Küresel sistemdeki devletlerarası krizler, ABD'de oluşan iktisadi sorunlar, Avrupa'nın ABD'ye rağmen, ulusal ve bağımsızlıkçı girişimleri ve İran Devrimi'nin bu süreçte etkili olduğu belirtilmiştir. Diğer ideolojilerin, bu durumları açıklamakta yetersiz kaldığı düşünülmüştür. Bu boşluk, jeopolitik kavramı ve onun açıklamalarıyla doldurulmuştur. Kullanışlılığı dolayısıyla kısa sürede popülerlik kazanmış bir kavram haline gelmiştir. Dolayısıyla Avrasyacılık jeopolitik

⁴⁵⁹Muhittin Tolga Özsağlam (2006), *Bölgecilik ve Federalizm Arasında: Bağımsız Devletler Topluluğunun Orta Asya'daki İşlevi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 54

⁴⁶⁰F. Akgül, "Rusya ve Türkiye'de...", s. 28

bir kuram olarak kurgulanmıştır.⁴⁶¹ Böylece Rusya'nın bölgesel ve küresel iddialarının dayanak noktasın oluşturmuştur. Ayrıca Rusya'nın beklentilerinin meşru bir hak olarak görülmesi yönünde kullanılmıştır.

Kurucu olarak görülen Klasik Avrasyacıların entelektüel taraflarının bulunduğu belirtilmiştir. Bu entelektüel farklılığın, zaman zaman Neo-Avrasyacıların Klasik Avrasyacıları eleştirmesine sebep olduğuna işaret edilmiştir. En temel eleştiri Doğu'nun yüceltilmesi konusunda yapılmıştır. Ayrıca İslam'a bakış açısında da farklılık olduğu vurgulanmıştır. Günümüzde İslam'la ilgili olarak köktendincilik endişesi oluşmuştur. Ek olarak Orta Asya ve Moğol kültürüne Klasik Avrasyacılar da olduğu kadar önem atfedilmemiştir. Dugin'in jeopolitik, Gumilev'in insanlık ve doğa düşüncesini merkeze koyduğu ifade edilmiştir. Nazarbayev'in düşüncesinde de Rusya, azınlıklar ve Türk Avrasyacılarıyla bütünlük oluşturma çabasına vurgu yapılmıştır.⁴⁶² Kimlerin dahil edileceği zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Bugün de Çin, Hindistan gibi Asya'nın önemli ülkeleri bu tartışmalara konu olmaktadır.

Yeni Avrasyacılık düşüncesini oluşturan grupta eski komünistler, yeni milliyetçiler ve merkezi güçlerin bir kısmı da yer almıştır. Dolayısıyla bu durumun geniş bir kapsama alanı yarattığı ve bu düşüncenin öne çıkmasında önemli rol oynadığı ifade edilmiştir. Yeni Avrasyacılık *ulusçu olmadan emperyal; şovenist olmadan da Mesihçi olmak* olarak değerlendirilmiştir. Kendi içerisinde ılımlı Avrasyacılık, Aşırılıkçı Avrasyacılık, Slavofil Avrasyacılık ve Demokratik Statizm (Demokratik Devletçilik) olarak dörde ayrılmıştır.⁴⁶³

Avrasyacılar tarafından Rusya'ya dengeci ve uzlaşmacı bir rol biçilmiştir. Kara ve deniz medeniyetinin ortasında bulunuyor olmasının, bu noktayı öne çıkardığı belirtilmiştir. Buna karşılık Dugin'in Avrasyacılık düşüncesi yayılmacı ve tehditkâr olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Türkiye, İran ve Afganistan'ın da Avrasya coğrafyası içerisinde gösterilmesi, sıcak denizlere açılma düşüncesinin yansıması olarak görülmüştür. Bununla birlikte Dugin'in Japonya, İran ve Almanya'ya ittifak önermiş,

⁴⁶¹ Yeşim Yedidağ (2019), *Rus Dış Politikasında Yeni Avrasyacılık Yaklaşımı ve Hazar'ın Statüsü Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 37

⁴⁶² Demet Şefika Mangır, Coğrafi ve Jeopolitik Eksende Neo-Avrasyacılık, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2020, sayı:43, s. 205

⁴⁶³ Ö. G. İşyar. "Avrasya ve ...", s. 102-103

hatta bu ittifakı Çin ve Hindistan’la da genişletmiş olduğu vurgulanmıştır. Bu ise Avrasyacıların, çok kutupluluk konusunda hemfikir olduklarının bir işareti sayılmıştır.⁴⁶⁴ Çok farklı unsurlardan faydalanılarak kurgulanan Avrasyacılık, Rusya’nın emperyal düşüncesinin merkezinde yer alan bir bölgeselleşme çabası olarak da yorumlanmıştır. Nasıl ki Çarlık Rusyası yerine, SSCB konduysa bu imparatorluk ideolojisinde de SSCB yerine, Rus merkezli Avrasyacılık konulmuştur.⁴⁶⁵ Türkiye, Rusya, Çin, Hindistan gibi önemli ülkelerin Avrasyacılık düşüncesine bakışlarındaki farklılık kendi ulusal özellikleri ve menfaatlerinden kaynaklanmaktadır.

Milli devlet, Yeni Avrasyacılık tarafından temel alınmamıştır. Devleti kuran halktan önce de coğrafi etkenler esas alınmıştır. Özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramlar, şahsi olarak değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla güvenlikçi bir perspektife sahip olduğu ve liberal olmadığı belirtilmiştir. Bu düşüncenin sahipleri, *Devlet kendi olanaklarını kullanarak nasıl Batı’ya karşı Avrasya’da ayakta kalabilir?* sorusuna cevap aramıştır. Bununda otoriter devlet yapısını meşrulaştırdığı yorumu yapılmıştır.⁴⁶⁶ Dolayısıyla yukarıda bahsedilen adalet, eşitlik, özgürlük gibi kavramların bu devlet yapısı içerisinde bir karşılığı oluşmamıştır.

Yeni Avrasyacılık, bir nevi “Yeni Büyük Rusya hayali kurmak” olarak görülmüştür. Bugünün şartlarında ise, Rusya’nın bir süper güç olması amacını gerçekleştirmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Bu tavrın da hem Rus elitler hem de Rus genelkurmayı tarafından benimsendiği ifade edilmiştir. Bu düşünce üçüncü yol olarak tanımlanmıştır. Ne sağ ne sol ne kapitalist ne de komünist oldukları ve Neo-emperyalist anlayışa sahip olunmadığı iddia edilmiştir. AB tarzı bir yapı olarak Avrasya Birliği’nin oluşturulmasının savunulduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁷ Her ne kadar Neo-emperyalist anlayış reddedilse de Rusya’nın bölgede yayılmacı politikalar izlediği de bir gerçektir.

⁴⁶⁴ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, Çev: Vügar İmanov, İstanbul, Ekim 2016, s. 57

⁴⁶⁵ Göktürk Tüysüzoğlu, Milenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm, **Alternatif Politika**, Aralık 2013, Cilt 5, Sayı 3, s. 299

⁴⁶⁶ F. Akgül, “Rusya ve Türkiye’de...”, s. 34

⁴⁶⁷ F. Akgül, “Rusya ve Türkiye’de...”, s. 38

Avrasya blokunun bir araya getirilmesi küreselleşme ve Atlantikçilik karşıtı olan Rusya'nın ilk stratejik hedefi olarak görülmüştür. Bu sebeple Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeleri karşıt olarak değil, bu oluşumu sağlayacak müttefikler, hatta ortaklar olarak değerlendirilmiştir. Bu düşünce çok kutupluluğa giden yolda önemli bir adım sayılmıştır. Dolayısıyla Rusya açısından en önemli ihtiyacın, BDT'nin Avrasya Birliği'ne dönüştürülmesi olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca Rusya'nın rekabet halinde olduğu ülkelerle de güç birliği yapması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁶⁸ İç politikada Rusya kendine özgü bir düzen kurup geliştirmeye çalışırken, dış politikası da yakın çevresine odaklanmıştır. Bölgede bir entegrasyon kurma çabası olduğu vurgulanmıştır. Çok kutuplu düzen hedefi içerisinde Asya-İslam-Batı dışı güç merkezlerinin olduğu da belirtilmiştir.⁴⁶⁹

Bu bağlamda Avrasyacılık küresel bir oyun kurucu olma hareketi olarak da yorumlanmıştır. Bu aynı zamanda küresel emperyal güçlere karşı bölge ülkelerinin siyasi ve ekonomik haklarını korunma çabası olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı da emperyalizm olarak görülmemiştir. Bölge ülkelerinin menfaatini öncelendiği, diğerlerinin çıkarlarına zarar vermediği ifade edilmiştir. Ancak yaşanan gelişmelerin bunun tam tersini ortaya koyduğuna işaret edilmiştir. Zamanla diğer ülkelerin sömürüldüğü, barışın tehdit edildiği, küresel anlamda işbirliğinin yara aldığı şeklinde olumsuz değerlendirmeler yapılmıştır. Bu durum bölgeselcilik olarak da adlandırılmış ve küresel entegrasyon hedefinin olmadığı vurgulanmıştır.⁴⁷⁰ Rusya'nın çevresinde olanlara sert tepki vermesi çoğunlukla koruma düşüncesiyle özdeşleştirilmek istenmiştir. Ancak bu tavrın emperyal olmadığı yönündeki düşünceye katılmak pek mümkün görünmemektedir.

Ortodoksluk ve Müslümanlık, Yeni Avrasyacılar tarafından toplumsal yaşamda etkin kılınmaya çalışılmıştır. Ümmet ile *Sobornost* (insanların özgür birlikteliği) arasında paralellik kurulmuştur. Avrasya İmparatorluğu bir çeşit Rus-Müslüman federasyonu şeklinde kurgulanmıştır. Bu durumun Batı'ya daha az bağımlı

⁴⁶⁸ D. F. Erdem, “*Dünyada ve Türkiye’de...*”, s. 25

⁴⁶⁹ Der: Mesut Özcan, Muzaffer Şenel, “*Modernite ve Dünya Düzen(leri)*”, Klasik Yayınları, İstanbul, 2011, s. 242

⁴⁷⁰ Alaeddin Yalçinkaya, Avrasya Bölgeselleşme Girişimleri: KEİ, AEB, ŞİÖ, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Temmuz 2019, Cilt 7, Özel Sayı, s. 86

devletler oluşmasını sağlayacağı düşünülmüş ve bunun da bölgede Rusya'nın süper güç olmasına katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Klasik Avrasyacıların, Müslümanlık üzerinde durmadığı, ancak Yeni Avrasyacıların bu konuda pozitif görüş belirttiği vurgulanmıştır. Sebep olarak da SSCB dönemi politikalarının bu unsurları kaynaştırmış olabileceği gösterilmiştir.⁴⁷¹ Ancak bu kaynaşma daha çok bir beklenti olarak değerlendirilebilir. Son dönemde radikal İslamcı görüşlerin bölgede yayılması ve faaliyetleri sürecin pek de böyle ilerlemediği yönünde düşünce oluşmasına sebep olmuştur.

Her ne kadar Avrasya, Rusya dışında geniş bir coğrafyayı kapsasa da Avrasyacılık düşüncesi kendi içerisinde, Rusya'yı merkeze alan bir kavram olarak kurgulanmıştır. Dugin'in, bu düşüncüyü sömürgeci olarak nitelememesine rağmen, jeopolitik bakış açısından da anlaşılabilirliği üzere, emperyal yönelimlere sahip olduğuna işaret edilmiştir. Klasik Avrasyacıların felsefe, kültür, etnografya ağırlıklı çalışmalarına karşılık, jeopolitiğin öne çıkarılmış olmasının bu durumu yarattığı belirtilmiştir. Bununla birlikte çöküş sonrası ideolojisi olarak Yeni Avrasyacılık, önemli oranda savunma ideolojisi sayılmıştır. Yaşanan toprak kayıpları ve Rusya'nın gücünün azalmasının psikolojik bir etki yarattığı görülmüştür. Klasik Avrasyacılık'ta ise, böyle bir kaygının olmadığı, hatta Çarlık Rusyası'nın SSCB'ye dönüştüğü belirtilmiştir. Ayrıca Batı'yı düşmanlaştıran Klasik Avrasyacılara karşı, Yeni Avrasyacıların bunu ABD karşıtlığına dönüştürdüğü ve bazı AB ülkeleriyle ittifak önerdiği belirtilmiştir. Klasik Avrasyacıların hem dini öne çıkardığı hem de ayrımcı düşüncelere yöneldiği, ancak Yeni Avrasyacıların ise tersi yönde hareket ettiği vurgulanmıştır.⁴⁷²

Yeni Avrasyacılık, küreselleşme karşıtı bir ideoloji olarak tanımlanmıştır. Evrensel olarak addedilen kültürün Batıcılaştırıcı etkisi dolayısıyla bu ideolojinin, "tek kutuplu küreselleşme" olarak adlandırıldığı belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, yerlilikle çeliştiğine işaret edilmiş ve Dugin'in çok kutuplu küreselleşmecilikten yana olduğu belirtilmiştir. Yeni Avrasyacıların küreselleşme karşıtlığı, özünde tek tipleştiriciliğe karşı olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla bu tarz bir küreselleşmenin

⁴⁷¹ D. F. Erdem, "Dünyada ve Türkiye'de...", s. 28

⁴⁷² D. F. Erdem, "Dünyada ve Türkiye'de...", s. 30-31

NATO, BM ve uluslararası hukukun işlevsizleştirilmesi demek olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷³ Ancak buna rağmen Yeni Avrasyacılığın da alternatif bir küreselleşme ideolojisi olduğunu Dugin'in görüşlerinden çıkarabiliyoruz.

Açıklamaya çalışıldığı gibi Klasik ve Yeni Avrasyacılık'ın önemli oranda örtüşmüş olduğu belirtilmiştir. İki görüşün ayrımının en temel noktası olarak Dugin'in görüşlerine işaret edilmiştir. İki görüşün de Rusya'yla Avrasya'yı eşleştirdiği ve Rusya'nın bölgeyi uygarlaştıracak öncü kuvvet olduğunun kabul edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Avrasyacılık, farklı etnik ve kültürel öğelerin üzerinde bir çatı olarak görülmüş, yıllardır bir arada yaşamının bunu kolaylaştıracağı düşünülmüş, hatta Avrasya zaman zaman "Avrusya" olarak da vurgulanmıştır.⁴⁷⁴ Avrusya vurgusu Rusya'ya atfedilen önemin ve hakimiyet gücünün dışa vurumu şeklinde yorumlanabilir. Rusya'nın egemenliği ön plana çıkarılmıştır.

Dugin'in, Avrasyacılık ideolojisinde beş temel nokta belirlenmiştir. Bunlar bilimsel patriotluk, sosyal eğitim, tradisyonalizm, Avrasyacı etnizm ve Avrasyacı bölgeselcilik olarak belirtilmiştir. Bilimsel patriotluğun, Rusya'nın jeopolitik temelli olarak küreselleşmeye yönelik Rusya'nın tavrını belirlediği; sosyal eğitimin kalkınmayı hedeflemekle birlikte, bunu kolektivist ve manevi değerlerle uyumlu hale getirmeye çalıştığı ;tradisyonalizmin, sekülerizm karşısında öze dönüş olarak yorumlandığı; Avrasyacı etnizmin, halkların özgürlük ve siyasi statülerinin belirlenmesi açısından kurgulandığı ve son olarak da Avrasyacı bölgeselcilikle, bölge yapılarının korunup geliştirilmesine çabalandığı şeklinde açıklanmıştır.⁴⁷⁵

Dugin'in düşüncesinde ittifak yapılacak ülkeler dörde ayrılmıştır: İlk grup Avrasya'yı tamamlayıcı nitelikte olan ve ileride her biri ayrı bir kutup olabilecek potansiyeli bulunan ülkeler olarak belirlenmiştir; Japonya, İran, Hindistan ve AB. İkinci grup tamamlayıcı olmayan, ancak çok kutupluluğu destekleyen ülkeler olarak belirlenmiştir; Çin, Pakistan, Türkiye ve Arap ülkeleri. Üçüncü grup Üçüncü Dünya ülkeleri olarak düşünülmüştür. Bu ülkelere bakış açısı, ileride birer kutup olma özelliği taşıyan bu ülkelerle müttefik haline getirilmeleri üzerine oluşturulmuştur. Son grupta

⁴⁷³M. İsmayılov, "Avrasyacılık...", s.140

⁴⁷⁴ Ed: R. Yılmaz, "Avrasya Paradoksu ...", s.42

⁴⁷⁵V. İmanov, "Avrasyacılık...", s. 204

yer alan ülkeler ise, ABD'nin nüfuzu altında olan ülkeler olarak gösterilmiştir. Bu da ABD'yi, Amerika kıtasına hapsetmenin amaçlandığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu sebeple, ABD'ye erişimde izolasyon sağlayabilecek her görüş ve hareketin desteklenmesi düşünülmüştür.⁴⁷⁶ Bu durum Batıcılık karşıtlığı yerine ABD karşıtlığının konulduğunun örneklerinden biri olarak görülebilir.

Vügar İmanov, Rus akademisinde Yeni Avrasyacılık konusunda önemli çalışmalar yapan beş isim tespit etmiştir. Bunlar “Çağdaş Trubetskoy” olarak nitelenen Aleksandr S. Panarin, B. S. Erasov, M. L. Titarenko, E. A. Bagramov ve R. Vaktitov'dur. Çalışma alanları; kültür, felsefe ve siyaset bilimi olarak açıklanmıştır.⁴⁷⁷

Medeniyet bağlamında ele alındığında, Atlantikçilik modernist; Avrasyacılık ise postmodernist olarak Aleksandr S. Panarin tarafından tanımlanmıştır. Bu anlamda Rusya açısından üç temel konu üzerinde durulmuştur:

- a) Yükselen dış etkilere hiçbir surette izolasyoncu bir tepki verilmemelidir; çünkü bu geç kalmış ve güçsüz bir kültürel korumacılık anlamına gelmektedir,
- b) Dünyadaki kültürel-medeniyetsel çeşitliliğin görmezden gelinmesi imkânsızdır ve bu çeşitlilik yeni biçimlere dönüşerek devam edecektir,
- c) Diğerlerinin tecrübesinin yaratıcı bir biçimde okunması, her zaman pasif bir taklide tercih edilmelidir.⁴⁷⁸

Kültüroloji alanında çalışmalar yürüten B. S. Erasov tarafından mevcut düzen üç şekilde değerlendirilmiştir:

- a) “Birinci Dünya”, yani imtiyazlı ve hâkim kesim,
- b) “İkinci Dünya”, diğer bir deyişle İslam, Hindistan ve Uzak Doğu gibi direnme gücüne sahip ve kendini gerçekleştirebilecek klasik medeniyetlerle temsil edilenler,

⁴⁷⁶V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 206-207

⁴⁷⁷V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 213

⁴⁷⁸V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 218

c) “Üçüncü Dünya”, sosyokültürel üstyapıların ve devletlerin temelden bozulduğu, klanlara bölünen ve ancak yaşam için mücadele verilen kesim (post-komünist dünya çoğunlukla buraya aittir).⁴⁷⁹

Avrasyacılık, Eduard A. Bagramov tarafından post-Sovyet entegrasyon olarak tanımlanmıştır. Avrasyacı topluluğun özellikleri yedi maddede toparlanmıştır:

- 1) Ortak coğrafi mekân,
- 2) Ortak tarihî kader,
- 3) Benzeri jeopolitik çıkarlar,
- 4) On yıllar boyunca oluşan ekonomik bağlar,
- 5) Rusya’da yaşayan halkların kendine özgü sentezi,
- 6) Sadece Rusya Federasyonu’nda değil, BDT ülkelerinde de Rus dilinin milletlerarası bir dil olması,
- 7) Son on yıldaki trajik olaylara rağmen, Avrasya halkının dinî ve milli tahammülünün belirtilen topluluğun olmazsa olmaz değerlerinden ve ortak tarihî kazanımlarından olması olarak göstermiştir.⁴⁸⁰

Mikhail L. Titarenko’nun Avrasya coğrafyasında Rus egemenlinin başladığı günden bugüne bölgede yaşayan herhangi bir halkın yok olmadığına işaret etmesiyle bu durum, Avrasyacı hümanizm olarak tanımlanmıştır. Bu düşüncesini, *Avrasyacılık, kültürlerin, medeniyetlerin ve etnosların birbirini asimile etmesine ve yutmasına karşı bir alternatiftir. Avrasyacılık, kültür ve medeniyetlerin varlığını temin eden küresel medeniyetlerarası ilişkilerin yeni düzeninin temellerinin müjdecisidir* şeklinde açıklamıştır.⁴⁸¹

Bununla birlikte XXI. yüzyılda Rusya’nın gelişme stratejisiyle ilgili beş hususun dikkate alınması önerilmiştir:

⁴⁷⁹V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 220

⁴⁸⁰V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 225

⁴⁸¹V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 229

- 1) Ülkenin Pasifik limanlarının yanı sıra, Sibirya ve Uzak Doğu bölgesi mutlaka geliştirilmelidir. Bu durum, iç kaynakların seferber edilmesinin yanı sıra, Asya-Pasifik ülkeleri (öncelikle Çin, Japonya, Hindistan, Kuzey ve Güney Kore, Vietnam, ABD) ile uzun dönemli işbirliğini de zorunlu kılmaktadır.
- 2) Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile 1990'lı yıllar boyunca ihmal edilen ve hep slogan düzeyinde kalan ilişkiler ekonomik, ticari, teknolojik ve kültürel alanlarda gerçekçi temellere oturtularak yoğunlaştırılmalıdır.
- 3) Soyut sloganlar yerine, örneğin yerel düzeyde yönetim konularında somut tedbirler alınmalıdır.
- 4) Rusya halklarına yeni cazip manevi idealler gereklidir. Ülkede patriarkal ve paternalist alışkanlıklar kuvvetlice hissedilmektedir. Bu yüzden evrensel değerler üzerinden yapılan formülasyonların, ferdi ve vatandaş koruyacak güçlü bir federal yönetim konsepti ile bileşimi, ülkenin krizden kalkınmaya ve gelişmeye doğru yol almasında son derece faydalı olacaktır.
- 5) Ülkenin stratejik gelişme yollarından en önemlisi, bilim, eğitim ve kültürün itibarının yükseltilmesi, bu alanda çalışanların tam şekilde teminat altına alınması, bilime esaslı katkı sağlayan okulların korunması ve onların sıradanlaşmasının önlenmesidir.⁴⁸²

Sol Avrasyacılık kavramı, 2003 yılında Vakhitov tarafından ortaya atılmıştır. Avrasyacılık düşüncesinin gerçekleşmesinin, sosyalizme bağlandığı şeklinde yorumlanmıştır. Sosyalist düzeni savunmakla birlikte, çok sistemli iktisadi düzende sınırlı kapitalizmin yer alabileceği de vurgulanmıştır. Vakhitov'un sosyalizm düşüncesinin hem Klasik hem de Yeni Avrasyacılıkla çeliştiği belirtilmiştir. Ayrıca Avrasyacılık düşüncesini entelektüel alana hapsedmiş olmakla suçlanmasına yol açmıştır. Ayrı bir Avrasya partisinin kurulmasına karşı olması ve komünist parti içerisinde yer alınmasını istemesi (bu partinin zaten halk partisi olduğunu belirtmesi) bunun sebebi olarak görülmüştür. Dugin'e mesafeli, Putin'e muhalif bir çizgide konumlanmıştır. Liberalizmi eleştirirken dinsel-mezhepsel açıdan her inancın

⁴⁸²V. İmanov, "Avrasyacılık...", s. 230

desteklenmesi görüşüne karşı çıktığı belirtilmiştir. Kendisinin de Türk kökenli olması, dolayısıyla özerk Türk cumhuriyetlerinin, ancak bu sayede kendilerini gerçekleştirebileceklerini ve var olabileceklerini savunduğu ifade edilmiştir.⁴⁸³ Neticede sosyalizm düşüncesi de Batı kaynaklı olduğu ve kabul görmediği için bu düşünce de çok önemli bir etki oluşturmamıştır.

Yeni Avrasyacılık, gelişme süreçleri açısından Dugin tarafından altı aşamaya ayrılmıştır:

- 1) 1985-1990
- 2) 1991-1993
- 3) 1994-1998
- 4) 1998-2001
- 5) 2001-2002
- 6) 2002.⁴⁸⁴

1985-1990 arası dönemde ortaya çıkan Avrasyacılık, *Sağ Yeni Avrasyacılık* olarak tanımlanmıştır. Liberaller ve komünistler tarafından bu düşüncenin destek görmediği ve aşırı bulunduğu belirtilmiştir. Kurtarıcı Mesih Kilisesi'nin yeniden inşa edilmesi, kapalı olan eski kiliselerin tekrar açılması, Çar II. Nikolay ailesinin kutsallaştırılması, dini ve monarşist anlayışın canlanıp Marksist maddeci görüşün dışlanması gibi muhafazakâr yönelimlerin, faşizm olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir.⁴⁸⁵

1991-1993 dönemi ikinci aşama olarak kabul edilmiştir. Bu dönem komünistlerle Dugin'in arasındaki soğukluğun giderildiği bir dönem olarak görülmüştür. Bu sayede ideolojik boşluğu doldurmak için, bir ittifakın ortaya çıktığı belirtilmiştir. Avrasyacılık düşüncesi etrafında oluşan bu yapının; Sovyetler Birliği, komünizm ve milliyetçilik gibi kavramları yeniden yorumlamaya çalıştığı ifade edilmiştir.⁴⁸⁶

⁴⁸³V. İmanov, "Avrasyacılık...", s. 231-236

⁴⁸⁴A. Dugin, "Ankara-Moskova...", s.29-38; A. Dugin, "İnsanlığın Ön Cephesi...", s. 33-40

⁴⁸⁵A. Dugin, "Ankara-Moskova...", s.29; A. Dugin, "İnsanlığın Ön Cephesi...", s. 33

⁴⁸⁶A. Dugin, "Ankara-Moskova...", s.31; A. Dugin, "İnsanlığın Ön Cephesi...", s. 34

1994-1998 üçüncü dönem olarak adlandırılmıştır. Yeni Avrasyacılığın, 1993 yılındaki kaybedişten sonra yoluna ayrı devam ettiğine işaret edilmiştir. Avrasyacılık düşüncesinin bir bütün olarak savunulmaması ve sadece faydalı görülen yönlerinin alınması bunun temel sebebi olarak yorumlanmıştır. Bahsedilen bu faydacı grubun, komünistler olduğunun altı çizilmiştir. Avrasyacılığı bir bütün olarak kabul edenler ilk gruba, pragmatik bir görüş olarak görenler ikinci gruba, tamamen reddedenler ise üçüncü gruba oluşturmuştur. Üçüncü gruptakiler aşırı sağ ve solta birlikte yurtsever-demokratlar olarak tanımlanmıştır. Panturanizm odaklı Avrasyacılık düşüncesinin deyine bu dönemde ortaya çıktığı vurgulanmıştır.⁴⁸⁷

Dördüncü aşama 1998-2001 yılları olarak kabul edilmiştir. Avrasyacılığın jeopolitik çalışmalarının yaygın olduğu dönem olarak ifade edilmiştir. Yeni Avrasyacıların desteklediği V. Putin başbakan vekili seçilmiştir. Daha sonra verdiği bir demeçte Putin'in Rusya'yı bir Avrasya ülkesi olarak tanımladığına işaret edilmiştir. Bu süreçte Avrupa-Asya Ekonomik Birliği kurulmuştur. Rusya, hızlı bir şekilde merkezileşmeye yönelmiştir.⁴⁸⁸

21 Nisan 2001'de gerçekleşen Avrasya Kuruluş Kongresi'nden, 30 Mayıs 2002'de yapılan Avrasya Siyasî Partisi Kuruluş Kongresi'ne kadar geçen zamanın beşinci aşamayı oluşturduğu belirtilmiştir. Kendilerini "Avrasya" Bütün Rusya Siyasî Toplumsal Hareketi (OPOD) olarak tanımlamışlardır. Üye sayıları hızla artmıştır. Kuramsal ve pratik çalışmalar çoğalmıştır. Altıncı ve son aşamada ise, Avrasya Siyasî Partisi kurulmuş ve Dugin başkan seçilmiştir.⁴⁸⁹

Yeni Avrasyacılık genel olarak dört gruba ayrılmıştır: ılımlı Avrasyacılık, Aşırılıkçı Avrasyacılık, Demokratik Statizm (Demokratik Devletçilik) ve Slavofil Avrasyacılık. ılımlı Avrasyacılık ekolünde ılımlı liberaller, merkezçiler ve ılımlı muhafazakârlar yer almıştır. Neo-komünistler ve milliyetçiler (kıızıl-kahverengi koalisyonu) aşırılıkçı grup olarak yorumlanmıştır.⁴⁹⁰ Farklı ideolojilerden gelen

⁴⁸⁷ A. Dugin, "Ankara-Moskova...", s.33-34; A. Dugin, "İnsanlığın Ön Cephesi...", s. 36-37

⁴⁸⁸ A. Dugin, "Ankara-Moskova...", s.37; A. Dugin, "İnsanlığın Ön Cephesi...", s. 33-39

⁴⁸⁹ A. Dugin, "Ankara-Moskova...", s.37-38; A. Dugin, "İnsanlığın Ön Cephesi...", s. 39-40

⁴⁹⁰ Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 103

insanların farklı düşünce ve yöntemler sunması Avrasyacılık düşüncesi içerisinde de bu tarz ayrımlar yaratmıştır.

Askerî ve sivil bürokratların, Yeni Avrasyacıların önde gelen temsilcileri olduğu belirtilmiştir. Bu düşüncede sürekliliğin dostluk üzerine değil çıkarlar üzerine olduğunun altı çizilmiştir. Dolayısıyla insan hakları ve demokrasi düşüncesiyle dış politikanın oluşturulamayacağı belirtilmiştir. İktisadi ve askeri entegrasyon, bağımlılık olarak yorumlanmıştır. Bu sebeple çok seçenekli (Çin, Hindistan, İran, Türkiye) dış politika tercih edilmiştir. Putin döneminde dış politika özel olarak dış ticaret ile birlikte düşünülmüştür. Putin döneminin özelliklerini yansıtmaları bakımından Rusya'nın Avrasya ülkesi olduğu ve “güçlü devlet”, “vatanseverlik”, “toplumsal dayanışma” gibi kavramlar ön plana çıkarılmıştır. Putin, kendi döneminde farklı bir Avrasyacılık düşüncesi geliştirmiş; özgürlük, özel mülkiyet, pazar ekonomisi, çok kutuplu dünya, yakın çevre gibi öğeler de dâhil edilmiştir.⁴⁹¹ Putin'in Avrasyacılık düşüncesine dahil ettikleri de konjonktürel hamleler olarak değerlendirilebilir. Avrasyacılığın geliştirilmesi ve topluma yayılması noktasında önemli görülebilir.

3.2.1. Ilımlı Avrasyacılar

Ilımlı Avrasyacılık, Savunmacı Realizm ya da Pragmatik Avrasyacılık şeklinde adlandırılmıştır.⁴⁹² Batı ile iyi ilişkiler kurulmasını savunan bir bakış açısı geliştirilmiştir. Hiçbir şeyin Rusya'nın ulusal çıkarlarından üstün olmadığı anlayışıyla yoğrulmuştur. Rusya'nın, diğer Sovyetler Birliği üyesi ülkelerin üzerinde değerlendirildiği görülmüştür. Eski SSCB coğrafyası nüfuz alanı olarak kabul edilmiştir. Dengeli bir dış politika uygulanması uygun bulunmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin Rusya'da uygulanma ihtimali bile göz önüne alınmıştır. Rus siyasetinde

⁴⁹¹Salih Yılmaz, Yeni Avrasyacılık ve Rusya, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2015, sayı 34, s. 116

⁴⁹²F. Akgül, “Rusya ve Türkiye’de...”, s. 40

ne sağda ne solda yer alınmış, Ilımlı Avrasyacılığın tam ortada konumlandığı belirtilmiştir.⁴⁹³

Ilımlı Avrasyacılar da kendi içlerinde jeo-ekonomistler ve istikrarcılar olarak ikiye ayrılmıştır. Jeo-ekonomistler tarafından yenedünya düzeninin karşılıklı bağımlılık ilkesi gereğince hareket ettiği savunulmuştur. İktisadın, jeopolitiğin önüne geçtiği ve Rusya'nın algıladığı tehditlerin daha çok ekonomik olduğunun altının çizildiği bir yaklaşım sunulmuştur. Rusya'nın bölgedeki üstünlüğünü kullanarak, istikrarlı ve kalkınmacı bir politika yürütmesi gerektiği savunulmuştur. Batılıların ve Asyalıların katılımıyla, devlet ve özel sektörün de desteğiyle bölgesel ekonomik işbirliği yapılması önerilmiştir.⁴⁹⁴

İstikrarcı Avrasyacılar tarafından Rusya, bölgede düzenleyici ve güvenlik sağlayıcı (istikrar) bir statüde görülmüştür. İzolasyon taraftarı olmadıkları belirtilmiştir. Rusya tipik bir imparatorluk olarak da görülmemiştir. Bu sebeple Rusya, büyük güç olması gereken bir aktör olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla askeri, siyasi ve iktisadi açıdan kuvvetlenmesi gerektiği savunulmuştur. İstikrarcılar da jeo-ekonomistler gibi Batı karşıtı olmamıştır.⁴⁹⁵

3.2.2. Aşırılıkçı Avrasyacılar

Aşırı Avrasyacılık, aynı zamanda “Saldırgan Realizm” olarak da adlandırılmıştır.⁴⁹⁶ Ilımlı Avrasyacıların tersine Batı karşıtı bir düşünceyle tanınmıştır. Bölgede Batı-ABD-Atlantik etkisinin uzak tutulması gerektiği savunulmuştur. Rusya'nın özgün bir kalkınma seçeneğinin olması gerektiği düşünülmüştür. Aşırılıkçılar da Ilımlılar gibi kendi içlerinde modernleşmeciler ve yayılmacılar olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁹⁷

⁴⁹³Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 104

⁴⁹⁴Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 105

⁴⁹⁵Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 106

⁴⁹⁶F. Akgül, “Rusya ve Türkiye’de...”, s. 41

⁴⁹⁷Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 107-108

3.2.2.1. Modernleşmeci Aşırılıkçı Avrasyacılar

SSCB, Modernleşmeci Aşırılıkçı Avrasyacılarca sadece liderlerin kişisel özellik ve davranışlarıyla eleştirilmiştir. Modernleşmeci Aşırılıkçı Avrasyacılar, SSCB’yi umut olarak görmeye devam eden, yeni bir imparatorluk kurma taraftarı olarak tanımlanmışlardır. Askeri ve ekonomik güç ile SSCB coğrafyası üzerinde, yeni bir Avrasya İmparatorluğu düşünülmüşlerdir. Bu durumu, Şamil Sultanov: *Rus İmparatorluğu’nun iki başlı kartalı; ülkenin ana jeopolitik ve jeo-tarihî özünü/esasını, “onun iç Asyalı karakteri” şeklinde açıkça ilan etmiştir. [...] Avrasyalı tarihî ve jeopolitik bir süje olarak, bizim ülkemiz alansal boyutta Sovyetler Birliği’nin sınırlarınca tanımlandı ve hâlâ da böyle tanımlanmaktadır demıştır.*⁴⁹⁸

Bununla birlikte gücün temel unsuru jeopolitik olarak görülmüştür. Bunun da askeri ve iktisadi güç ile desteklenmesi önerilmiştir. Öte yandan devlet de temel aktör olarak görülmüştür. Bu devlet aynı zamanda otoriter bir devlet olarak kurgulanmıştır. Kendi kendine yeten, güçlü, akılcı bir Avrasya İmparatorluğu düşünmüştür. Avrasya İmparatorluğu kültürel, dinsel ve Rus gelenekleriyle bezenmiş bir yapı olarak düşünülmüştür.⁴⁹⁹

Komünist Parti, G. Zyuganov tarafından bu çerçevede dönüştürülmüş; “Ulusçuluk, Ortodoksluk ve Marksizm” bir sentez haline getirilmiştir. Aynı zamanda SSCB’yi tekrar kurma ideali de görülmüştür. Bu sebeple; ekonominin güçlendirilmesi, BDT üyeleriyle her alanda ittifak kurulması ve kuramsal bir yapı oluşturulması, BDT’nin bir konfederasyona çevrilmesi gibi öneriler sunulmuştur. Sonrasında ise Varşova Paktı ve Comecon ülkeleriyle iyi ilişkiler kurulup, BDT’nin bu şekilde genişletilmesi savunulmuştur. Ancak NATO karşıtı bir tavrın asla alınmaması gibi öneriler getirmişler ve bir süre izolasyonist bir politika izlenmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.⁵⁰⁰ Sağlanmaya çalışılan bu dönüşümle birlikte her ne kadar SSCB’nin sadece liderleri üzerinden eleştirildiğinden bahsedilse de dönüşümün kendisi de aslında bir eleştiri niteliğindedir.

⁴⁹⁸Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 109

⁴⁹⁹Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 110

⁵⁰⁰Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 111-114

3.2.2.2. Yayılmacı Aşırılıkçı Avrasyacılar

Yayılmacı Aşırılıkçı Avrasyacılar, SSCB'ye ılımlı yaklaşmamıştır. Kendilerini muhafazakâr değerlere bağlı olarak görmüşlerdir. Jeopolitik temelli bir perspektifleri vardır ve bu grubun en önemli ideoloğu A. Dugin olarak gösterilmiştir. Dugin yukarıda bahsedilen durumu: *Muhafazakâr devrimciler; gelenek, hiyerarşi, statizm, ulusçuluk, toprağa bağlılık, ruhanilik gibi sağın ideal ve olumlu [yanlarını] desteklemektedir* diyerek açıklamıştır. Aynı zamanda *yayılmacı devrimciler* olarak da adlandırılmışlardır. SSCB'yi aşan bir coğrafyaya hükmetmeyi amaçladıkları vurgulanmıştır. Doğu-Batı eksenli genişleme için, ne gerekiyorsa yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ekonomi ve teknoloji geri plana itilmiştir. Savaşçılık ön plana çıkarılmıştır. Tüm kötülöklere ABD'nin sebep olduğu düşüncesinin altı çizilmiştir.⁵⁰¹

Uluslararası politikaya bakış açıları şu şekilde belirtilmiştir:

- Uluslararası İlişkilerin temelinde aksiyon birimi olarak sürekli genişleyen imparatorlukları görmektedirler
- Yayılmacılar, gücü jeopolitik ittifakları yapma ve genişletmenin bir aracı olarak düşünmektedirler
- Yayılmacı Aşırılıkçı Avrasyacıların, uluslararası davranışın kültürel ve jeopolitik tabanlı tanımlarını yapmaya çalışırken, oldukça agresif bir tavır aldıkları görölmüştür.
- Gelecekteki dünyaya en uygun düşecek uluslararası stratejinin, dünyadaki jeopolitik boşluğu doldurabilmek için hızlı ve geniş çaplı bir yayılmanın gerçekleştirilmesi olduğunu öne sürmüşlerdir.⁵⁰²

V. Zhirinovsky de Aşırılıkçı Avrasyacılar arasında öne çıkan siyasi bir kişilik olarak gösterilmiştir. 1913 yılının sınırları, ulaşılacak coğrafi sınırlar olarak ortaya konmuştur. Zhirinovsky'nin birtakım görüşleri şu şekilde özetlenmiştir:

- Ayrı bir şehir-devleti olan Tallinn ile Litvanya'nın 3 şehri dışında kalan Baltık devletleri Rusya'nın doğal parçasıdır;

⁵⁰¹Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 115-116

⁵⁰²Ö. G. İşyar, "Avrasya ve...", s. 117-118

- Könisberg (Kaliningrad)'in bir gün Almanya'ya geri verilmesi söz konusu olabilir;
- Finlandiya konusunda bir problemin olduğunu düşünmek doğru değildir. Ancak, Finlandiya, Rusya'dan Karelia'yı isterse o takdirde bu ülkenin tümü Rusya'ya gitmek zorunda kalabilecektir.
- Rusya dışında yaşayan Ruslara çifte vatandaşlık verilmelidir. Rusya'nın 'dış Rusları' savunması, özellikle ekonomik güç unsurları yoluyla olacaktır.
- Kuzeybatı Polonya'daki 3 şehir Almanya'nın olmalıdır. Ukrayna'nın Lvov kenti ise, tazminat olarak Polonya'ya verilmelidir.
- Orta Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılımı, tamamen onların ve NATO'nun iç meselesidir.
- Varşova Paktı dağıldığından dolayı, NATO da dağıtılmalıdır.
- Doğu Avrupa ülkelerinin, Batı'nın uşağı olmamaları için onların tarafsız olmalarını önerir.⁵⁰³

Zhirinovsky'nin, Rusya'nın yapısıyla ilgili olarak sunduğu üçlü model de şu şekilde açıklanmıştır:

- En alt basamakta “etnik Rusya”: bu kapsamda yer alan bölgeler Ukrayna'nın büyük bölümü, Beyaz Rusya, Kuzey Kazakistan, Kuzey Estonya ve Doğu Letonya;
- Orta basamakta “eski Sovyet Cumhuriyetleri”;
- En üst basamakta ise “Doğu Avrupa Konfederasyonu” bulunmaktadır. Bu bütünlük içinde yer alacak olan bölgeler arasında tüm Slav Devletleri, Romanya, Macaristan, Finlandiya, belki Kuzey Kore, Moğolistan, Afganistan sayılmaktadır.⁵⁰⁴

İlimli Avrasyacılar tarafından SSCB gibi bir entegrasyon düşünülmeyle birlikte, bunun rızayla gerçekleşmesi gerektiği savunulmuştur. Ancak bu yapılırken de Rusya'nın taviz vermemesi gerektiği ifade edilmiştir. Aşırılıkçı Avrasyacılar ise,

⁵⁰³Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 122

⁵⁰⁴Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 123

Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasını kontrol etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Güç olgusunun realizm paralelinde ele alındığı belirtilmiştir. Batı'da akılcılık egemen durumdayken; “ulusal gurur”, “ulusal hafıza” ve “zorunlu askerlik” gibi etmenler, Aşırılıkçı Avrasyacılar için dayanak noktası oluşturmuştur.⁵⁰⁵ Aşırılıkçı Avrasyacılar güvenlikçi bakış açısına sahip daha sert ve daha keskin bir tavra sahiptir. İlimli grupla aradaki en büyük farklardan biri bu noktadadır. Büyüme ve yayılma gibi talepleri vardır. İlimlilerde korumacı düşünce öne çıkarken aşırılıkçı grup agresif tutuma sahiptir.

3.2.2.3. Demokratik Devletçiler (Demokratik Statizm)

Demokratik Devletçilik (Statizm) düşüncesi ise bazı yazarlarca ılımlı ve istikrarıcı Avrasyacılığın alt dalı olarak görülse de bu düşünce Graham Smith tarafından, bunların dışında farklı bir görüş olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu görüşün Batı liberalizmi ve Rus milliyetçiliğinin senteziyle ortaya çıktığını belirtmiştir. Ulusal çıkarlar zarar görmediği sürece Batı'yla işbirliği savunulmuştur. Aynı zamanda izolasyonist bir anlayış gösterilmiştir. Manroe Doktrini'nin Rus uygulaması olarak da ele alındığı belirtilmiştir. Sade bir Avrasyacı düşünceyle hareket etmenin gerçekçi olmadığı belirtilmiştir. İktisadi zayıflık ve yoksulluk, ulusal güvenlik açısından en hayati sorun sayılmıştır. Primakov ve Putin'in görüşlerinin temelinde bu düşüncenin yer aldığı vurgulanmıştır.⁵⁰⁶

Bu düşüncenin siyaseten kendine önemli bir yer edinmesinin “Derzhavniki” ve “Gosudarstvenniki” hareketiyle birlikte gerçekleştiği vurgulanmıştır. Bu hareket devlet taraftarı olanlar tarafından 1992 yılında oluşturulmuştur. Hareket taraftarlarınca SSCB sonrası Rusya, orta büyüklükte bir güç olarak tanımlanmıştır. Eşitliğe dayalı bir sistem olan paternalizmin, Rusya'ya uygun olacağını öne sürmüşlerdir. İzolasyonist anlayışın bir sonucu olarak kendini sınırlama (*self-limitation*) ve kendine yetme (*self-sufficiency*) prensipleri öne çıkarılmıştır. 1994'te ilan edilmiş olan Kozirev Doktrini;

⁵⁰⁵F. Akgül, “Rusya ve Türkiye’de...”, s. 33

⁵⁰⁶F. Akgül, “Rusya ve Türkiye’de...”, s. 41-42

Rus diplomasisi için hayati mesele olan “yakın çevredeki” Rus azınlık haklarının korunması olarak belirlenmiştir. Bu bölgede Rus askerî varlığının olması ve azınlık Ruslar için de çifte vatandaşlık hakkı verilmesi gerektiği görüşü ifade edilmiştir.⁵⁰⁷ Sınırları dışındaki Ruslar için bahsedilen bu durum bölgede Rus hegemonyasının pekiştirilmesi için de önemlidir. Bu şekilde diğer ülkelerin politikalarına etki etmesi de söz konusu olmuştur.

3.2.2.4. Slavofil Avrasyacılık

Slavofil Avrasyacılık diğer bir yorum olarak değerlendirilmiştir. Slavofil perspektifi Avrasyacılığın başlangıcı olarak görülmüştür. Aleksander Soljenitsyn bu düşüncenin en önemli savunucusu olarak gösterilmiştir. Batı’nın materyalist yaklaşımına karşı bir duruş sergilenmiştir. Rusya’nın kendine has özellikleri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Ne Batı’yla kıyas kabul edilmiş ne de Batı örnek alınmıştır. Açıkça Rusya’yı imparatorluk olarak adlandırmak ve canlandırmak konusunda cesur davranışlar sergiledikleri belirtilmiştir. Bu anlamda bölgede Ruslarla ilgili bir olumsuzluk yaşandığında, gerekirse askerî güç kullanmanın bile olumlu karşılanabileceği savunulmuştur.⁵⁰⁸

Ilımlı Avrasyacılıktan ziyade Aşırılıkçı Avrasyacılığa yakın bir düşünce olarak yorumlanmıştır. Pozdnyakov’un şu sözleri buna delil sayılmıştır: *Rusya, güçlü bir devlet erki sistemi sayesinde birliğini devamlı surette koruyabilmiştir. Rusya’nın varlığının korunması bugünkü en öncelikli meseledir. Bu ancak, güçlü bir otorite sayesinde sağlanabilir. Halk ancak bu sayede keyfi uygulamalardan, anarşiden, açlıktan ve iç savaş tehlikesinden korunabilir. Bu güçlü devlet ulusun tümüne uzanabilmelidir.*”⁵⁰⁹ Avrasyacılığın bütün versiyonlarında güvenlikçi politikalar öne çıkmıştır. Toplumun bu şekilde korunabileceği ve devletin bu şekilde istikrarlı bir şekilde yönetilebileceği sürekli vurgulanmıştır.

⁵⁰⁷Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 127-128

⁵⁰⁸F. Akgül, “Rusya ve Türkiye’de...”, s. 42-43

⁵⁰⁹Ö. G. İşyar, “Avrasya ve...”, s. 135

3.3. AVRASYACILIK FİKRİNİN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

3.3.1. Attilâ İlhan'ın Avrasyacılık Düşüncesi

Attilâ İlhan sosyalist kimliğiyle bilinen bir entelektüeldir. Avrasyacılık konusundaki görüşleri sebebiyle bazı kesimler tarafından “Türk Avrasyacılığının babası” olarak da tanımlanmıştır. Sosyalist düşüncesi bir çeşit ulusalcı sosyalizm olarak nitelendirilmiştir. Bu düşüncede Avrasyacılık düşüncesi de kendisine yer edinebilmiştir.⁵¹⁰

İlhan'ın yazılarında, Avrasya olarak tanımladığı bölge değişkenlik göstermiştir. Doğu-Batı karşıtlığı kurmasına ve Türkleri Doğu'da konumlandırmasına rağmen, tanımlanan coğrafya net olarak gösterilememiştir. Bahsedilen coğrafyaya bazen Turan, bazen Türkiye ve Rusya, bazen de daha da genişletilerek Çin, Hindistan, Balkanlar dâhil edilmiştir. Ayrıca Atatürk dönemi Türk-Sovyet işbirliği Avrasya politikası olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla Türk-Sovyet coğrafyasındaki Türkler de Avrasya Türkleri olarak tanımlanmıştır.⁵¹¹ SSCB dağıldıktan sonra Rusya'nın eski Sovyet coğrafyası üzerinde egemenlik sağlama düşüncesine paralel olarak Attilâ İlhan'ın da Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyası üzerinde hegemonya kurulması gerektiği noktasında, Yeni Osmanlılık düşüncesiyle uyumlulaştığı ifade edilmiştir.⁵¹² Ayrıca coğrafyadaki temel çelişki sınıfsal değil, uluslararası olarak kurgulanmıştır. Bu sebeple ezen-ezilen çelişkisi öncelenmiş ve proleter ulusların, proleter olmayanların hegemonyası altından kurtarılması gerektiği belirtilmiştir. Bağımsızlık ve emperyalizm iki ana argüman olarak öne çıkarılmıştır.⁵¹³

Attilâ İlhan'ın bu düşüncelerinde lider olarak gördüğü kişi de Sultan Galiyev'dir. Sultan Galiyev için çeşitli sıfatlar kullanılmıştır. *Sovyet İnkılâbı'nın Türk ve Müslüman lideri, Avrasya'nın Ulusal Solcusu, Milli Bolşevik/Komünist* bunlardan

⁵¹⁰V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 343

⁵¹¹V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 344

⁵¹²F. Akgül, “Rusya ve Türkiye'de...”, s. 169

⁵¹³D. F. Erdem, “Dünyada ve Türkiye'de...”, s. 137

bazılarıdır. Ayrıca Sultan Galiyev'in *Turan Sosyalist Cumhuriyeti* ve *Mazlum Milletler* teziyle de ciddi şekilde ilgilenmiştir. İlhan tarafından Avrasya, ulusal sosyalizmi benimsemiş laik ve bağımsız devletlerin birlikteliği olarak yorumlanmıştır.⁵¹⁴

İlhan'ın ulusal sosyalist düşüncesi incelendiğinde, öncelikle Türkiye'de sosyalist sol olarak tabir edilen kesimlerin bir araya gelmesi gerektiği savunulmuştur. Türkçü, İslamcı ve Komünistlerin ortak bir Avrasyacılık oluşturması gerektiği vurgulanmıştır. Türk milliyetçilerinin ilk Türkçüler gibi sol eğilimli olmaları, sosyalistlerin de milliyetçi eğilimli olmaları önerilmiştir.⁵¹⁵ Bu sayede Avrasya bölgesinde, Sosyalist Rusya ile ittifakın kolaylaştırılıp güçlendirileceğini belirtmiştir. Türkiye/Rusya/İran'ın Türk halklarının geleceği üzerinde birleşmesi, bölgede uzlaşma ve bağımsızlığı koruyacak temel unsur olarak değerlendirilmiştir. İlhan'a göre Atatürk'ün hayatta olduğu dönem "Asr-ı Saadet" dönemi olarak görülmüştür. Batı'ya karşı/rağmen çağdaşlaşmanın sağlanabildiği yorumu yapılmıştır. Bunun da Atatürk'ün Avrasyacı yaklaşımıyla gerçekleştiği, Türk-Sovyet dostluğunun sağlandığı, Batılılaşmadığı ve Batı'yla ittifak kurulmadığı yorumuyla desteklenmiştir. İsmet İnönü dönemi ise tam tersi konumda açıklanmıştır.⁵¹⁶ Ancak Atatürk ve Lenin gibi iki liderin bu perspektifini İnönü ve Stalin'in devam ettiremediği vurgulanmıştır. Uygulanan politikaların bu düşünceden uzaklaşılmasına sebep olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bölgeyle ilgili söylemleri öncekilerin tekrarı niteliğinde olmakla birlikte, yapmış olduğu şey kendi düşüncesine Avrasya kavramını yerleştirmiş olarak görülmüştür.⁵¹⁷ Attilâ İlhan'ın düşüncesi bu sebeple eklektik olarak değerlendirilebilir. Farklı Avrasyacılık düşüncelerinin bazı özellikleri alınarak bir sentez oluşturulmuş gibidir. Bu anlamda kısmen yüzeysel kaldığı da söylenebilir.

3.3.2. Doğu Perinçek'in Avrasyacılık Düşüncesi

⁵¹⁴ V. İmanov, "Avrasyacılık...", s. 345

⁵¹⁵ F. Akgül, "Rusya ve Türkiye'de...", s. 167

⁵¹⁶ V. İmanov, "Avrasyacılık...", s. 346

⁵¹⁷ M. İsmayilov, "Avrasyacılık...", s. 340

Doğu Perinçek Türk siyasetinde önceki dönemlerde sosyalist son dönemlerde ise, Neo-Kemalist ve ulusalcı bir düşünceyi savunmuştur. Sosyalistken lideri olduğu İşçi Partisi'nin sınıf mücadelesi vereceğini belirtmişken; sonraki dönemde ise “Kemalist Devrimi tamamlamak” noktasına gelmiştir. Avrasyacılık düşüncesini dış politika alternatifi olarak kurgulamıştır. Politik olarak konumlandığı yer sol, Neo-Kemalist ve ulusalcılığın birbirine eklemlenmeye çalışıldığı bir noktadır. Avrasya kavramı da bu bakış açısıyla birleştirilmeye çalışılmıştır.⁵¹⁸

Avrasya ile ilgili yazıları, Avrasya Seçeneği adlı bir kitapta toplanmıştır. Ayrıca Teori ve Aydınlik'ta yazılar yazmıştır. Amerikancı dış politikaya karşı savunduğu “Avrasya Seçeneği”ni şu şekilde açıklamıştır:

*Türkiye'nin bağımsız bir yola girmesi, hatta varlığını sürdürmesi için biricik çözümdür. Daha önemlisi, Avrasya Seçeneği, gerçekçidir, uygulanabilir, içerde ve dışarıda büyük kuvvetleri yan yana getirir, süper devletleri böler ve Ezilenler Dünyası'nın 21. Yüzyıldaki büyük yükselişini ateşler. Tıpkı 1917 Ekim Devrimi'nden sonra 1919-1922'deki Kurtuluş Savaşı'mızın Ezilenler Dünyası'nda çıktığı kıvılcım gibi.*⁵¹⁹

Perinçek'in algısında ezen/ezilen ülkeler şu şekilde yer gösterilmiştir: ABD, Avrupa, Japonya / Yugoslavya, Irak, Türkiye, Orta Asya Türk Devletleri, İran, Rusya... Bununla birlikte Rusya emperyalist olmasından dolayı ezen; toprakları paylaşım alanı olduğu için de ezilen olarak belirtilmiştir. Ayrıca Perinçek tarafından ezilenler coğrafyası “kaos coğrafyası, insanlığın büyük direnme hattının merkezi, Avrasya insanlık kalesi” diye tanımlanmıştır ve sosyalizmin buradan çıkıp yayılacağı belirtilmiştir. Türkiye bir model ülke olarak gösterilmiştir. Batı'ya karşı da ilk olarak Suriye, Irak, İran, Azerbaycan ve KKTC ile ittifak oluşturulacak, ardından Balkanlar ve Kafkaslarda işbirliği sağlanacak ve Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Orta Asya Cumhuriyetleriyle birlikte geniş bir ittifak kurularak bu sayede gümrük, enerji, ulaştırma ve güvenlik projeleri uygulanacaktır.⁵²⁰

⁵¹⁸ V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 308

⁵¹⁹ Doğu Perinçek, *Avrasya Seçeneği*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 1996, s. 10

⁵²⁰ V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 311

Attilâ İlhan’da olduğu gibi, Doğu Perinçek’te de Avrasya coğrafyası netlik kazanmamıştır. Asyalı vurgusu yer yer öne çıkarılmıştır. Bununla birlikte Uluslararası Avrasya Hareketi’nin Türkiye Milli Komitesi’nin başkanlığını yapan Mehmet Perinçek’in yazdığı “Avrasyacılık: Türkiye’deki Teori ve Pratiği” adlı kitapta Avrasyacılık, Doğu Perinçek’in etkinlikleri altında tanımlanmıştır. Mehmet Perinçek’in yazdıklarına baktığımızda, Avrasyacılık tanımını şu şekilde görüyoruz; *Türkiye’imiz açısından değerlendirecek olursak, Atlantik Okyanusu’nda karaya oturan milli devletimizi, yüzdürebileceğimiz uçsuz bucaksız bir ummandır Avrasya. Bu ummana yelken açma stratejisinin adına Avrasyacılık diyoruz. Sovyetler Birliği’nin dağıldığı koşullarda, artık Türkiye Cumhuriyeti’ne Atlantik’te yer yoktur. Bu nedenle Türkiye Devleti açısından Atlantik dönemi bitmiştir. Bağımsız bir Türkiye Devleti ancak Avrasya’da var olabilir.*⁵²¹

Avrasya coğrafyası, Pasifik-Atlas okyanusları arasındaki bölge olarak tanımlanmış ve düşüncesinin temelinde Amerikan karşıtlığı yer almıştır. Aynı zamanda Kemalist Devrimin tamamlanması noktasında önemli bir politika olarak değerlendirilmiştir. Tüm bunlara rağmen Dugin’in anlayışı ile çok ciddi farklar ortaya çıktığı belirtilmiştir. Coğrafi kavrayış, tarihsel bakış, kültür ve medeniyet noktasındaki ayrımlar vurgulanmıştır. Perinçek’in ulus devlet yanlısı, laik, Batı reformlarını kabullenmişliğine karşılık, Dugin’in imparatorluk vizyonu ve dindarlığıne çıkarılmıştır. Trubetskoy’a göre, sosyalist/komünist düşünce de zaten Batı ürünü sayılmıştı, Avrasyacılar da bu görüş farklı yoğunluklarda hâkimdir. Bu sebeple komünistlerin, Avrasyacı olarak değerlendirilmedikleri belirtilmiştir. Ancak ABD yayılmacılığı konusunda birleştikleri gözlenmiştir.⁵²²

Amerikan karşıtı olan devletlerin içlerindeki emperyalist eğilimlerin görmezden gelinmesi önemli bir eleştiri konusu olmuştur. Rusya’nın paylaşım peşinde olmadığı, Çin’in de hegemonya kurmak istemediği için emperyalist olarak görülmek istenmemesi ya da bu sayede aklandığı düşüncesi zaman zaman tartışılmıştır. Bu durumda mazlum milletler argümanı yerine temel çelişki olarak bölen/bölüşen argümanının kullanıldığı belirtilmiştir. Bu noktada Avrupa ülkeleri yeri geldiğinde

⁵²¹ Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık Türkiye’deki Teori ve Pratiği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, s. 11

⁵²² V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 313-315

ABD karşıtlığında uzlaşılabilir müttefik konumunda da düşünülmüştür. Genel bakış açısı ise Türkiye merkezli olmuştur.⁵²³ Çin'in uluslararası alanda barışçıl yollarla hegemonyasını yayması ve özellikle ekonomik yollarla bunu sağlaması bu noktada gözden kaçmıştır. Ayrıca Rusya'nın güvenlikçi ve yayılmacı tavrı güç kullanımıyla birleşmiştir. Avrasyacılık Attilâ İlhan ve Doğu Perinçek gibi yazarlar tarafından solda konumlandırılmaya çalışılsa da Rusya'da durum tersi noktaya ulaşmıştır. Ezen/ezilen çelişkisinin de yeniden değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

3.3.3. Ulusalçıların Avrasyacılık Düşüncesi (Ulusal Dergisi)

Ulusal dergisi, Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Parti Genel Başkanı olduğu dönem, bu çevrece takip edilen bir yayın organıdır. DSP Gençlik Kolları içerisinde bir grup genç tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Avrasya ve Avrasyacılık konuları da ele alınmıştır. Kendilerini Ulusal-Kemalist sol bir çizgide tanımlanmışlardır. Sosyalizm, ulusal sol, Kemalist ulus devlet, Sultan Galiyev, anti-emperyalizm gibi konular geniş bir çevrece ele alınmıştır. Yazarlar arasında Hakan Reyhan, Doğu Perinçek, Attilâ İlhan, Anıl Çeçen, Arslan Bulut, A. Ahat Andican yer almıştır. Ancak derginin üçüncü sayısından sonra, dergiyi çıkaran ekip DSP'den uzaklaştırılmıştır. Kendi imkânlarıyla dergiyi çıkarmaya bir süre daha devam etmişlerdir.⁵²⁴

Dergi Editörü Hakan Reyhan soydaş ve mazlumdaş bir ulusal solcu Avrasyacı birliktelikten bahsetmiştir. Reyhan'a göre: *Biz, ulusal solcular, eğer olabilecekse, Avrasya Birlikteliğini bir mazlumlar dayanışması olarak algılıyor ve bu kavramın coğrafi bir sınırlılık taşımadığını düşünüyoruz. Örneğin bize göre, Avrasya coğrafyasında olmalarına rağmen, Rusya ve Çin'in (Rus ve Çin emekçileri dışında) mevcut emperyalist yapılanmalarıyla bu birliktelikte yerleri yoktur. Çünkü her iki ülkenin zulmü ve sömürüsü altında milyonlarca soydaş ve mazlumdaş bulunmaktadır. Buna ek olarak bu birliktelik evrensel bir dayanışma olarak da görülmüş ve Avrasya coğrafyasında yer almayan, ancak anti-emperyalist mücadele veren ülkelerin de*

⁵²³D. F. Erdem, "Dünyada ve Türkiye'de...", s. 163-164

⁵²⁴V. İmanov, "Avrasyacılık...", s. 300; D. F. Erdem, "Dünyada ve Türkiye'de...", s. 147

yaklaşımına açık tutulmuş, aranan şart olarak kapitalist merkez olan Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Uzak Asya dışında kalması gerekli görülmüştür.⁵²⁵

Birlikteliğin sağlanabilmesi için üç şart sunulmuştur. İlk şart olarak, emperyalizmin bir aracı olan yerelci eğilimlere sahip olmamak, yani ulusalcılık sayılmıştır. Bu noktada Çin ve Rusya da tehdit olarak algılanmış ayrıca dışarıdan müdahaleyle bölgede kurulmak istenen yerel devletler de aynı şekilde değerlendirilmiştir. Bu sebeple ulus devlet ve birliktelik oluşturmak ikinci şart sayılmıştır. Üçüncü şart ise ulusal sol düşünce olarak gösterilmiştir.⁵²⁶

Bülent Ecevit'e göre, bölgede güçlü ve demokratik bir Türkiye oluşursa, Batı'ya muhtaç olmaya gerek kalınmayacağı, hatta gelişim sürecinin kendiliğinden olumlu yönde ilerlemeye devam edeceği belirtilmiştir. Bu sebeple Avrasyacı düşünce bir araç olarak görülmüştür. Öte yandan Sultan Galiyev de bu birlikteliğin önemli bir figürü haline getirilmiştir. Anti-emperyalist ve Türk-Müslüman-Sosyalist düşüncesinin bir sentezi oluşturulmuş, Üçüncü Dünyacı devrimin düşünsel lideri sayılmıştır. Atılâ İlhan, Doğu Perinçek ve Mehmet Perinçek'te olduğu gibi, bu grupta da Avrasya coğrafyası olarak görülen bölgesel çelişki, Anıl Çeçen'de de görülmüştür. Avrasya bir yazıda, Doğu Avrupa ve Batı Asya ile sınırlanırken; bir başka yazıda, Adriyatik ve Çin Seddi arası olarak yorumlanmıştır.⁵²⁷

Bununla birlikte Dugin üzerinden Rus Avrasyacılığının eleştirel bir değerlendirmesi de gerçekleştirilmiştir. Dugin'in Rusya'nın imparatorluksuz düşünülmemeyeceğini belirtmesi dolayısıyla ulus devletin Rusya açısından bir kırmızı çizgi olmaması, üzerinde durulan temel nokta olarak belirtilmiştir. Bu da Ulusal Dergisi'nin savunduğu Avrasya birlikteliği düşüncesiyle tamamen zıt olarak yorumlanmıştır.⁵²⁸ Ulusçuluk, Ulus devlet ve ulusal sol düşünce bu grubun birliktelik için sunduğu üç şarttır. Üç şartın üçü de Rus Avrasyacılığında bulunmayan özelliklerdir. Ayrıca Rusya bu görüşe göre tehdit unsurudur.

⁵²⁵M. İsmayılov, "Avrasyacılık...", s. 338-339

⁵²⁶V. İmanov, "Avrasyacılık...", s. 302

⁵²⁷V. İmanov, "Avrasyacılık...", s. 303-307

⁵²⁸D. F. Erdem, "Dünyada ve Türkiye'de...", s. 153

3.3.4. Muhafazakârların Avrasyacılık Düşüncesi (Yarın Dergisi)

Yarın Dergisi 2002-2006 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Türkiye merkezli bir düşünce üretimi yapılmaya çalışılmıştır. Kuramsal ve felsefi etkisi de olmasına rağmen Türk solundaki Avrasyacı söylem ve kavramlar kullanılmıştır. Kapitalizm, kapitalist dünya sistemi, sömürü ve sömürü ilişkileri gibi kavramlara yer verilmiştir. Anti-emperyalist bir tavır takınılmıştır. Bununla birlikte Batılılaşma, liberal bireycilik ve Amerika'nın tek yanlı faaliyetleri eleştirilmiştir. Özgün bir modernleşmeden yana olmuşlardır, cumhuriyet karşıtı olmamakla birlikte Osmanlı mirası sahiplenilmiştir.⁵²⁹

Bu görüş Rusya ve Türk cumhuriyetleriyle kültürel ve ekonomik işbirliğinin sağlanması üzerinden temellenmiştir. Türk-İslam sentezi esas alınmıştır. Amerikan Yeşil Kuşak tanımına dâhil edilmiştir. Çerçevesi Ahmet Davutoğlu tarafından çizilmiştir. AB ve ABD'ye sırt çevirmeyen bir yöntem izlendiği vurgulanmıştır. Buradaki temel amacın Rusya'nın İran, Ermenistan, Yunanistan ve Kıbrıs ile kurduğu ittifaka karşı, Batı'dan destek almak olduğu ifade edilmiştir. Denge politikası olarak yorumlanmıştır. Dış politik olarak düşünülen bu strateji konusunda dikkat edilmezse, ABD'nin Ilımlı İslam projesinin etkisi altına girilebileceğinin ve mevcut ulus devlet yapısının tehdit edebileceğinin altı çizilmiştir.⁵³⁰

Bu derginin, Avrasyacılık fikri bakımından Rusya'daki düşünceyle çok fazla ortaklığa sahip olduğu belirtilmiştir. Dugin'le de iletişim kurmuşlardır. Bu bağlamda anti-liberal, anti-kapitalist, muhafazakâr, İslami, Doğucu özellikler taşımakla birlikte, Atatürkçülüğün de kabullenildiği ifade edilmiştir. Din ve devletin kuruluş felsefesi temel alınmıştır. Bu temel, milli kimlik olarak görülmüştür. İslam ve Kemalizm bir arada düşünülmüştür. Laik ve demokratik düzenin tam da İslam'ın istediği düzen olduğu ifade edilmiştir. Milli mücadelenin sağ eğilimli olduğu düşünülmüş ve hatta bunun felsefesinin oluşturulması için çaba gösterilmiştir. İçerisinde akademisyenlerin olması sebebiyle teorik yazılar da yazılmıştır. Sınırlı değişimden yana olmuşlardır. Osmanlı'nın son dönemindeki reformcu padişahlar ve Atatürk "müceddit

⁵²⁹D. F. Erdem, "Dünyada ve Türkiye'de...", s. 176

⁵³⁰F. Akgül, "Rusya ve Türkiye'de...", s. 164

muhafazakâr” olarak tanımlanmıştır. Üçüncü bir yol bulmaya çalışılmış, bunun için de Osmanlı’nın devlet düzeni ve sunduğu medeniyetin Türkiye tarafından da kayda değer bulunduğu öne sürülmüş ve yoğun Osmanlı temaları kullanılmıştır.⁵³¹

Türkiye’yi merkeze koyan ancak küresel sistemle çatışmayan uyumlu bir strateji kurgulandığı belirtilmiştir. Serbest ekonomi ve liberal düzenden Türkiye’nin de faydalanacağı düşünülmüş, Avrasya’daki işbirliği ortamı desteklenmiştir. Bununla birlikte globalleşme karşısında Türk-İslam kimliğinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Tüm bunlar yapılırken de AB üyeliği iddiası sürdürülmüş, ABD ile olan müttefiklik de korunmuştur.⁵³² Bu görüşün savunduğu Avrasyacılık düşüncesi yukarıdaki özellikler göz önüne alındığında Yeni Osmanlıcı bir çizgide yer almıştır.

3.3.5. Milliyetçilerin Avrasyacılık Düşüncesi

Türkiye’deki sağ düşünce içerisindeki farklı Avrasyacılık yaklaşımlarından biri olarak tanımlanmıştır. Kendilerini milliyetçi olarak tanımlayan aydınlar tarafından savunulmuştur. Genel itibarıyla bakıldığında Batı emperyalizmi, ABD’nin politikaları ve Yeni Dünya Düzeni eleştiri konusu edilmiştir. Her ne kadar Türkiye’deki sol görüşlü aydınların eleştirileri seviyesinde olmasa da sağ görüşlü aydınların eleştiri getirdiği ortak konular tespit edilmiştir. Sağ görüşlü aydınların Avrasya’ya bakışı ise, Türkiye ve Türk Dünyası merkezli olmuştur. Ancak diğer etnik unsurlara karşı bir ayırım yapılmamıştır.⁵³³

Türklük merkezli bir birliktelik olarak düşünülen Avrasyacılık, bugünün Turancılık ve Pan-Türkizm düşüncesi olarak değerlendirilmiştir. Yakın zamanda Turancılık fikrinin gerçekleştirilemeyeceğini düşünenler için, bu düşünce bir geçiş aşaması olarak görülmüştür. Rusya’yla işbirliğinin ve hatta Avrasya Birliği’nin kurulması desteklenmiştir. Ayrıca Ruslar ile üniversiteler ve kültür derneklerinin çalışmalarıyla yakınlık kurulmaya çalışılmıştır.⁵³⁴

⁵³¹V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 335-337

⁵³²M. İsmayilov, “Avrasyacılık...”, s. 279

⁵³³D. F. Erdem, “Dünyada ve Türkiye’de...”, s. 167

⁵³⁴F. Akgül, “Rusya ve Türkiye’de...”, s. 165

Milliyetçi görüş içerisinde farklı Avrasya algıları da oluşmuştur. A. Ahat Andican, dar ve geniş olarak iki farklı Avrasya tanımı yapmış, dar olanı eski SSCB coğrafyası ile sınırlı tutarken; geniş Avrasya, Avrupa'dan Çin'e kadar olan bölgeyi kapsayacak şekilde ifade edilmiştir, hatta ABD, Doğu Asya ve Pasifik de dâhil Türklerin yaşadığı her yer dâhil edilmiştir. Ümit Özdağ'a göreyse Avrasya, tarihî dönemlerden beri Türklerin yaşadığı topraklar ve Türk kültürü olarak Macaristan'dan başlayıp, Moğolistan'a kadar uzanan bölge (Türk Dünyası) biçiminde tanımlanmıştır. Balkanlar, Türkiye, Kafkaslar, İran, Afganistan, Pakistan, Ukrayna, Rusya ve Orta Asya bu bölgeye dâhil edilmiştir.⁵³⁵

Gazeteci-yazar Arslan Bulut tarafından Avrasyacılık düşüncesi, 21. yüzyıl ideolojisi olarak yorumlanmıştır. Sadece Türklere ve bölge ülkelerine değil, gönüllü olarak yer almak isteyen milletlere de kapı açık tutulmuştur. Türkiye'de İslamcı-Türkçü-Laikçi bir ittifakın kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bunun sebebi de Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve kültürel olarak işgal edilmiş olmasına bağlanmıştır. Rus ve Amerikan Avrasyacılığı olarak iki tane Avrasyacılık yorumu işaret edilirken, öncelikli olarak güçlü bir ülke olmak gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Rusya'nın Türk Birliği'ni, Türk Birliği'nin de Rus Birliği'ni bozmayacak şekilde hareket etmesi gerektiği savunulmuştur.⁵³⁶

Emekli Korgeneral Suat İlhan, konuya jeopolitik yönden yaklaşmıştır. İlhan'ın Avrasyacılık düşüncesi, Türkiye merkezli olmakla birlikte temelinde Atatürkçü düşünceye yer verilmiştir. Bunun yanında Türk Dünyası'nın bölgede çok önemli bir rolü olduğu savunulmuştur. Entegrasyon şeklindeki birleşmelere tamamen karşı çıkmıştır. Çok net bir ifadeyle *Türkiye varsa Türk Dünyası vardır, Türkiye yoksa Türk Dünyası yoktur* denilmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin AB üyeliğinin, Türk Dünyası'nın sonu olacağı ifade edilerek net bir tavır almıştır.⁵³⁷

Diğer taraftan Namık Kemal Zeybek, Avrasya'yı ana hat ve ikinci halkanın birleşmesiyle oluşan Türk Dünyası olarak yorumlamış ve merkezine Türkiye'yi yerleştirmiştir. Ana hatta Türkler bulunurken ikinci halkada ise, Türklere yakın ya da

⁵³⁵D. F. Erdem, “Dünyada ve Türkiye’de...”, s. 168

⁵³⁶V. İmanov, “Avrasyacılık...”, s. 322-323

⁵³⁷ Suat İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Aralık 2006, s.204

akraba gruplarla kader birliği oluşturulan gruplar yer almıştır. Özcan Yeniçeri ise, Turan'ın Avrasya'nın merkezi olduğunu belirtmiş ve Türkiye'yi de Türk Dünyası'nın merkezine yerleştirmiştir.⁵³⁸

Türkiye merkezli ve Türk Dünyasını içine alması ve Avrasya'ya yönelik olması nedeniyle bu başlık altında Prof. Dr. Betül Karagöz Yerdelen'in yeni ve gelişmekte olan teorisi “Küresel Anadolu-Altay Hegemonyası”na da yer verebiliriz:

Bu teori üç temel olgu üzerine kurulmuştur. Bunlar; “soy-kimlik”, “kültür kimlik” ve “güvenlik kimlik”tir. Soy-kimlik küresel Ural-Altay Dünyasını; kültür-kimlik küresel İslam Dünyasını ve güvenlik-kimlik de şiddet karşıtlığı üzerinden küresel güvenlik dünyasını temsil etmektedir.⁵³⁹

Bununla birlikte, temelinde üç alt entegrasyon vardır: Bunlar Türk Dünyası Entegrasyonu, İslam Dünyası Entegrasyonu ve Güvenlik Dünyası Entegrasyonudur. Güce ve şiddete dayanmayan Avrupa Birliği tarzında üst hegemonik bir yapıya dönüşmesi öngörülmüştür.⁵⁴⁰

Yukarıda bahsettiğimiz alt-hegemonyalardan ilki “Türk Dünyası İktisadi ve Kültürel Entegrasyonu”dur. Burada Türkiye'nin de kurucu rolü olduğu vurgulanmıştır. İkinci alt-hegemonya “İslam Dünyası İktisadi ve Kültürel Entegrasyonu”dur. “Türko-Afrikan” sahadan başlayıp İslam Dünyasına doğru genişlemenin sürdürülmesi öngörülmüştür. Üçüncü alt-hegemonya ise yine Türkiye'ye kurucu rol atfedilen diplomasi temelli olacak “Güvenlik Dünyası İktisadi ve Kültürel Entegrasyonu”dur. Bu vesileyle Türkiye ne içine kapanacak ne de Batı'dan kopacaktır.⁵⁴¹

Akdeniz, Karadeniz, Ortadoğu ve Afrika arasında bu sayede birliktelik sağlanacaktır. “Akdenizlilik” olgusu ile başlayıp bunun üzerinden genişlemeye devam edecektir. Türklerin Akdeniz'e yüzyıllarca hâkim olmasının hem tarihi bir sorumluluk yüklediği hem de ikna edicilik açısından önemli olduğunun altı çizilmiştir. Bu

⁵³⁸D. F. Erdem, “Dünyada ve Türkiye’de...”, s. 169

⁵³⁹Betül Karagöz Yerdelen, “Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak “Küresel Anadolu-Altay Hegemonyası” İnşası”, Yeni Güvenlik Ekosistemi ve Çok Taraflı Bedeli, Ed: Tolga Sakman, Ayşenur Yılmaz, Ufuk Çiçek. TASAM, İstanbul, Kasım 2018, s.363

⁵⁴⁰B. Karagöz Yerdelen, “Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak...”, s. 363

⁵⁴¹B. Karagöz Yerdelen, “Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak...”, s.364

yaklaşımında, alt-hegemonyaların hepsinde de rıza ve gönüllülük esastır; şiddet ve zor içermemektedir.⁵⁴²

Sonuç olarak burada açıkladığımız üç alt-hegemonya Anadolu Merkezli Bölgesel Hegemonyalar olarak adlandırılmıştır. Rızaya dayalı olarak bir üst entegrasyona dönüştüğünde ise, yumuşak bir geçişle “Küresel Anadolu-Altay Hegemonyası” oluşmuş olacaktır. Yeni ve gelişmekte olan bir teori olduğu için etkisi ve uygulanabilirliğini zaman içerisinde gözlemleyebileceğiz. Ancak çok kutuplu düzenin oluşmasına paralel olarak güncel bir teori olarak tarihteki yerini almıştır.⁵⁴³

Bu noktada Prof. Dr. Betül Karagöz Yerdelen’in ürettiği “Uluslararası Milliyetçilik” kavramından bahsetmek de yerinde olacaktır. Bu kavramın gelişimi üzerinde, süreç içerisinde hatırı sayılır bir gelişme sağlandığında, Küresel Anadolu-Altay Hegemonyası’nın gelişimine de önemli bir katkı sağlanabileceği öngörülmüştür.

Uluslararası Milliyetçilik kavramı, milli kimlikleri ve kültürleri reddetmemiştir; dolayısıyla ötekileştirme söz konusu değildir. Irkçılığın ve sömürünün karşısında konumlanmıştır. Bu bağlamda kimlik ve kültürler arasında hiçbir üstünlük yoktur. Karagöz Yerdelen, kimlikler ve kültürler arasında dayanakları sağlam olan “biz” düşüncesi oluşturup, bunu uluslararası ilişkilerde etkin konuma getirmeyi amaçlamıştır.⁵⁴⁴

Bununla birlikte devletlerin milliliğinin korunması ve aynı zamanda diğer ulusların aleyhinde çalışmamak esastır. Diğer toplumların egemenlik hakları yok sayılmamıştır. Gönüllülük ve rıza bu noktada çok önemsenmiştir. Sömürgeciliğe de bütünüyle karşıdır.⁵⁴⁵ Burada Uluslararası Milliyetçilik kavramından bahsetmesinin başlıca nedeni, Küresel Anadolu-Altay teorisinin alt entegrasyonlarının oluşmasına önemli katkı sunabilmesinden kaynaklanmıştır.

Uluslararası Milliyetçilik kuramsal olarak ulusal çıkarların korunmasını ve geliştirilmesini gözetirken, öte yandansa çıkar çatışmalarını önlemeyi amaçlamıştır.

⁵⁴²B. Karagöz Yerdelen, “Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak...”, s. 365

⁵⁴³B. Karagöz Yerdelen, “Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak...”, s. 366

⁵⁴⁴Doğacan Başaran, “Betül Karagöz Yerdelen’in “Uluslararası Milliyetçilik” Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme”, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, Nevşehir, Ekim 2018, s. 110

⁵⁴⁵D. Başaran, “Betül Karagöz Yerdelen’in “Uluslararası Milliyetçilik” Yaklaşımı...”, s. 110

Danışmayı ve dayanışma duygusunu geliştirerek kurumsallaşmayı öngörmüştür. Hem emperyalist yönelimleri hem de bu yönelimlerin oluşmasını engellemek gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda sınıf temelli siyaset yerine, çoklu kimlikleri benimseyen ulus dinamiğine dayalı bir siyaseti kabul etmiştir.⁵⁴⁶

Uluslararası Milliyetçilik küreselleşme karşıtı olmakla birlikte, anti-emperyalist ve alternatif bir küreselleşme hareketi olarak değerlendirilmiştir. Teoriden pratiğe geçişte ise, Ankara’da Uluslararası Milliyetçiler Birliği Merkezi kurulması öngörülmüştür. Bu yapıyla ulusların tek tipleşmesi yerine, birbirlerini tamamlayacağı bir yöntem belirlenmiştir. Dünyadaki milliyetçi partilerin ne kadar katılım sağlayıp katkı koyacakları şu aşamada tam anlamıyla öngörülememiştir. Ancak bu yaklaşımın temeldeki bütün farklılığına rağmen, geçmişteki Sosyalist Enternasyonal deneyimi hatırlattığı da görmezden gelinemez.⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ D. Başaran, “Betül Karagöz Yerdelen’in “Uluslararası Milliyetçilik” Yaklaşımı...”, s. 110-111

⁵⁴⁷ D. Başaran, “Betül Karagöz Yerdelen’in “Uluslararası Milliyetçilik” Yaklaşımı...”, s. 112

SONUÇ

Tezin başından itibaren tarihî bütünlük içerisinde yürüttüğümüz çalışmada, Bağlantısızlar Hareketi ve Avrasyacılık düşüncelerinin özellikle tarihî ve düşünsel altyapıları açıklanmaya çalışılmıştır. Bağlantısızlar Hareketi'nin içinden çıktığı Üçüncü Dünyacılık fikrinin ve iktisadi altyapısının oluşumunu açıklamak için süreç sömürgecilik dönemine kadar götürülmüştür. Dünyamızın bugün geldiği durum, karşılaşılan ekonomik ve siyasi sorunların kaynağını da sömürgecilik döneminde bulmak mümkündür.

Bugün baktığımızda karşılaştığımız manzara küreselleşmiş tek kutuplu bir dünyadan, çok kutuplu bir dünya yaratmak için çekilen sancılardır. Dünya dengelerinin değişmeye, sürece yön verebilecek devletlerin ağırlıklarını hissettirmeye başladığı ve alternatifler oluşturmaya çalıştıkları bir süreçten geçmekteyiz. Rusya, Çin, Hindistan gibi bu sürecin önemli aktörleri arasında yer alan ülkeler, kendi sosyokültürel, iktisadi ve siyasi yapılarına uygun alternatifler üreterek tahayyüllerindeki dünya düzenine/sistemine ulaşmaya çalışmaktadır. Avrasyacılık düşüncesi de Rusya'nın kendine özgü olarak sistemleştirdiği bir düşünce olmuştur.

Rusya, Batı medeniyetinin karşısına bir Avrasya medeniyeti çıkarmıştır. Kendisini batının kavramlarıyla tanımlamayı reddetmiştir. Batı'nın anti-tezi olarak görülmüştür. Esas olan coğrafi ve kültürel bütünlüktür. Diğer kültürlerin Rus kültürüyle birleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sosyopolitik ortam coğrafyayla birlikte değerlendirilmiştir. Sosyopolitik ortama etnik, kültürel, tarihsel bütün unsurlar dâhil edilmiştir.

Özellikle vurgulanan konulardan biri de kimlik meselesi olmuştur. Kimlik, bu coğrafyada her dönem önem taşımıştır. Bölgenin genişliği, sınırların değişkenliği, zaman zaman çevre bölgelerin işgal edilmesi ve bunlara bağlı olarak etnisitenin değişmesi, çok uluslu bir yapıya sebep olmuş, ulus-devlet tecrübesi kazanılmasını engellemiş ve federatif bir yapıyı doğurmuştur. Bu yapı milliyetçilik hareketlerini engellemek için merkezîyetçi, hegemonik ve devletçi bir tutum sergilemiştir. Bu ulusçuluk anlayışı Çarlık Rusyası'ndan miras kalmıştır. Avrasya milliyetçiliğinin de temelini oluşturmuştur. Rusya'da Avrasyacılık düşüncesi seküler-laik görünümündedir,

din serbestisinden yanadır, ancak Ortodoksluk devlet dini olarak görülmüştür. Oysa laik bir sistemde devletin değil, halkın dininden söz edilebilir. Bu bağlamda Rusya'daki Avrasyacılık düşüncesi, daha temelde kusurlu bir laiklik taşır ve hatta laiklikten uzaktır. Din, kimliğin önemli bir parçası sayılmış ve kimlikse en değer verilen mesele olmuştur.

Devletin otokratik yapısı söz konusudur ve bu otokratik yapı da tek halk olgusuna dayanmıştır. Bu da sistemin, zaman zaman diktatörlük olarak düşünülmesine neden olmuştur. Başkanlık sisteminin altyapısı bu şekilde oluşturulmuştur. Bu anlayışın sonucu olarak devlet ve onun misyonu kutsallaştırılmıştır. Gerçekleştirilmesi gereken bir “Hâkim İde” yani yüce amaç vardır. Bu amaç Üçüncü Dünya olarak gösterilen Asyalı ve Afrikalıların Batı egemenliğinden kurtarılmasıdır. İnsanlar ise, bu yüce amacın hizmetkârları olarak görülmüştür. Dolayısıyla demokrasi yerine, özyönetime sahip ufak ulusal bölgelerden oluşan *demosi* yönetim sistemi daha uygun bulunmuştur. Küreselleşme karşıtlığının yanında bölgeselleşmecilik savunulmuştur, ama hiyerarşi esas alınmıştır. Hiyerarşinin başı ise Rusya olarak belirlenmiştir. Diğer yapılar veya halklar, kendi içlerinde eşit ve egemen kabul edilmiştir. Dikey bir hiyerarşi oluşturulmuş ve ideokratik bir anlayış söz konusu olmuştur, yani tek yönlü bir ideoloji vardır ve bunu devlet belirlemiştir. Din, dil, ırk, kültür gibi öğeler bu ideolojinin temelinde yer almıştır.

Ekonomik model olarak ne kapitalizm ne de sosyalizm esas alınmıştır. “İşlevsel Mülkiyet” sistemi tercih edilmiştir. İşlevsel Mülkiyet, liberal ekonomideki rekabet durumunda olmama hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu da korumacı bir ekonomi modeli olarak görülmüştür. Bununla birlikte Batı'nın oluşturduğu tüketim toplumuna karşı, post-endüstriyel yeni bir toplum oluşturma düşüncesi öne çıkmıştır.

Günümüz uluslararası sisteminde ulus devletler temel aktör olarak kabul edilmiştir. Ancak Avrasyacı düşüncede dış politikada ulus devletler değil, imparatorluklar esas egemen olarak görülmüştür. Çünkü Avrasyacılık da bir imparatorluk ideolojisi olarak tanımlanmıştır. Rusya, bir ulus devlet değil de imparatorluk olarak düşünülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, mevcudun dışında farklı bir uluslararası sistem söz konusu olmuştur. Ayrıca jeo-strateji ve jeopolitik iç ve dış

politikaları etkileyen en önemli faktör olmuştur. Bunun da temelinde coğrafi özelliklere dayanan hâkimiyet teorileri yer almıştır.

Avrasyacılık hakkındaki bu bilgiler ışığında bakıldığında, Bağlantısızlar Hareketi ile arasında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Bahsi geçen uluslararası sistem açısından ele alındığında ise, Bağlantısızlar Hareketi ulus devletlerin ana aktör olduğunu kabul etmiştir. Devletlerin içeride egemenlik, dışarıda ise ulusal bağımsızlık haklarına saygı gösterilmesi kabul edilip tanınmıştır. BM içinde yürütülen çabalar, mevcut statükodan yana olunduğunun delili sayılmıştır. Dünyanın farklı kıta ve bölgelerinde bağlantısız ülkelerin bulunması, coğrafya ve jeopolitik bakışın belirleyici ya da temel bir faktör olmadığını göstermiştir.

Bağlantısızlar Hareketi'nin önderliğini Tito, Nehru ve Nasır yapmıştır. Hareketin her bir toplantısına farklı bir ülke ev sahipliği yapmıştır. Bu anlamlı ev sahipliği, sembolik bir davranış olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda kendi içlerindeki eşit-egemenlik düşüncesinin ve barış içerisinde bir arada yaşamının, pratik yaşamda uygulamaya dönüşmesinin ispatı olarak değerlendirilmiştir. Birbirlerine saygı gösteren devletlerin yayılmacı ya da sömürgeci amaç gütmemeleri gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Bu üç lider farklı birer geleneğin temsilcileri olmaları bakımından da önem taşımıştır. Bu durum, hareketin genel felsefesini yansıtmıştır. Nasır ibadetlerini yerine getiren dindar bir Müslüman; Tito alkol tüketmeyi seven bir ateisttir, Nehru ise bir Hindu'dur. Ancak aralarında sarsılmaz bir dostluk kurulmuştur. Ölene kadar da bozulmamıştır. Sosyal ya da kültürel meseleler, aralarında herhangi bir sorunun doğmasına yol açmamıştır. Siyasi konularda birbirlerine dayatmalarda bulunmamışlardır. Dış politikayı esas alan bu hareket ne kültürel birlik ne de genel bir milliyetçilik oluşturma çabasında öne çıkmamıştır. Ancak Afrika özelinde, bir kıta milliyetçiliği düşüncesinin gelişmesine ve tartışılmasına büyük katkı sağladığını ifade etmek gerekir.

Bağlantısızlar Hareketi içerisinde yer alan ülkelerin, dönemin koşulları göz önüne alındığında, Batı karşıtlığı ya da sömürge geçmişlerinden dolayı en azından söylem olarak anti-kapitalist ve bir diğer anlamda sosyalist olduğu gözlenmiştir. Her ne kadar uygulamada başarılı olunamasa da sosyalizm ya da kapitalizm dışında üçüncü

bir ekonomik model söylemi ve bu bağlamda eylem pratiği gerçekleşmemiştir. Bu ülkelerin ekonomik anlamda temel yönelimleri kalkınma üzerine olmuş, sanayileşme çabaları görülmüştür. Ancak bu konuda da çok başarılı oldukları söylenememektedir.

Birçoğu ulusal kurtuluş savaşlarını sonuçlandıran lider ya da partilerin yönetimi altında bulunmuştur. Yönetimleri, anti-demokratik veya zaman zaman da diktatörlük olarak adlandırılmıştır. Avrasyacılık düşüncesinin aksine, bu lider veya partiler hızlı bir kalkınma sağlama, sanayi atılımı gerçekleştirme ve uluslaşma sürecini tamamlayarak bir ulus devlet kurma çabasında olmuştur. Bazılarında ise, askerlerin yönetimi idare ediyor olması ya da en güçlü ve örgütlü toplumsal kesimin ordu olması, fazlaca askerî darbe görülmesine yol açmıştır. Bu sebeple bazı ülkelerde askerî diktatörlükler görülmüştür. Bununla birlikte Rus Avrasyacılık düşüncesinin dikey olarak kurulduğu, en tepede ve tek başına Rusya'nın olduğu hiyerarşiye karşı, Bağlantısızlar Hareketi'nde tam tersi bir durum olarak yatay bir örgütlenme görülmüştür. Her ulus-devlet aynı düzeyde eşit ve egemen olarak sayılmıştır. Bağlantısızlar Hareketi'nin, uluslaşma/ulus-devlet kurma yönelimlerine karşılık, Avrasyacılar çok ulusluluk düşüncesine bağlı kalarak, Rusya liderliğinde federatif bir yapı oluşturmaya yönelmiştir.

Avrasyacılık, tıpkı Avrupa Birliği gibi siyasi, ekonomik ve askeri entegrasyon oluşturma çabasında olmuştur. AB'nin kendi geniş sınırları içerisinde oluşturduğu vatandaşlık gibi, bir Avrasyalı kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak Bağlantısızlar Hareketi'nin bu tarz entegrasyon kurma ya da bir üst kimlik oluşturma çabası olmamıştır, çünkü çok farklı din, dil, ırk ve kültürden ülkeler yer almıştır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olmaları da bu tarz oluşumları imkânsız kılmıştır. Zaten hareketin kuruluş amacı içerisinde bu amaçlar yer almamıştır. Bağlantısızlar Hareketi içindeki ülkeler, özellikle dış politikada ortak hareket etme gayreti göstermiştir. Öte yandan askerî bir üst yapı veya kurum oluşturma fikrinin çok dışında, en önemli 3 gündem maddesinden biri silahsızlanma olarak belirlenmiştir. Diğer sömürgecilik karşıtlığıdır, oysa bir imparatorluk ideolojisi olan Avrasyacılık düşüncesinin emperyal yanı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bağlantısızlar Hareketi için üçüncüsü, hatta temel felsefesi olarak söylenebilecek olan ise, barış içerisinde bir arada yaşama prensibidir.

Bağlantısızlar Hareketi'nin bir "süper güç" olma çabası ve kendini "kurtarıcı" olarak gören bir misyonu olmamıştır.

Sonuç olarak Bağlantısızlık ve Avrasyacılık arasında ortaya çıkış, amaç ve felsefe olarak önemli ayrılıklar olduğu görülmüştür. Aralarında bir bağlantı ya da öncelik/sonralık ilişkisi de kurulamamıştır. Dünyaya bakış açıları, çözüm önerileri ve tasavvur ettikleri düzen açısından ciddi bir uyumsuzluk söz konusudur. Bağlantısızlar Hareketi'nin toplantıları başarı ile devam etmiştir. Avrasyacılık düşüncesini savunanların da bundan bağımsız kendi toplantı ve eylemlerini gerçekleştirdiği görülmüştür. Birbirinden bağımsız olarak bu iki ayrı çalışma sürdürülmüştür. Türkiye'de bir siyasi grup (*Aydınlık*) tarafından 1990'lı yıllar ve 2000'lerin hemen başında, iki yaklaşım arasında bir bağlantı ve ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Belli aralıklarla süreli yayınlara, özellikle kendi çıkardıkları yayına (*Teori Dergisi*) konu edilmiştir. Ancak sonraki süreçte bu çaba başarısız bir girişim olarak kalmış ve zamanla Türkiye'nin gündeminden çıkmıştır. Zaten Bağlantısızlar Hareketi ile Rusya liderliğindeki emperyal Avrasyacılık arasında bir bağın gelişmediği de görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akalın, Cüneyt, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003
- Akgül, Fatih, **Rusya ve Türkiye’de Avrasya ve Avrasyacılık**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart 2009
- Akşin, Sina, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2014
- Amin, Samir, **Avrupamerkezcilik**, Chiviyazıları, Çev: Mehmet Sert, İstanbul, 2007
- Amin Samir, **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, Kaynak Yayınları, Çev: Semih Lim, İstanbul, Mayıs 1992
- Amin, Samir, **Ezilen Halkların Sömürülen Sınıfların Organik Aydını Demba Moussa Dembele**, Özgür Üniversite, Çev: Fikret Başkaya, Ankara, Mart 2012
- Amin, Samir, **Kapitalizmden Uygarlığa Sosyalist Perspektifi Yeniden İnşa Etmek**, Özgür Üniversite, Çev: Yağmur Dönmez, Naim Atabağsoy, Ankara, Şubat 2010
- Amin, Samir, **Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünya’nın Amerikanlaştırılması**, Özgür Üniversite, Ed: Fikret Başkaya, Ankara, Ekim 2004
- Amin, Samir, **Üçüncü Dünya Demokrasi ve Sosyalizm**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları:12, Haz: Oktay Etiman, Fikret Başkaya, Çev: Yiğit Bener, Fikret Başkaya, Ankara, Haziran 1992
- Amin, Samir, **V. Enternasyonal İçin**, Özgür Üniversite, Çev: Fikret Başkaya, Ankara, Nisan 2007
- Arap, Erdal, Bayün Selcan, “Josip Broz Tito”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, Sayı:2, 2014
- Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa, İstanbul, 1999
- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1993.
- Arrighi, Giovanni, **Sistem Karşıtı Hareketler**, Metis Yayınları, Çev: C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, İstanbul, Ekim 2015
- Asya ve Afrika Ülkelerinde Ulusal Sorun**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Çev: Şiar Yalçın, Ankara, Ocak 1979

- Atagenç, Ömer, Tamçelik, Soyalp, **Küresel Politikada Yükselen Afrika**, Gazi Kitabevi, Ed: Soyalp Tamçelik, Ankara, Kasım 2014
- Ataöv, Türkkaya, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977
- Ataöv, Türkkaya, **Amerika, Nato ve Türkiye**, İleri Yayınları, İstanbul, Ekim 2006
- Ataöv, Türkkaya, **Emperyalizmin Afrika Sömürüsü**, İleri Yayınları, İstanbul, Mart 2018
- Ayas, Zeynep, *Putin Dönemi Güney Kafkasya'da Avrasyacılık Uygulamaları ve Abhazya Örneği*, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015
- Bağçe, Emre, "Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi", **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**, N0:28, Mart 2003
- Bairoch, Paul, **Üçüncü Dünya Çıkmazda**, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayınları, Çev: Mehmet Dülger, Ankara, 18 Aralık 1973
- Bandyopadhyaya, J., **Nehru and Non-Alignment**, Ed: B. R. Nanda, Vikas Publishing House, New Delhi, 1990
- Bassin, Mark, 'Klasik' ve 'Yeni' Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık, **Bilge Strateji**, Cilt 3, Sayı 4, Çev: Özgür Tüfekçi, İstanbul, 2011
- Başaran, Doğan, "Betül Karagöz Yerdelen'in "Uluslararası Milliyetçilik" Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, Nevşehir, Ekim 2018
- Başaran, Doğan, *Uluslararası Güç İlişkileri Bağlamında İkinci Dünya Savaşı Sonrası Hegemonik Mücadelelerin İncelenmesi*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2017
- Berkes, Niyazi, **İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 1975
- Best, Anthony, v.d., **Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl**, Yayın Odası, Çev: Tacise Ulaş Belge, Emel Kurt, İstanbul, 2008,
- Bilgili, Cihan, *Yalta Konferansı'na Göre Sovyetler Birliği'nin Asya Politikası*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015

- Bora, Tanıl, **Bölgeler Sorunlar Yugoslavya Milliyetçiliğın Provokasyonu**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1991
- Bushkovitch, Paul, **Rusya'nın Kısa Tarihi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Çev: Mehmet Doğan, İstanbul, Mayıs 2016
- Carr, Edward H., **Bolşevik Devrimi 1917-1923**, Metis Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, Cilt:3, İstanbul, Aralık 2015
- Caşın, Mesut Hakkı, **Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla İmparatorluk Stratejisi**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, Nisan 2006
- Chatterjee, Partha, **Ulus ve Parçaları Kolonyal ve Post-Kolonyal Tarihler**, İletişim Yayınları, Çev: İsmail Çekem, İstanbul, 2002
- Cleveland, William, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Agora Kitaplığı, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, Haziran 2008
- Çıvgın, İzzet, Yardımcı, Remzi, **Çağdaş Dünya Tarihi**, Eğiten Kitap, Ankara, 2010
- Damodaran, A. K., Jawaharlal Nehru And Non-Alignment, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992
- David, Steven R., Explaining Third World Alignment, **Cambridge University Press**, Vol 43, No 2, January 1991
- Daviş, Adid, **Arap Milliyetçiliği**, Literatür Yayıncılık, Çev: Lütü Yalçın, İstanbul, Aralık 2004
- Dawisha, A. I., The Transnational Party In Regional Politics: The Arab Ba'th Party, **Asian Affairs**, 5:1
- Demir, Emre, *Modern Dünya-Ekonomide ABD Hegemonyası Çağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010
- Dieckhoff, Alain ve Jaffrelot, Christophe, **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek**, İletişim Yayınları, Çev: Devrim Çetinkasap, İstanbul, 2010
- Dikerdem, Mahmut, **Üçüncü Dünyadan**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1977

- Dirik, Özgün Sedal, *Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikasında Avrasyacılık: Kırım Sorunu*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2019
- Dugin, Aleksandr, **İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya**, Kaynak Yayınları, Ankara, Nisan 2017
- Dugin, Aleksandr, **Moskova-Ankara Eksen**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 2007
- Dugin, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, Çev: Vügar İmanov, İstanbul, Ekim 2016
- El-Feth, Ahmet Abu, **Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır**, Rek-tur Kitap, Çev: Nusret Kuruoğlu, İstanbul, 1965
- Emerson, Rubert, **Sömürgelerin Uluslaşması**, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Çev: Türkkaya Ataöv, Ankara, 1965
- Erdem, Demirhan Fahri, **Dünyada ve Türkiye’de Avrasya ve Avrasyacılık**, Barış Kitap, Ankara, 2016
- Ertem, Barış, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947), **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:11, İlkbahar 2010
- Erşen, Emre, *Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009
- Fanon, Frantz, **Yeryüzünün Lanetlileri**, Versus Kitap, Çev: Şen Süer, İstanbul, Temmuz 2020
- Faulkner, Neil, **Marksist Dünya Tarihi**, Yordam Kitap, Çev: Tuncel Öncel, İstanbul, Aralık 2016
- Ferro, Marc, **Sömürgecilik Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2011
- Fülberth, Georg, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Yordam Kitap, Çev: Sadık Usta, İstanbul, Mayıs 2011
- Gaddis, John Lewis, **Soğuk Savaş**, Yapı Kredi Yayınları, Çev: Dilek Cenkçiler, İstanbul, Mayıs 2015
- Galeano, Eduardo, **Latin Amerika’nın Kesik Damarları**, Sel Yayıncılık, Çev: Atilla Tokatlı, Roza Hakmen, İstanbul, Aralık 2017

- Gautam, R. S., **Nehru And Non-Alignment**, Ed: R. S. Gautam, Printwell Jaipur, India, 1991
- Gözyaydın, Ayşe Semin, *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007
- Guitard, Odette, **Üçüncü Dünya Sömürgelerin Uyanışı**, Kitaplık Ticaret Ltd Şirketi Yayınları, Çev: Ahmet Angın, İstanbul, 1966
- Gupta, Shyam Ratna, “Indian Non-Alignment”, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992
- Gutang, Johan, “Emperyalizmin Yapısal Teorisi-Kısım 2”, **Uluslararası İlişkiler**, Çev: Birgül Demirtaş Coşkun, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004
- Güler, Zeynep, **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, Yazılama Yayınevi, İstanbul, Nisan 2011
- Hamzaoglu, Halit, Rus Siyasal Hayatına Yön Veren Düşünce Akımlarının Tarihsel Kökenleri, **İnsan ve Toplumbilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, 2020
- Harman, Chris, **Halkların Dünya Tarihi**, Yordam Kitap, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Mayıs 2019
- Harvey David, **Yeni Emperyalizm**, Sel Yayıncılık, Çev: A. Nüvit Bingöl, İstanbul, Ekim 2019
- Hayes, Charlton, J. H., **Milliyetçilik: Bir Din**, İz Yayıncılık, Çev: Murat Çiftkaya, İstanbul, 1995
- Heykel, M. Hasaneyn, **Kahire Dosyası**, Bilgi Yayınevi, Çev: Berin Büktaş, Ankara, Şubat 1974
- Hobsbawm, Eric, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit, Gerçeklik”**, Ayrıntı, Çev: Osman Akınhay, İstanbul, Nisan 1995
- Hobsbawm, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Everest Yayınları, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Eylül 2018
- Hoca, Enver, **Emperyalizm ve Devrim**, Evrensel Basım Yayın, Çev: M. Murat, İstanbul, 1990

- Hook, Steven W., Spainer, John, **İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Amerikan Dış Politikası**, İnkılâp Kitabevi, Çev: Özge Zihnioğlu, İstanbul, 2016
- Hosking, Geoffrey, **Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, İletişim Yayınları, Çev: Kezban Acar, İstanbul, 2015
- Hotamış, Ahmet, *Soğuk Savaş Sonrası Rus Dış Politikası ve Avrasyacılık*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019
- Işıklı, Alpaslan, **Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi**, Alan Yayıncılık, İstanbul, Nisan 1983
- İlhan, Suat, **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Aralık 2006
- İmanov, Vügar, **Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı**, Küre Yayınları, İstanbul, Haziran 2008
- İmanov, Vügar, **Modernite ve Dünya Düzen(leri)**, Klasik Yayınları, Der: Mesut Özcan, Muzaffer Şenel, İstanbul, 2011
- İrfanoğlu, Eren, *Bölgeler Algılar Çerçevesinde Üçüncü Dünya Bölgeselciliği; Ortadoğu'nun Metamorfozu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Disiplinlerarası Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı Ortadoğu araştırmaları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- İsmayılov, Meşdi, **Avrasyacılık**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, Kasım 2011
- İşyar, Ömer Göksel, **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayınları, Bursa, 2013
- Jalée, Pierre, **Üçüncü Dünyanın Yağması**, Sosyal Yayınları, Çev: Arslan Başer Kafaoğlu, İstanbul, Nisan 1975
- Jukov, E., İskenderov, A., **Çağımızda Ulusal Kurtuluş Savaşları**, Konuk Yayınları, Çev: Mete Türkben, İstanbul, Nisan 1975
- K. S. Pavithran, "Non Alignment And Post-Cold War International System: Problems And Perspectives", **Society For South Asian Studies**, Pondicherry University, 2008
- Kagarlitsky, Boris, **Çevrenin İmparatorluğu Rusya ve Dünya Sistemi**, Phoenix Yayınevi, Çev: Esin Soğancılar, Ankara, 2007

- Karagöz, Betül, *Mutlakıyetçi Devletten Hukuk Devletine, Hukuk Devletinden Dünya Sistemine: Sivil Uygarlığın Kurumsallaşması Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008
- Kardelj, Edvard, **Bloksuzluğun Tarihsel Kökeni**, Toplum Yayınları, Çev: F. Kaya, Ankara, Nisan 1977
- Kıvılcımlı, Hikmet, **Emperyalizm Geberen Kapitalizm**, Tarih ve Devrim Yayınevi, İstanbul, Haziran 1947
- Kissinger Henry, **Diplomasi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: İbrahim H. Kurt, Ankara, Mart 2000
- Kissinger, Henry, **Dünya Düzeni**, Boyner Yayınları, Çev: Sinem Sultan Gül, İstanbul, Mayıs 2016
- Köse, İsmail, “Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 19, Güz 2015
- Kumar, Madhurenra, **Non-Aligned Movement And The Indian Ocean As A Zone Of Peace**, Ed: R. S. Gautam, Printwell Jaipur, India, 1991
- Külünk, Abdurrahman, *Avrasyacılık Düşüncesi ve Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasına Etkisi*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017
- McNeill, William, **Dünya Tarihi**, İmge Kitabevi, Çev: Alâeddin Şenel, Ankara, 2015
- Lacoste, Yves, **Sınıf Açısından Azgelişmişlik**, Yön Yayınları, Çev: Sevil Avcıoğlu, İstanbul, 1966
- Lenin, Vladimir, **Doğu’da Ulusal Kurtuluş Hareketleri**, Ant Yayınları, Çev: Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, Mayıs 1970
- Lenin, Vladimir, **Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Sol Yayınları, Çev: Cemal Süreya, Ankara, 2009
- Mangır, Demet Şefika, Coğrafi ve Jeopolitik Ekseninde Neo-Avrasyacılık, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 43, 2020
- Mann, Michael-Hall, John A., **Yirmibirinci Yüzyılda İktidar**, Açılım Kitap, Çev: Emre Gerçek, İstanbul, Mayıs 2014

- Mansfield, Peter, **Mısır İhtilali ve Nasır**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, Çev: Ergün Tuncalı, İstanbul, 1967
- Mazower, Mark, **Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar**, Alfa, Çev: Ayşe Ozil, İstanbul, Nisan 2017
- Mazower, Mark, **Dünyayı Yönetmek Bir Fikrin Tarihi**, Alfa, Çev: Mehmet Moralı, İstanbul, Ocak 2015
- Mazower, Mark, **Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev: Mehmet Moralı, İstanbul, Kasım 2008
- Minh, HoŞi, **Milli Kurtuluş Savaşımız**, Toplum Yayınevi, Çev: Murat Devrim, Ankara, 1968
- Murat, Turgay, "Bandung Konferansı ve Türkiye", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 28, Sayı:2, Temmuz 2018
- Naci, Fethi, **Az gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Mayıs 1965
- Naci, Fethi, **Az gelişmiş Ülkelerde Askeri Darbeler ve Demokrasi**, Gerçek Yayınları, İstanbul, Ağustos 1966
- Naci, Fethi, **Emperyalizm Nedir?**, Gerçek Yayınları, İstanbul, Ağustos 1965
- Nehru, Jawaharlal, Non-Alignment, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992
- Nkrumah, Kwame, **Afrika'da Sınıf Mücadelesi**, Yücel Yayınları, Çev: Zühal Acaroğlu, İstanbul, Haziran 1976
- Nkrumah, Kwame, **Emperyalizmin Son Aşaması Yeni Sömürgecilik**, Çev: A. Sarıca, İstanbul, Mart 1966
- Oran, Baskın, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği**, Işık Yayıncılık, Ankara, Haziran 1980
- Otaç, Tuğrul, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2019
- Özata, Murat, *İkinci Dünya Sonlarında ABD Belgelerine Göre Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011
- Özder, Adem, Avrasya Kavramı ve Önemi, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Sayı 2, 2013

- Özen, Çınar, Kolasi, Klevis, “ABD’nin Almanya Politikası ve Yapısal Belirleyenler: Savaş Sonrası Güç Asimetrisi ve Hegemonik Düzen İnşası”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:15, No:2, 2016
- Özkan, Ali, **Enver Hoca Dönemi Arnavutluk**, Nobel, Ankara, 2017
- Özsağlam, Muhittin Tolga, *Bölgeselcilik ve Federalizm Arasında: Bağımsız Devletler Topluluğunun Orta Asya’daki İşlevi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006
- Özyaşar, Erhan, *Bandung Konferansı (Bağılantısızlar Bloğu)’nın, ABD-Sovyet Rusya’nın Bölge Politikalarına Etkisi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2018
- Parkey, Geoffrey, **Cambridge Savaş Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, İstanbul, 2006
- Paulker, Guy J., The Rise and Fall Of Afro-Asian Solidarity, **Asian Survey**, Vol 5, No 9, Eylül 1965
- Perinçek, Doğu, **Avrasya Seçeneği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 1996
- Perinçek, Mehmet, **Avrasyacılık Türkiye’deki Teori ve Pratiği**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006
- Prashad, Bimal, The Evolution Of Non-Alignment, **International of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992
- Prashad, Vijay, **Esmer Milletler**, Yordam Kitap, Çev: Çağdaş Sümer-Senem Erdoğan, İstanbul, Kasım 2019
- Raby, D. L., **Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm**, Yordam Kitap, Çev: Ertan Günçiner, İstanbul, Ekim 2017
- Rajan, M. S., **Nehru And Non-Alignment**, Ed: S. J. R. Bilgrami, Kanishka Publishing House, New Delhi, 1992
- Sampson, Anthony, **Avrupa Nereye Gidiyor?**, Sander Yayınları, Çev: Nuran Ülken, İstanbul, 1969
- Sander, Oral, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, İmge Kitabevi, Ankara, Haziran 2018

- Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2012, Cilt: I
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, Mayıs 2015, Cilt 2
- Sander, Oral, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitabevi, Ankara, Mart 2016
- Shastri, Lal Bahadur, A Positive Programme For Peace, **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992
- Shipirt, Aleksandr, **Bilimsel Teknolojik Devrim ve Üçüncü Dünya**, Sorun Yayınları, Çev: Nahit Tören, İstanbul, Ekim 1976
- Singham, A. W., Hune, Shirley, **Non-Alignment In An Age Of Alignments**, The College Press, London, 1986
- Singhi, Akhileshwar, "Jawaharlal Nehru and The Policy of Non-Alignment", **International Relations And Foreign Policy of India**, Ed: Verinder Grover, Volume 10, Deep&Deep Publications: New Delhi, 1992
- Smith, Anthony, **Seçilmiş Halklar**, Alfa, Çev: Ayhan Küçük, İstanbul, Mayıs 2018
- Sönmez, Ümit Yaşar, *Rus Dış Politikasında Avrasyacılık ve Türkiye*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova, 2016
- Sönmezoğlu, Faruk, "Bağılantısız Üçüncü Dünya"dan "Çevre Ülkeleri"ne, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 41, Ekim 2009
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2002
- Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2006
- Strydom, Hennie, The Non-Aligned Movement And The Reform Of International Relations, **Max Planck Yearbook Of United Nations Law**, Volume 11, Netherlands, 2007
- Şahin, Seval, *Rusya'nın Yeni-Avrasyacılık İdeolojisi Bağlamında Türk Dış Politikası*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2018
- Takar, Meram, *Rusya'nın Avrasyacılık Yaklaşımında Orta Asya Ülkelerinin Yeri ve Önemi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2018

- Torrey, Gordon H, Devlin, John F., Arab Socialism, **Journal of International Affairs**, Vol. 19, No. 1, The Arab World: Paths to Modernization, 1965
- Tunç, Hakan, *Wallerstein'e Göre Modern Dünya-Sistemi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010
- Trubetskoy, Nikolay, **Avrupa ve Beşeriyet**, Küre Yayınları, Çev: Vügar İmanow, İstanbul, Şubat 2012
- Türel, Oktar, **Küresel Tarihçe 1945-79, Yordam Kitap**, İstanbul, Ekim 2011
- Tütengil, Cavit Orhan, **Az gelişmenin Sosyolojisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Temmuz 2013
- Tüysüzoğlu, Göktürk, Milenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm, **Alternatif Politika**, Cilt 5, Sayı:3, Aralık 2013
- Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Der Yayınları, İstanbul, 2006
- Uyanık, Özgür, **Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 2017
- Üngör, Çağdaş, "Çin ve Üçüncü Dünya", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No 41, Ekim 2009
- Ünlü, Neslihan, *Soğuk Savaş Döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Orta Avrupa ve Balkanlara Yönelik Politikası*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde, Mart 2019
- Vahruşev, Vasili, **Yöntemleriyle ve Manevralarıyla Yeni Sömürgecilik**, Çev: Cemil Aslan, Konuk Yayınları, İstanbul, Mart 1978
- Vernadsky, George, **Rusya Tarihi**, Selenge Yayınları, Çev: Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, İstanbul, 2019
- Vinterhalter, Vilko, **Josip Broz Tito**, Su Yayınları, Çev: Akkan Suver, İstanbul, 31.10.1974
- Wallerstein, Immanuel, **Amerikan Gücünün Gerileyişi**, Metis Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, İstanbul, Aralık 2015

- Wallerstein, Immanuel, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, Metis Yayınları, Çev: Tuncay Birkan, İstanbul, Temmuz 2019
- Wallerstein, Immanuel, **Dünya Sistemleri Analizi**, Bgst Yayınları, Çev: Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, Haziran 2018
- Wallerstein, Immanuel, **Kapitalizmin Geleceği Var mı?**, Metis Yayınları, Çev: Bülent O. Doğan, İstanbul, Eylül 2014
- Wallerstein, Immanuel, **Liberalizmden Sonra**, Metis Yayınları, Çev: Erol Öz, İstanbul, Kasım 2012, s.54-55
- Wallerstein, Immanuel, **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**, Metis Yayınları, Çev: Necmiye Alpay, İstanbul, Kasım 2016
- Wallerstein, Immanuel, **Ütopistik Ya Da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri**, Bgst Yayınları, Çev: Taylan Doğan, İstanbul, Nisan 2018
- Yalçinkaya, Alaeddin, Avrasyacı Bölgeselleşme Girişimleri: KEİ, AEB, ŞİÖ, **Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt 7, Özel Sayı, Temmuz 2019
- Yedidağ, Yeşim, *Rus Dış Politikasında Yeni Avrasyacılık Yaklaşımı ve Hazar'ın Statüsü Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019
- Yerdelen, Karagöz, Betül, “Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak “Küresel Anadolu-Altay Hegemonyası”, **Yeni Güvenlik Ekosistemi ve Çok Taraflı Bedeli**, Ed: Tolga Sakman, Ayşenur Yılmaz, Ufuk Çiçek. TASAM, İstanbul, Kasım 2018
- Yılmaz, Salih, Bahrevskiy Evgeniy, **Rusya & Türkiye Avrasya Paktı Mümkün Mü?**, SRT Yayınları, Ankara, Mart 2017
- Yeliseyeva, N. V., **Yakın Çağlar Tarihi**, Yordam Kitap, Çev: Özdemir İnce, İstanbul, Kasım 2014
- Yılmaz, Reha, **Avrasya Paradoksu– Beklentiler ve Endişeler**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, Temmuz 2013
- Yılmaz, Salih, Yeni Avrasyacılık ve Rusya, **Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sayı 34, Bahar 2015

Diğer:

African Democratic Rally (1946-) <http://www.blackpast.org/gah/african-democratic-rally-1946> (22.01.2020)

Final Communiqué of the Asian-African Conference of Bandung (24 April 1955)
http://franke.uchicago.edu/Final_Communique_Bandung_1955.pdf (24.01.2020)
 Languages of Africa
http://www.nationsonline.org/oneworld/african_languages.htm (22.01.2020)

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/idep/unpan003885.pdf>
 (15.03.2018)

United Nations Conference On Trade And Development
http://unctad.org/en/docs/ditctncd2011d2_en.pdf (22.01.2020)

Summary of the 1st Heads of State Summit, Belgrade, Serbia (1961)
http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1961_1st_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Summary of the 2nd Heads of State Summit, Cairo, Egypt (1964)
http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2nd_Summit_Summary.pdf
 (24.01.2020)

Summary of the 3rd Heads of State Summit, Lusaka, Zambia (1970)
http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1970_3rd_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Summary of the 4 th Heads of State Summit, Algiers, Algeria (1973)
http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1973_4th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Summary of the 5th Heads of State Summit, Colombo, Sri Lanka (1976)
http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1976_5th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Summary of the 6th Heads of State Summit, Havana, Cuba (1979)
http://cns.miis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1979_6th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Summary of the 7th Heads of State Summit, New Delhi, India (1983)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1983_7th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Summary of the 8th Heads of State Summit, Harare, Zimbabwe (1986)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1986_8th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Summary of the 9th Heads of State Summit, Belgrade (1989),
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1989_9th_Summit_Summary.pdf (24.01.2020)

Summary of the 10th Heads of State Summit, Jakarta (1992)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1992_10th_Summit_Summary.pdf

Summary of the 11th Heads of State Summit, Cartagena, Colombia (1995)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1995_11th_Summit_Summary.pdf

Summary of the 12th Heads of State Summit, Durban, South Africa (1998)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/1998_12th_Summit_Summary.pdf

Summary of the 13th Heads of State Summit, Kuala Lumpur, Malaysia (2003)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2003_13th_Summit_Summary.pdf

Summary of the 14th Heads of State Summit, Havana, Cuba (2006)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2006_14th_Summit_Summary.pdf

Summary of the 15th Heads of State Summit, Sharm el Sheikh, Egypt (2009)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2009_15th_Summit_Summary.pdf

Summary of the 16th Heads of State Summit, Tehran, Iran (2012)
http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/2012_16th_Summit_Summary.pdf

Summary of the 17th Heads of State Summit, Margarita, Venezuela (2016)

http://cns.miiis.edu/nam/documents/Summit_Summary/17th_Summit_Summary_version_2.pdf

